

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA**

AGNĖ ŠIMĖNAITĖ
Teisės fakulteto
Magistrantūros dieninių studijų II kurso
Civilinės teisės specializacijos
CVTmd6-01 grupės studentė

PRIEŽASTINIO RYŠIO SAMPRATA CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS DOKTRINOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: doc. dr. Agnė Tikniūtė

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS	4
1. PRIEŽASTINIO RYŠIO SUVOKIMO SKIRTINGOSE MOKSLO ŠAKOSE PROBLEMA	9
1.1. Priežastinio ryšio samprata filosofijos moksle	9
1.2. Priežastinio ryšio teisinės sampratos evoliucija	11
1.2.1. Teisinės priežastinio ryšio sampratos ištakos	11
1.2.2. Priežastinio ryšio samprata šių dienų teisėje	14
1.2.3. Priežastinio ryšio sampratų teisėje ir kituose moksluose skirtumai	15
2. PRIEŽASTINIO RYŠIO KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS YPATUMAI ŠIUOLAIKINĖSE KONTINENTINĖS IR BENDROSIOS TEISĖS SISTEMŲ VALSTYBĖSE .	17
2.1. Kontinentinės teisės sistema	17
2.1.1. Vokietijos civilinė teisė: bendra priežastinio ryšio charakteristika	18
2.1.1.1. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu	23
2.1.1.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugetui	25
2.1.1.3. Prarastos galimybės problema	26
2.1.2. Prancūzijos civilinė teisė: bendra priežastinio ryšio charakteristika	28
2.1.2.1. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu	33
2.1.2.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugetui	33
2.1.2.3. Prarastos galimybės (pranc. <i>la perte d'une chance</i>) doktrina	34
2.2. Bendrosios teisės sistema	36
2.2.1. Anglijos civilinė teisė: bendra priežastinio ryšio charakteristika	36
2.2.1.1. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu	42
2.2.1.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugetui	43
2.2.1.3. Prarastos galimybės problema	43
2.3. Priežastinio ryšio unifikavimas Europoje	46
2.3.1. PETL	46
2.3.2. Europos civilinio kodekso projektas	49
2.3.3. Europos Teisingumo Teismo praktika	50
3. PRIEŽASTINIS RYŠYS KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGA LIETUVOJE	52
3.1. Bendra priežastinio ryšio charakteristika	52

3.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu	56
3.3. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugumai	57
3.4. Prarastos galimybės problema	59
IŠVADOS	61
PASIŪLYMAI	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS	65
SANTRAUKA	70
SUMMARY	71

IVADAS

Temos aktualumas

Nė vienas teisės teoretikas ir praktikas nesiginčija, kad civilinė atsakomybė padarius žalą kyla tik esant tam tikram ryšiui tarp asmens veiksmų ir atsiradusios žalos. Tačiau labai pasigendama vieningos nuomonės, nustatant, kokio pobūdžio tas ryšys turi būti, kad asmeniui būtų galima taikyti civilinę atsakomybę. Priežastinis ryšys, būdamas būtina civilinės atsakomybės atsiradimo sąlyga, kartu yra labiausiai ginčytinas ir neapibrėžtas civilinės atsakomybės elementas.

1964 m. liepos 7 d. patvirtintame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse¹ (toliau vadinama „1964 m. CK“) normos apie priežastinį ryšį nerasime. Apie šią civilinės atsakomybės sąlygą buvo užsimenama tik netiesiogiai, kalbant apie skolininko pareigą atlyginti kreditoriui dėl prievolės neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo atsiradusius nuostolius (227 str. 1 dalis). Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, patvirtinto 2000 m. liepos 18 d.², (toliau vadinama „CK“) 6.247 straipsnyje nurodoma, kad „Atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu“. Visgi ši įstatyme pateikta priežastinio ryšio samprata yra labai abstrakti, kadangi nedetalizuoja, kokio jis pobūdžio turėtų būti, kad asmenį būtų galima patraukti civilinės atsakomybės. Mūsų šalies teismų praktika taip pat nėra išvysčiusi aiškios priežastinio ryšio doktrinos.

Priežastinio ryšio sampratos, jo nustatinėjimo taisyklės įvairiose valstybėse gana nevienodos: nustatant priežastinį ryšį pirmenybė teikiama skirtingomis priežastinio ryšio teorijomis, taikomos nevienodos taisyklės priežastinio ryšio konstatavimui, kai žala padaroma neveikimu, esant teisės pažeidėjų daugumai ir pan. Be to, valstybės skirtingai vertina priežastinio ryšio nustatymo būtinumą tam tikrose bylų kategorijose bei teikia nevienodą reikšmę klausimui dėl prarastos galimybės (pranc. *la perte d'une chance*) kompensavimo. Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje šios civilinės atsakomybės sąlygos koncepcija taip pat nėra pakankamai aiški.

Aukščiau apibūdintą situaciją sąlygoja tiek nesusistemintų priežastinio ryšio teorijų gausa, tiek mokslinės analizės (bent jau Lietuvoje) šia tema trūkumas, tiek ir pačių valstybių leidžiamų teisės aktų nekonkretumas. Tuo tarpu teisingas priežastinio ryšio esmės suvokimas yra nepaprastai svarbus, kadangi ta priežastinio ryšio samprata, kuria vadovaujasi teismai, apsprendžia asmenų civilinės atsakomybės apimtį, be to, nuo to priklauso, ar teismo priimtas sprendimas konkrečioje byloje bus teisėtas, pagrįstas ir teisingas.

---

¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.

² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

Problemos ištyrimo lygis ir darbo naujumas

Priežastinio ryšio kaip vienos iš būtinų civilinės atsakomybės sąlygų teisinis reglamentavimas ir praktinis taikymas Lietuvoje mažai nagrinėtas. Paminėtinas *V. Mikelėno* atliktas tyrimas priežastinio ryšio sampratos civilinėje teisėje tema³, kur pasitelkdamas lyginamąjį istorinį ir lyginamąjį metodus, monografijos autorius analizuoja teisiškai reikšmingo priežastinio ryšio nustatymo sąlygas, aptaria esmines priežastinio ryšio teorijas bei kiekvienos teorijos taikymo teismų praktikoje galimybes ir iš to kylančias problemas. Nagrinėjami teoriniai priežastinio ryšio ypatumai gausiai iliustruojami užsienio šalių teismų praktikos pavyzdžiais. Aukščiau nurodytų metodų pagalba priežastinio ryšio probleminius klausimus Lietuvos mastu aptarė *J. Kiršienė* bei *S. Selelionytė* anglų kalba išleistame straipsnyje⁴. Kai kurie priežastinio ryšio klausimai glaustai aptariami Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentare⁵. Teleologiniu, sisteminės analizės metodais priežastinis ryšys kaip būtina civilinės atsakomybės sąlyga nagrinėjamas ir Mykolo Romerio universiteto išleistame autorių kolektyvo vadovėlyje⁶.

Žymiai gausesnių tyrimų galime rasti užsienio autorių darbuose. Paminėtini deliktinės teisės atstovų *C. van Dam*⁷, *W. van Gerven*, *J. Lever*, *P. Larouche*⁸, *S. Deakin*, *A. Johnston*, *B. Markesinis*⁹ atlikti tyrimai, kuriuose autoriai analizuoja įvairiose šalyse egzistuojančias priežastinio ryšio sampratas, šios civilinės atsakomybės sąlygos nustatymo problemas, iliustruodami visa tai valstybių teismų praktikos pavyzdžiais. Didžiulis įnašas priežastinio ryšio unifikavimui Europos mastu yra *J. Spier* suburtos teisės mokslininkų grupės bendras darbas¹⁰, kuriame, sisteminės analizės bei lyginamojo metodų pagalba, pateikiama priežastinio ryšio teorinė analizė Europos valstybių nacionalinėse teisės sistemose, aptariami jų teismų praktikos pavyzdžiai bei pateikiamos lyginamosios išvados. Ne mažiau svarbūs šiuo klausimu yra *B. Winiger*, *H. Koziol*, *B.A. Koch*, *R. Zimmermann*¹¹ bei *A. Hartkamp*, *M. Hesselink*, *E. Hondius*¹² atlikti sisteminiai lyginamieji tyrimai.

---

³ *Mikelėnas V.* Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius: Justitia, 1995.

⁴ *Kiršienė J., Selelionytė S.* List of Scientific Articles. Consequences of Rights Infringemens in public Law and private Law. – Daugavpils universitates, 2006.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 6: Prievolių teisė, T. 1. / *Mikelėnas V.* – Vilnius: Justitia, 2003.

⁶ *Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D.* ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.

⁷ *van Dam C.* European Tort Law. – Oxford, 2006.

⁸ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000.

⁹ *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 2008.

¹⁰ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000.

¹¹ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. – Wien: Springer-Verlag, 2007.

¹² *Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E.* and other (eds.). Towards a European Civil Code. – Kluwer Law International, 2004.

Taigi šiandienai galime konstatuoti, kad prižastinis ryšys kaip civilinės atsakomybės sąlyga mūsų šalyje nėra išsamiau analizuotas, todėl prireikus dažniausiai remiamasi užsienio valstybių civilinės teisės atstovų atliktais tyrimais šia tema. Būtent dėl to prižastinio ryšio mokslinės analizės poreikis Lietuvoje išlieka labai aktualus. Šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas prižastinio ryšio civilinėje teisėje sampratai: analizuojami jo suvokimo teisėje (civilinėje teisėje) ir kituose moksluose skirtumai, trumpai aptariama istorinė jo genezė, bandoma įvertinti galias civilinės teisės tradicijas turinčių Europos valstybių patirtį, taip pat šios civilinės atsakomybės sąlygos unifikavimo gaires Europos mastu bei atskleisti pagrindines Lietuvoje egzistuojančias prižastinio ryšio nustatymo problemas. Dėl ribotos darbo apimties prižastinio ryšio samprata bus nagrinėjama tik deliktinės civilinės atsakomybės doktrinoje, aptariant tam tikrus probleminius prižastinio ryšio aspektus – žalos, kilusios dėl neveikimo, atvejus, prižastinio ryšio nustatymo ypatumus esant teisės pažeidėjų daugetui bei prarastos galimybės koncepcijos taikymo teismų praktikoje niuansus.

Darbo reikšmė

Darbo teorinė reikšmė – darbe, siekiant nustatyti prižastinio ryšio sampratos civilinės atsakomybės doktrinoje ypatumus, analizuojamos ir lyginamos įvairių civilinės teisės mokslininkų, deliktinės atsakomybės doktrinos atstovų nuomonės prižastinio ryšio kaip civilinės atsakomybės sąlygos nustatymo klausimu, apibendrinama pasirinktų užsienio valstybių, Europos Sąjungos bei Lietuvos teismų praktika.

Darbo praktinė reikšmė – darbe, remiantis teisės aktu, civilinės atsakomybės doktrinos bei teismų praktikos analize ir kritika, siekiama pateikti konkrečius problemų sprendimo būdus dėl prižastinio ryšio kaip civilinės atsakomybės sąlygos sampratos suvienodinimo bei jo nustatymo palengvinimo teismų praktikoje.

Hipotezė – prižastinio ryšio samprata Lietuvos civilinės atsakomybės doktrinoje nėra iki galo suformuluota, dėl to teismų praktikoje neretai pasitaiko situacijų, kai priimami skirtingi sprendimai panašiose bylose.

Darbo objektas – prižastinio ryšio kaip būtinos civilinės atsakomybės sąlygos samprata, jo teisinis reglamentavimas, doktrininis išaiškinimas bei praktinis taikymas Lietuvoje, Europos Sąjungoje ir pasirinktose užsienio šalyse.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas – išanalizuoti prižastinio ryšio kaip būtinos civilinės atsakomybės sąlygos sampratą, teisinį reglamentavimą, doktrininį išaiškinimą bei praktinį taikymą Lietuvoje, Europos

Sajungoje ir atskirose užsienio valstybėse, atskleisti, kokio pobūdžio priežastinis ryšys turėtų būti, kad asmeniui būtų galima pritaikyti civilinę atsakomybę.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir pateikti subjektyvaus ir objektyvaus priežastinio ryšio sampratas, priežastinio ryšio sampratos teisėje ir kituose moksluose skirtumus.
2. Atskleisti pagrindinius pasirinktose kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų valstybėse egzistuojančių priežastinio ryšio teorijų bruožus jų pritaikomumo teismų praktikoje aspektu.
3. Ištirti priežastinio ryšio unifikavimo Europoje iniciatorių rekomendacijas dėl šio ryšio sampratos bei probleminių situacijų sprendimo.
4. Identifikuoti priežastinio ryšio nustatinėjimo problemas Lietuvos teismų praktikoje.
5. Remiantis Lietuvos ir pasirinktų užsienio valstybių patirtimi, pateikti teorines ir praktines rekomendacijas dėl priežastinio ryšio nustatymo problemų sprendimo.

Tyrimo metodika

1. Teoriniai darbo metodai:

1.1. *Lyginamasis metodas.* Darbe lyginamos priežastinio ryšio sampratos teisės ir kituose moksluose, taip pat kontinentinės teisės sistemos valstybių (tarp jų ir Lietuvos) priežastinio ryšio kaip būtinės civilinės atsakomybės sąlygos modeliai lyginami su bendrosios teisės sistemos šalyse (Anglijoje) egzistuojančiais priežastinio ryšio modeliais.

1.2. *Lyginamasis istorinis metodas.* Darbe analizuojama priežastinio ryšio doktrinos civilinėje teisėje vystymasis bei kitimas, teorijų, padedančių nustatyti priežastinio ryšio buvimo faktą, evoliucijos priežastys bei pasirinktų kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų valstybių teismų praktikos pokyčiai.

1.3. *Sisteminės analizės metodas.* Siekiant kaip įmanoma išsamiau atskleisti priežastinio ryšio kaip vienos iš civilinės atsakomybės sąlygų prigimtį, taikymo sąlygas, svarbu išsiaiškinti jo vietą visoje civilinės atsakomybės sąlygų sistemoje bei jo ir kitų civilinės atsakomybės sąlygų ryšius.

2. Empiriniai darbo metodai:

2.1. *Dokumentų analizės metodas.* Dokumentai (teisės aktai, teismų praktika) darbe naudojami kaip pagrindiniai informacijos apie priežastinį ryšį civilinės atsakomybės doktrinoje šaltiniai, iš kurių gaunami pirminiai duomenys. Darbe analizuojami spausdinto teksto tiek oficialūs, tiek ir neoficialūs aprašomieji dokumentai.

Darbo struktūra

Darbą sudaro trys skyriai. Pirmajame skyriuje nagrinėjama priežastinio ryšio sampratų teisėje ir kituose moksluose atribojimo problema, trumpai aptariama istorinė priežastinio ryšio genezė bei

atskleidžiamos esminės priežastinio ryšio kaip teisinės kategorijos savybės. Antrajame skyriuje nagrinėjama pasirinktų kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų valstybių doktrina bei teismų praktika priežastinio ryšio sampratos ir jo nustatymo klausimais, taip pat dėmesys skiriamas priežastinio ryšio unifikavimo Europoje klausimams. Trečiajame skyriuje priežastinis ryšys kaip būtina civilinės atsakomybės sąlyga analizuojamas mūsų šalies doktrinos ir teismų praktikos kontekste. Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados bei rekomendacijos.

Pagrindinių sąvokų patikslinimas ir interpretacija

Patikslinamos ir interpretuojamos šios sąvokos:

1. *Adekvataus priežastinio ryšio teorija* – tai priežastinio ryšio nustatinėjimo koncepcija, kuri taikoma nemažoje dalyje Europos valstybių siekiant nustatyti teisinį priežastinį ryšį: vienoje iš jų didžiausias dėmesys skiriamas pasekmių tikėtinumui (Vokietija, Prancūzija), kitos šalys labiau koncentruojasi ties patirtos žalos elementų analize (Anglija). Įvairių adekvataus priežastinio ryšio teorijų atmainų bendras bruožas yra tas, kad pasekmių kilimo tikimybė vertinama naudojant protingo žmogaus etaloną.
2. *Ekvivalentinio priežastinio ryšio teorija* – tai priežastinio ryšio nustatinėjimo koncepcija, pagal kurią tam tikras veiksmas laikomas žalos priežastimi, jei nustatoma, kad be šio veiksmo žala nebūtų atsiradusi (lot. *conditio sine qua non*). Didžioji dauguma Europos valstybių šią teoriją taiko pirmojoje – faktinio priežastinio ryšio nustatinėjimo – stadijoje, kurioje sprendžiama, ar konkretūs asmens veiksmai (neveikimas) apskritai yra konkrečios žalos atsiradimo priežastis.
3. *Prarastos galimybės doktrina* (pranc. *la perte d'une chance*) – tai Prancūzijos civilinės atsakomybės doktrinos išplėtotas taisyklė, pagal kurią nukentėjusiajam gali būti priteisiama tam tikra kompensacija už prarastą galimybę gauti naudą arba prarastą galimybę išvengti žalos atsiradimo. Ši taisyklė tapo pagrindu dalinės atsakomybės taikymui tose bylose, kai tikroji žalos atsiradimo priežastis nėra aiški.

*„Juk visas tikrovės pažinimas remiasi
priežasties ir pasekmės suvokimu“
(David Hume)*

1. PRIEŽASTINIO RYŠIO SUVOKIMO SKIRTINGOSE MOKSLO ŠAKOSE PROBLEMA

Sąvoka „priežastinis ryšys“ yra pakankamai dažnai sutinkama įvairiose žmogaus gyvenimo srityse, tačiau tai nereiškia, kad ji visur suvokiama vienodai. Kasdienėje kalboje priežastinis ryšys dažniausiai apibūdinamas kaip būtinas ryšys tarp vieno įvykio (vadinamo priežastimi) ir kito įvykio (vadinamo padariniu), kuris yra tiesioginė pirmojo pasekmė (rezultatas)¹³. Visgi tokio neformalaus apibrėžimo mokslui neužtenka. Įvairiose jo šakose priežastinio ryšio samprata analizuojama savitai, atkreipiant dėmesį į išskirtines šio ryšio savybes bei akcentuojant tam tikrus jo ypatumus.

1.1. Priežastinio ryšio samprata filosofijos moksle

Daugelis teisės teoretikų sutinka, kad priežastinio ryšio sampratos ištakų pirmiausia reikėtų ieškoti filosofijos moksle: „Visi gamtos ir socialinio gyvenimo reiškiniai vienaip ar kitaip tarpusavyje susiję ir yra vienas nuo kito priklausomi. Visgi šie tarpusavio ryšiai yra labai skirtingi ir, atsižvelgiant į laiko bei erdvės santykį, jie gali būti traktuojami kaip: forma ir turinys, sąlyga ir sąlygojamas, priežastis ir pasekmė ir pan. Šiuo požiūriu priežastinis ryšys yra viena iš sąsajų tarp reiškinių atmainų“¹⁴.

Apie priežastis ir pasekmes filosofų rate buvo galvojama bei diskutuojama jau nuo neatmenamų laikų. Buvo (ir dar iki šiol yra) kalbama apie „Pirmąją priežastį“, kuri turėjo sukurti visa, ką dabar turime, apie galimybę žinoti visas priežastis ir tada numatyti ateitį, apie pasekmes be priežasčių, nežinomas priežastis ir t.t.

Senovės Rytų filosofams priežastinis ryšys mažai terūpėjo. Žinoma jie formuluodavo klausimą „kodėl“, tačiau priežastinio ryšio sampratos kaip atskiro objekto neišskyrė. Senovės Rytų mąstytojai labiau koncentravosi ties moralės ir sėkmingo žmonių kultūros vystymosi klausimais¹⁵. Bene vieninteliai Budizmo religijos atstovai dar VI a. pr. m. e. rašė apie priežastis ir pasekmes: „<...> viskas pasaulyje yra didžiulės priežasčių ir sąlygų konkurencijos rezultatas, ir viskas išnyksta, kai šios priežastys bei sąlygos pasikeičia ir dingsta“¹⁶. Visgi Budizmo atstovai apsiribojo tuo, kad priežastinis ryšys tikrovėje neegzistuoja, jis yra tik mūsų mintyse.

¹³ Dictionary.com// <http://dictionary.reference.com/search?q=Causality&x=35&y=25>: 2008-09-15.

¹⁴ Гражданское право. Том I. Учебник. Москва: 2003. P. 442.

¹⁵ Gano D.L.A. Brief History and Critique of Causation//

http://www.realitycharting.com/data/pdf/Paper_History%20and%20Critique%20of%20Causation.pdf: 2008-09-16.

¹⁶ Ten pat.

Tuo tarpu Vakarų filosofinėje tradicijoje aiškesnė diskusija apie priežastinį ryšį prasideda nuo *Aristotelio* laikų: „Visos priežastys yra pradžios <...>“, „Mes turime mokslinį žinojimą, kai žinome priežastį <...>“ ir „<...> žinoti daikto prigimtį reiškia žinoti priežastį, kodėl jis yra“¹⁷. Šios formulotės nustatė gaires vėlesnėms priežastinio ryšio teorijoms, analizuojančioms priežastinio ryšio prigimtį, principus, elementus, modelius, priežasčių seką ir pan. *Aristotelio* išskirtas keturias priežasčių kategorijas (materialios priežastys, formalios priežastys, veiksmingos priežastys ir tikslinės priežastys) plėtojo *T. Akvinietas*, pažymėdamas svarbią sąlygą, jog kiekviena priežastis turi būti veikiamą, kad sukurtų padarinį: „Varis negali tik iš savo egzistencijos tapti statula“¹⁸.

Bene žymiausias Vakarų filosofijos moksle yra šios priežastinio ryšio koncepciją pagrindžiančios teorijos: empirinės (*D. Hume*), metafizinės (*I. Kant*) ir deterministinės (*P. S. de Laplace*), be to, kiekvienas iš minėtųjų atstovų turi šiuolaikinius šalininkus¹⁹.

Pasak *D. Hume*, priežastingumo idėja glūdi ne patyrimo, o įprotyje ir tikėjime. Vadinasi teisingas teiginys būtų ne „A yra B priežastis“, o „aš tikiu, kad A yra B priežastis“. Šis teiginys iliustruojamas tokiu pavyzdžiu: mes daug kartų matėme, kad užkuriant laužą pasirodo ugnis, o paskui ir dūmai. Dūmų laukimas, pasirodžius ugniai, formuoja įprotį, o vėliau ir tikėjimą, kuris įformina būtinumo ir, be to, priežastingumo idėją²⁰. Minėtasis filosofas manė, kad toks priežasčių ir pasekmių santykio suvokimas padės paaiškinti ir nuspėti objektų elgseną ir netgi galbūt ją kontroliuoti. Toks priežastinio ryšio suvokimas buvo smarkiai sukritikuotas dėl jo antropocentrinio (žmogus yra visatos centras ir tikslas) pobūdžio. Nepaisant to, *D. Hume* padarė didelę įtaką kitų žymių filosofų (pavyzdžiui, *I. Kanto*) apmąstymams apie priežastinį ryšį.

I. Kanto pagrindinis priežastingumo teiginys yra – „Visi kitimai vyksta pagal priežasties ir padarinio ryšio dėsnį: <...> kiekviena reiškinių kaita (nuoseklumas) yra tik kitimas“²¹. Šis filosofas analizuoja priežastingumo sąvoką įvairiais aspektais: gamtos objektų, laisve pagrįstą, proto, teleologinį, valios ir kt., tačiau, kad ir kokia plati jo analizė bebūtų, išvada viena: „<...> vadinasi, kaip laike glūdi juslinė apriorinė sąlyga, daranti galimą tolydų perėjimą nuo to, kas yra, prie to, kas bus, lygiai taip pat ir intelektas dėl apercepcijos vienumo yra apriorinė sąlyga, įgalinanti tolydžiai apibrėžti visas reiškinių vietas laike pagal priežasčių ir padarinių eilę; pirmosios iš jų neišvengiamai sukelia antrųjų egzistavimą

¹⁷ Gano D.L.A. Brief History and Critique of Causation//

http://www.realitycharting.com/data/pdf/Paper_History%20and%20Critique%20of%20Causation.pdf: 2008-09-16.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Stanford encyclopedia of philosophy. Causation in the law// <http://plato.stanford.edu/entries/causation-law/>: 2008-09-12.

²⁰ Filosofijos pagrindai III. Sąmonės problema. Problemos istorija. Klasicizmas ir Švietimas// <http://www.straupsniai.lt/filosofija/puslapis/10252>: 2008-09-03.

²¹ *Kant I. Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis, 1996. P. 193.

ir empirinį laiko santykių žinojimą padaro galiojantį kiekvienam laikui (visuotinai), taigi galiojantį objektyviai²².

Pažymėtina, kad didelį indėlį į filosofinį priežastinio ryšio suvokimą įdėjo determinizmo – koncepcijos apie ištisinį dėsningą tikrovės apibrėžtumą, kai visi reiškiniai paklūsta aiškiai tvarkai – atstovai (*P. S. de Laplace*): „Mes turime esamą Visatos būvį laikyti ankstesnio būvio padariniu ir vėlesnio priežastimi. Intelektas, kuris tam tikru laiko momentu žinotų visas jėgas, veikiančias gamtoje, ir visų jos sudėtinių dalių padėtį, kuris aprėptų viena formule tiek didžiausių Visatos kūnų, tiek lengviausių atomų judėjimą – neliktų nieko, kas būtų jam neaišku ir netikra, jis numatytų ir ateitį, ir praeitį²³. Determinizmo atstovai susilaukė daug kritikos iš savo priešininkų, kurių svarbiausias argumentas prieš determinizmą buvo žmogaus valios laisvė. Deterministų nuomone, žmogus jokios valios laisvės neturi, nes jeigu viskas pasaulyje yra būtina, tai būtini yra ir kiekvieno žmogaus poelgiai bei sprendimai²⁴. Nepaisant kritikos, pagrindinis determinizmo principas – „Visi įvykiai turi savo priežastis“ iki šiol išliko nenuginčytas.

Filosofijos moksle egzistuoja daugybė kitų priežastinio ryšio koncepcijų (egzistencialistinės, manipuliacinės, tikimybinės ir kt.), tačiau plačiau jų neaptarinėsime. Mūsų tikslas šiuo atveju yra ne detalizuoti, kritikuoti ar lyginti filosofijoje egzistuojančias priežastinio ryšio sampratas, o išvelgti visoms joms bendrai būdingas savybes. Nuo neatmenamų laikų pradėjus gvildinti priežastinio ryšio klausimą, skirtingų epochų metu jo sampratai evoliucionavus į daugelį koncepcijų, šiandien galima pasakyti, jog priežastinis ryšys filosofijoje yra suvokiamas objektyviaja prasme: tarp įvairių reiškinių siekiama nustatyti objektyvius, nuo žmogaus valios nepriklausančius ryšius, teigiant, jog atitinkamas reiškinys yra tam tikrų sąlygų visumos vienintelė ir neginčytina pasekmė²⁵.

1.2. Priežastinio ryšio teisinės sampratos evoliucija

Šiame skirsnyje sieksime atskleisti priežastinio ryšio sampratos teisėje užuomazgas, pagrindinių dėmesį skirdami Senovės Romoje vyravusiam šios civilinės atsakomybės sąlygos suvokimui. Taip pat aptarsime priežastinio ryšio sampratos ypatumus šių dienų civilinėje teisėje bei priežastinio ryšio sampratų teisėje ir kituose moksluose skirtumus.

1.2.1. Teisinės priežastinio ryšio sampratos ištakos

Kad priežastinio ryšio problema teisėje yra tokia pat sena, kaip ir pati teisė, liudija seniausi teisės-moralės kodifikacijos rezultatai. Idėjos, kad atsakomybė atsiranda tik esant tam tikram ryšiui tarp

²² Kant I. Grynojo proto kritika. Vilnius: Mintis, 1996. P. 207.

²³ Laplace P.S. Philosophischer Versuch über die Wahrscheinlichkeit. Leipzig, 1932. P. 3.

²⁴ Plačiau žr. Nekrašas I. Filosofijos įvadas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2004. P. 90-100.

²⁵ Kaip matysime vėlesniame skirsnyje, objektyvistinė priežastinio ryšio samprata yra būdinga ir gamtos mokslams.

asmens veiksmų ir kilusios žalos, užuomazgų galime rasti Senovės Rytų teisės šaltiniuose. Vienas iš tokių dokumentų – *Hamurabio įstatymas*, kuriame randame bandymų netiesiogiai įvardinti veiksmų ir atsiradusios žalos ryšį: „Jei gydytojas žalvariniu peiliu padaro kam sunkią žaizdą ir dėl to ligonis miršta, <...> tai gydytojui nupjaunama ranka“²⁶. Pavienių pavyzdžių galime rasti ir *Senajo Testamento Penkiaknygėje*, kur tarp įvairių žmogaus elgesį apibrėžiančių taisyklių yra nuostata, kad „Tėvai nebus baudžiami mirtimi už jų vaikus, nei vaikai bus baudžiami už jų tėvus. Tik už savo paties nusikaltimą gali būti žmogus nubaustas mirtimi“²⁷. Tokiose kazuistinėse teisės normose įvardinti atvejai liudija, kad to meto teisėje, nors ir primityviai, buvo stengiamasi nustatyti pagrindinę priežastį, dėl kurios atsirado žala, ir būtent su tuo sieti sankcijų taikymą.

Žymiai pažangesnis požiūris į atsakomybės sąlygas (taip pat ir priežastinį ryšį) randamas Senovės Romos teisėje, kuri vėliau atgimusi buvo perimta daugelio Europos valstybių. Jau tuo metu žymūs teisininkai *Celsas* ir *Ulpianas* atkreipė dėmesį, kad reikia atskirti atvejus, kai teisės pažeidėjo veiksmai kvalifikuotini kaip tiesioginis nužudymas, panaudojant fizinę jėgą (lot. *occidere*), nuo atvejų, kai teisės pažeidėjas tik sukėlė aukos mirtį (nunuodijimas, numarinimas badu ir pan.) – *causam mortis praestare* (lot.)²⁸. Šiuo atveju taip pat būtina paminėti to meto teisės aktą – *lex Aquiliae*, sudarytą III a. pr. m. e. pirmojoje pusėje. Nurodyto dokumento, susidedančio iš trijų dalių, struktūra ypatinga tuo, kad visose dalyse nuosekliai kalbama apie vieno asmens veiksmis kitam asmeniui sukeltą žalą²⁹. Dėl griežto formalizmo jis buvo taikomas tik *occidere* atvejais, tuo tarpu *causam mortis praestare* bylose pretoriai tenkindavo ieškinius, remdamiesi ankstesne savo teismų praktika (lot. *actio in factum*)³⁰.

Iš esmės skirtumas tarp *occidere* ir *causam mortis praestare* buvo svarbus tik dėl procedūrinių priežasčių: *Celso* ir *Ulpiano* laikais buvo tvirtai nuspręsta, kad teisės pažeidėjas gali būti pripažintas atsakingu taip pat ir už netiesiogines jo veiksmų pasekmes. Vis dėlto, *actio in factum* buvo saugesnis pasirinkimas sudėtingesnėse bylose nei tiesioginis *lex Aquiliae* taikymas, kadangi pretorių nurodytose teisės formulėse buvo galima rasti nagrinėjamos bylos atvejui tinkamą taisyklę ir taip išvengti teisėjo nuomonei paliktos plačios *lex Aquiliae* teisyno interpretacijos³¹.

Priežastinio ryšio problema, kai žala padaroma neveikimu, senovės romėnų nebuvo plačiau nagrinėta. To meto žmonės apskritai negalėjo įsisaugoti tokio dalyko, kad „jei aš nieko nedarau, už tai

²⁶ *Tamošaitis A., Kairys J.* Hammurabio įstatymas. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto teisių fakulteto leidinys, 1938. P. 66.

²⁷ Šventasis Raštas. Kaunas: Katalikų pasaulis, 1998. P. 259.

²⁸ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 9.

²⁹ *Zimmermann R.* The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition: Oxford, 1996. P. 957.

³⁰ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 9.

³¹ Ten pat. P. 12.

galiu būti nubaustas“ . Būtent todėl mūsų minėtasis *lex Aquiliae* tik išimtiniais atvejais buvo taikomas su neveikimu susijusiose bylose. Pasak R. Zimmermann, tik tada, kai neveikimas būdavo glaudžiai susijęs su aktyviais neteisėtais veiksmais, to meto teisė pripažino galimybę taikyti atsakomybę: pavyzdžiui, jei asmuo savo veiksmais sukėlė kito asmens daiktui pavojų ir todėl daiktui iškilo sugadinimo rizika, toks asmuo turėjo imtis tam tikrų priemonių užkirsti kelią pasekmių atsiradimui, priešingu atveju kildavo jo atsakomybė³². Taigi nors tokie anų laikų žymūs teisės doktrinos atstovai kaip *Ulpianus* teigė, kad asmuo už neveikimą kaip ir už aktyvius veiksmus turėtų būti baudžiamas pagal analogiją taikant *lex Aquiliae*, vis dėlto klasikinė romėnų teisė atsakomybę pripažino tik už aktyvius veiksmus, motyvuodama tuo, kad neveikimo atveju nėra asmens kaltės³³.

Priežastinio ryšio klausimas esant teisės pažeidėjų daugetui Senovės Romoje buvo sprendžiamas gana paprastai: visi asmenys, kartu nusikalte, būdavo pripažįstami atsakingais. Ir nors nėra informacijos, kokia tokiu atveju būdavo kiekvieno teisės pažeidėjo atsakomybės apimtis, darytina išvada, jog „<...> kiekvienas bendrininkas atsakydavo už visą žalą, kadangi atsakomybė buvo traktuojama kaip sankcija kiekvienam teisės pažeidėjui už jo neteisėtus veiksmus“³⁴. Tokiais atvejais net nebūdavo abejojama dėl priežastinio ryšio egzistavimo fakto.

Senovės romėnų teisėje galime rasti šiandien kai kurių šalių pripažįstamos prarastos galimybės doktrinos užuomazgų. Prarasta galimybė dažniausiai pasireiškėdavo laimikio praradimo bylose. Pavyzdžiui, sugadinus žvejo tinklą, šis nesugavo žuvies. Tiesa, klausimas dėl pačios žalos dydžio šiuo atveju dažnai būdavo sprendžiamas spekuliatyviai, nebent, sakykim, laimikio netekęs žvejas pateikdavo konkretaus susitarimo dėl žuvies pardavimo įrodymų. Kaip ten bebūtų, tenka pripažinti, kad senovės romėnų teisėje nėra rasto nė vieno sprendimo, kuriame būtų nurodyta, kad prarasta galimybė pati savaime yra pakankamas pagrindas kilti deliktinei atsakomybei³⁵.

Apibendrinant pažymėtina, kad senovės romėnai, remdamiesi *lex Aquiliae* teisyne, deliktinę atsakomybę nustatydavo išskirdami šias būtinas jos sąlygas: žalą (*damnum*), neteisėtumą (*iniuria*), kaltę (*culpa*). Ir nors ieškiny iš delikto būdavo tenkinamas tik tuo atveju, kai tarp teisės pažeidėjo veiksmų ir atsiradusios žalos būdavo nustatomas priežastinis ryšys, Senovės Romos teisė neišskyrė jo kaip savarankiškos deliktinės atsakomybės sąlygos. Priežastinis ryšys buvo traktuojamas ne kaip teisinė, bet kaip bendroji kategorija, ir dažniausiai jo nustatymas „pasislėpdavo“ po kaltės klausimu³⁶. Visgi,

³² Zimmermann R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*: Oxford, 1996. P. 1043-1044.

³³ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 103-104.

³⁴ Ten pat. P. 266.

³⁵ Ten pat. P. 545-546.

³⁶ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 10.

nepaisant to, romėnų deliktinė teisė ir minėtasis *lex Aquiliae* davė pradžią Europos mastu vystytis modernioms civilinės atsakomybės doktrinos idėjoms.

1.2.2. Priežastinio ryšio samprata šių dienų teisėje

Priežastinio ryšio koncepcija teisėje evoliucionavo ne vieną šimtą metų, dėl to skirtingose Europos valstybėse formavosi nevienoda jo samprata, plėtojosi įvairios jo teorijos, išsiskyrė šios civilinės atsakomybės sąlygos teisinio reglamentavimo ypatumai. Būtent todėl įvairių šalių dėmesys minėtajai civilinės atsakomybės sąlygai yra nevienodas. Tačiau, nepaisant to, didžioji dauguma Europos valstybių pripažįsta, kad egzistuoja du pagrindiniai priežastinio ryšio nustatymo etapai: pirmiausia nustatomas faktinis priežastinis ryšys (*conditio sine qua non* testas), o vėliau, pasitelkiant įvairias priežastinio ryšio teorijas, – teisinis priežastinis ryšys³⁷.

Pažymėtina, kad visos Europos Sąjungos (ir apskritai Europos) valstybės pripažįsta *conditio sine qua non* testą, todėl ne veltui jis buvo įtrauktas į Europos deliktų teisės principus (toliau – „PETL“)³⁸: „Veiksmas laikomas nukentėjusiojo žalos priežastimi, kai įrodoma, kad be šio veiksmo nukentėjusiojo patirta žala nebūtų atsiradusi“³⁹. Trumpai tariant, „<...> norint nustatyti, ar tam tikri veiksmai yra *conditio sine qua non*, reikia atlikti protinę operaciją, užduodant klausimą, ar pasekmės vis tiek būtų atsiradę, jei nebūtų veiksmų. Tuo atveju, jei atsakymas yra neigiamas, vadinasi veiksmai yra *conditio sine qua non*“⁴⁰. Pasak kai kurių autorių, „*conditio sine qua non* testas yra teigiamas tuo atveju, kai nustatoma, kad teisės pažeidėjo kaltė buvo būtina žalos atsiradimo sąlyga“⁴¹. Toks požiūris, kaip matysime vėliau, yra neretai sutinkamas Anglijos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. Su tokia nuomone vargu ar būtų galima sutikti, kadangi priežastinis ryšys bet kokių atveju nustatinėjamas ne tarp kaltės ir kilusių pasekmių, bet tarp veiksmų ir atsiradusios žalos.

Pabrėžtina, kad nors *conditio sine qua non* testas „<...> yra būtina sąlyga civilinei atsakomybei kilti“⁴², tačiau apsiribojant vien juo dažniausiai nebūtų įmanoma atsakyti į klausimą, kokios yra civilinės atsakomybės ribos, kitaip tariant, kokios pasekmės turėtų būti priskiriamos atsakomybėn traukiamam asmeniui. Kai kurių autorių teigimu, minėtojo testo galėtų užtekti tik tais atvejais, kai „<...> kyla viena ar keletas „normalių“ pasekmių, pavyzdžiui, žala automobiliui po susidūrimo; <...> tokiu atveju kilusi žala

³⁷ Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E. and other (eds.). Towards a European Civil Code. Kluwer Law International, 2004. P. 639.

³⁸ PETL – 2005 metais Europos deliktų teisės tyrimų grupės narių išleistas rekomendacinio pobūdžio dokumentas, kuriuo siekiama harmonizuoti Europos deliktų teisę tiek nacionaliniu, tiek Europos lygmenimis.

³⁹ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer-Verlag, 2005. P. 43.

⁴⁰ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 1.

⁴¹ Deakin S., Johnston A., Markesinis B. Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 2008. P. 244.

⁴² European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer-Verlag, 2005. P. 44.

dažniausiai priteisiama nukentėjusiajam vadovaujantis aukščiau nurodyta taisykle⁴³. Vis dėlto, mūsų nuomone, šiuo pirmuoju etapu bet koku atveju neturėtų būti apsiribojama, kadangi civilinės atsakomybės ribos galėtų būti neprotingai išplėtos net ir nesudėtingais atvejais. Pavyzdžiui, už žalą automobiliui po susidūrimo tokiu atveju galima būtų pripažinti atsakingu ne avariją sukėlusio automobilio vairuotoją, bet to automobilio gamintoją, kadangi preciziškai vadovaudamiesi vien *conditio sine qua non* taisykle, gautume išvadą, jog jei gamintojas nebūtų sukūręs automobilio, asmuo nebūtų sukėlęs eismo įvykio.

Praktiškai visos Europos valstybės pripažįsta, kad norint nustatyti teisiškai reikšmingą priežastinį ryšį, kurio (įskaitant ir visų kitų būtinų civilinės atsakomybės sąlygų) pagrindu asmeniui būtų galima taikyti konkrečią deliktinę atsakomybę, *conditio sine qua non* testo neužtenka (Europoje žinoma vienintelė valstybė, kuri apsiriboja tik šiuo testu – Belgija⁴⁴). Siekiant susiaurinti civilinės atsakomybės taikymo ribas, pasitelkiamos įvairios civilinės teisės doktrinos išplėtos priežastinio ryšio teorijos – pakankamos priežasties, tiesioginės pasekmės, teisės normos apimties, pasekmių numatymo ir kitos⁴⁵. Pažymėtina, kad Europoje viena labiausiai paplitusių yra adekvataus priežastinio ryšio teorija⁴⁶. Be to, būtina atkreipti dėmesį, kad sudėtingesnėse bylose nustatinėjant teisinį priežastinį ryšį, dažnai tenka susidurti su konkuruojančiomis priežastimis, spręsti netiesioginių pasekmių priskyrimo, priežastinio ryšio nustatymo esant teisės pažeidėjų daugetui klausimus, įvertinti, ar buvo nutraukta priežastinio ryšio grandinė į ją įsiterpus naujam įvykiui (lot. *novus actus interveniens*) ir pan. Problemos, iškilančios nustatant teisinį priežastinį ryšį pasirinktų užsienio valstybių ir Lietuvos teismų praktikoje, nagrinėjamos 2 ir 3 šio darbo skyriuose.

1.2.3. Priežastinio ryšio sampratų teisėje ir kituose moksluose skirtumai

Bendrai kalbant apie priežastinį ryšį teisėje, negalima neaptarti jo metodologinės sampratos skirtumų nuo kituose moksluose egzistuojančio priežastinio ryšio suvokimo. Nors pasitaiko nuomonių, kad priežastinis ryšys teisėje tėra fakto klausimas, nedarantis įtakos teisiniam rezultatui, t.y. civilinės atsakomybės taikymo klausimui, dauguma teisės mokslo atstovų sutinka, kad priežastinio ryšio suvokimas čia ženkliai skiriasi nuo jo aiškinimo kitose mokslo šakose, t.y. priežastinis ryšys teisėje negali būti paaiškintas, mechaniškai taikant determinizmo supratimą kaip kad gamtos ir kituose moksluose. Tai puikiai suvokė Senovės Romos teisininkai, kadangi, „<...> nors ir buvo susipažinę su

⁴³ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer-Verlag, 2005. P. 44.

⁴⁴ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 127.

⁴⁵ Plačiau apie priežastinio ryšio teorijas žr. *Mikelėnas V.* Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius: Justitia, 1995. P. 196-207.

⁴⁶ Adekvataus priežastinio ryšio teoriją taiko Graikijos, Prancūzijos, Italijos, Ispanijos, Lenkijos, Čekijos, Slovėnijos, iš dalies Vokietijos teismų praktika.

stoikų bei senovės graikų filosofiniais apmąstymais apie priežastinį ryšį, jiems nekilo jokia įtikinama mintis perkelti tokią jo sampratą į teisę⁴⁷.

V. Mikelėnas nurodo, kad „tai, kas yra tam tikros pasekmės, rezultato priežastimi biologui, chemikui, medikui, gali nebūti priežastimi teisininkui, ir, atvirkščiai“⁴⁸. Šį teiginį patvirtina ir Lietuvos teismų praktika. Vienoje iš bylų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – „LAT“) yra pažymėjęs: „<...> reikia turėti omenyje tai, kad priežastinis ryšys yra teisinė, o ne biologinė ar fizikinė kategorija. Yra ar ne priežastinis ryšys, sprendžia teismas, visapusiškai įvertinęs visus bylos faktus, o ne ekspertai“⁴⁹. Taigi priežastinis ryšys teisėje dažniausiai modeliuojamas ne tokiomis pačiomis sąlygomis, kokiomis jį stengiasi nustatyti kitų mokslo šakų atstovai.

Dar vienas labai svarus argumentas, padedantis suvokti priežastinio ryšio gamtoje ir filosofijoje skirtumą nuo priežastinio ryšio teisėje yra tai, kad teisėje priežastinis ryšys gali būti nustatytas, kai egzistuoja ryšys tarp įstatymo numatyto neveikimo ir socialiai žalingų padarinių (šiuo atveju priežastinio ryšio nebūtų nei ontologine, nei gamtos mokslų prasme). Tokiu atveju asmeniui, turinčiam pareigą veikti tam tikru būdu, bet nesiėmusiam reikiamų veiksmų, gali būti priskirti padariniai, jeigu įstatymo nurodomi atlikti veiksmai būtų neleidę atsirasti žalai.

Remdamiesi aukščiau nurodyta argumentacija, nemaža dalis civilisitų daro išvadą, jog teisėje priežastinis ryšys, skirtingai nei filosofijoje ir gamtos moksluose, yra subjektyvaus pobūdžio. Anot V. Mikelėno, „priežastinio ryšio subjektyvumas pirmiausia pasireiškia tuo, jog žmogus pats kuria teisės normas, reguliuojančias visuomenės narių elgesį: <...> tik nuo paties žmogaus ir nuo visuomenės priklauso, kokie visuomeniniai santykiai taps teisiniais“⁵⁰. Vadinasi, priežastinio ryšio teisėje būtinumo faktas ir jo samprata pirmiausia yra apsprendžiami visuomenės sukurtų elgesio taisyklių.

Objektyvistinė priežastinio ryšio samprata buvo paplitusi tarp Tarybų Sąjungos civilinės teisės mokslininkų. Ir šiandien Rusijos civilinės teisės atstovai neatsisako tokios nuomonės: „<...> tam, kad suvokti priežastinį ryšį, nereikia specialaus teisinio paaiškinimo, jo samprata yra bendra visiems mokslams, tiek tiksliesiems, tiek ir humanitariniams“⁵¹; „<...> priežastinis ryšys visada objektyvus – tai realiai egzistuojanti reiškinių sąsaja, o ne subjektyvus jos vertinimas. <...> Priežastinio ryšio objektyvumas pasireiškia tuo, kad tam tikra priežastis esant analogiškomis sąlygoms visada sukelia tam tikrą pasekmę ir tai nepriklauso nuo kažkokio atsitiktinumo“⁵².

⁴⁷ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 266.

⁴⁸ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 197.

⁴⁹ LAT CBS 2005-11-09 nutartis c.b. R.B. v. *Vilniaus universiteto Santariškių klinikos*, Nr. 3K-3-556/2005.

⁵⁰ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 198.

⁵¹ Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: 1997. P. 577.

⁵² Гражданское право. Том 1. Учебник. Москва: 2000. P. 551.

Objektyvistinę priežastinio ryšio sampratą taiko ir baudžiamosios teisės atstovai. Minėtoje teisės šakoje priežastinis ryšys yra suvokiamas kaip „<...> objektyvus ryšys tarp reiškinių, egzistuojantis mus supančioje tikrovėje nepriklausomai nuo mūsų valios ar mūsų norų. Objektyvus priežastinio ryšio pobūdis reiškia, jog tam tikros veikos tam tikromis sąlygomis visada sukelia atitinkamus padarinius, norime mes to ar ne“⁵³.

Mūsų nuomone, vienareikšmiškos išvados dėl priežastinio ryšio civilinėje teisėje subjektyvumo ar objektyvumo padaryti negalima. Sutiktina, kad tuo aspektu, apie kurį kalba *V. Mikelėnas*, priežastinio ryšio samprata yra subjektyvi, tačiau tais atvejais, kai yra akivaizdu, kad tam tikri veiksmai sukėlė tam tikrą žalą (pavyzdžiui, automobilio vairuotojas partrenkė per pėsčiųjų perėją ėjusį žmogų), manytume, pasireiškia ir objektyvioji priežastinio ryšio pusė.

Apibendrinant pažymėtina, kad priežastinio ryšio sampratos teisėje evoliucija nuėjo nemažą kelią – nuo jos užuomazgų senovės valstybių teisynuose iki šių dienų teisės doktrinos išvystytų modernių priežastinio ryšio koncepcijų. Nepaisant tam tikrų idėjinių prieštaravimų ir aršių diskusijų dėl kai kurių šios civilinės atsakomybės sąlygos aspektų, civilinės teisės doktrinoje sutariama, kad, norint asmenį patraukti civilinėn atsakomybėn, būtina nustatyti ne tik faktinį, bet ir teisinį priežastinį ryšį bei kad priežastinio ryšio samprata civilinėje teisėje (ir apskritai teisėje) skiriasi nuo priežastinio ryšio sampratos filosofijos ir gamtos moksluose.

2. PRIEŽASTINIO RYŠIO KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS YPATUMAI ŠIUOLAIKINĖSE KONTINENTINĖS IR BENDROSIOS TEISĖS SISTEMŲ VALSTYBĖSE

Priežastinio ryšio samprata kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų valstybėse nors ir turi tam tikrų panašumų, tačiau yra pakankamai skirtinga. Kaip žinome, kontinentinės teisės sistemai priklausančiose šalyse dominuojanti yra įstatyminė teisė, be to, didelis vaidmuo formuojant teisinį reguliavimą čia tenka teisininkams mokslininkams, kai tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėse iš esmės vadovaujamosi plačios kompetencijos precedentų teise. Atkreipdami dėmesį į tokią dviejų teisės sistemų specifiką, šiame skyriuje analizuosime pagrindinius priežastinio ryšio deliktinėje civilinėje atsakomybėje ypatumus pasirinktose minėtosioms teisės šeimoms priklausančiose šalyse.

2.1. Kontinentinės teisės sistema

Siekdami atskleisti priežastinio ryšio sampratos kontinentinės teisės sistemoje ypatumus, analizei pasirinkome galias civilinės teisės tradicijas turinčių šalių – Vokietijos ir Prancūzijos civilinės

---

⁵³ *Piesliakas V.* Priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių ir jo nustatymas teismų praktikoje//Jurisprudencija, 2006, Nr. 7(85). P. 8.

atsakomybės doktrinas, kadangi minėtųjų valstybių teisės moksle bei teismų praktikoje šiai civilinės atsakomybės sąlygai skiriamas pakankamai didelis dėmesys.

2.1.1. Vokietijos civilinė teisė: bendra priežastinio ryšio charakteristika

Turbūt nė vienos šalies civilinės teisės specialistai neskyrė tiek dėmesio priežastinio ryšio klausimui, kiek Vokietijos teisininkai. Priežastinio ryšio reikalavimas numatomas ne vienoje šios šalies civilinio kodekso (vok. *Bürgerliches Gesetzbuch*, toliau – „BGB“)⁵⁴ teisės normoje, reglamentuojančioje civilinę atsakomybę (§ 823(1), § 823(2), § 826 ir § 839). Visgi visos BGB struktūros, kai bendrosios normos išdėstomos prieš specialiąsias, kontekste reikėtų pažymėti, kad priežastinį ryšį reglamentuojančios nuostatos randamos ne deliktinės teisės (civilinės atsakomybės) skyriuje, o prievolių teisės bendrojoje dalyje, tiksliau – bendruosiuose nuostolių atlyginimo nuostatuose (vok. *Schadenersatz*), kurie taikomi sutartinėms, deliktinėms ir kitoms prievolėms⁵⁵. Taigi Vokietijos civilinėje teisėje priežastinis ryšys yra fundamentali civilinės atsakomybės sąlyga, kurią būtina nustatyti tiek delikto, tiek sutartinio pažeidimo padarymo atveju, tačiau pažymėtina, kad įstatyminio jos apibrėžimo šios šalies teisės aktuose nėra.

Vokietijos teisės doktrinoje priežastinis ryšys laikomas nustatytu, kai nusprendžiama, kad tam tikra pasekmė yra konkrečių veiksmų rezultatas. Tarp šios šalies teisininkų civilistų paplitusi nuomonė, jog gamtos moksluose naudojama griežta priežastinio ryšio definicija teisei netinka, čia jo samprata yra specifinė⁵⁶. Vis tik, pasak *U. Magnus*, dauguma paprastesnių bylų aptariamoje valstybėje sprendžiamos apskritai be didesnių diskusijų apie priežastinį ryšį: „Teismai dažnai vadovaujasi paprastu priežastinio ryšio suvokimu, pagrįstu gerai žinomais principais, egzistuojančiais gamtos moksluose. Taip yra todėl, kad tam tikrais atvejais, kai teisės pažeidėjas tiesiogiai (būtent tuo momentu ir toje vietoje) sukėlė žalą, priežastinio ryšio nustatymas nesukelia jokių problemų“⁵⁷. Tuo tarpu sudėtingose bylose, kur pasekmės yra nutolę nuo priežasties, žala kyla dėl kelių priežasčių ir pan., minėtosios šalies teismai konceptualiai aptaria šią civilinės atsakomybės sąlygą.

Nepriklausomai nuo priežastinio ryšio teorijos, kuria remiamasi, Vokietijos teisininkai išskiria du šios civilinės atsakomybės sąlygos aspektus. Pirmiausia, priežastinis ryšys turi egzistuoti tarp neteisėtų veiksmų ir asmens teisių pažeidimo (vok. *Rechtsgutsverletzung*) – taip vadinamasis *haftungsbegründete Kausalität* (vok.) – priežastinis ryšys kaip atsakomybės pagrindas⁵⁸. Trumpai tariant, tai priežastinis ryšys tarp teisės pažeidėjo veiksmų ir jų rezultato, kuris sukelia civilinę atsakomybę. Pavyzdžiui,

⁵⁴ Bürgerliches Gesetzbuch// <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>: 2008-09-13.

⁵⁵ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 396.

⁵⁶ *Deutsch E.* Unerlaubte Handlungen, Schadenersatz und Schmerzensgeld (3 Aufl.). – 1995. P. 41.

⁵⁷ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 64.

⁵⁸ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 63. Taip pat žr. *van Dam C.* European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 270.

pažeidus asmens teisę į kūno vientisumą (tarkime, lūžus kojai), *haftungsbegründete Kausalität* konstatuojamas, jeigu X veiksmai sukėlė Y kojos lūžį, t.y. pagal civilinio proceso kodekso (vok. *Zivilprozessordnung*, toliau – „ZPO“) § 286 teismas, remdamasis neginčijamais įrodymais ir savo vidiniu įsitikinimu, turi nustatyti faktą, kad būtent X veiksmai sukėlė Y žalą (kojos lūžį)⁵⁹.

Antra, turi būti nustatomas priežastinis ryšys kaip veiksnys, lemiantis atsakomybės apimtį (taip vadinamasis – *haftungsausfüllende Kausalität* (vok.)). Tai yra priežastinis ryšys tarp teisės pažeidėjo veiksmų ir atskirų nukentėjusiojo patirtos žalos elementų. Pagrindinis principas šiuo atveju yra tas, kad teisės pažeidėjas atsakingas tik už tą žalą, kuri priežastiniu ryšiu susijusi su jo veiksmais⁶⁰. Pagal ZPO § 287 teismas, esant ginčui dėl padarytos žalos dydžio, remdamasis savo vidiniu įsitikinimu, įvertina visas bylos aplinkybes ir nustato žalos mastą⁶¹. Šiuo atveju priežastinis ryšys tarp veiksmų ir atsiradusios žalos neįrodinėjamas. Pakanka to, kad teismas bylos nagrinėjimo metu pagrįstai įsitikina dėl priežastinio ryšio egzistavimo tarp praradimo ir atsiradusios žalos. Grįžtant prie anksčiau pateikto pavyzdžio, jei Y, eidamas su ramentais, nukristų ir pareikštų ieškinį X, reikalaujantis atlyginti ne tik lūžusios kojos gydymo išlaidas, bet ir išlaidas, susijusias su šiuo kritimu, pagal *haftungsausfüllende Kausalität* būtų nagrinėjama, ar X veiksmai yra tiek pirmųjų, tiek vėlesnių išlaidų priežastis.

Kaip pastebėjome, toks priežastinio ryšio skirstymas svarbus dėl skirtingų įrodinėjimo standartų, taikomų kiekvienam iš aspektų (ZPO § 286 ir 287). Vokietijos civilinės teisės specialistai daug dėmesio skyrė jų atribojimo klausimams, tačiau ypatingai praktikoje tai nėra lengva padaryti⁶². Be to, tam tikrais retais atvejais tai nėra būtina ir netgi neįmanoma, kai pats teisės pažeidimas kartu yra ir pasekmė, pavyzdžiui, kai teisės pažeidėjas sunaikina nukentėjusiojo turtą ir daugiau nekyla jokių kitų pasekmių⁶³.

Tam, kad konkrečiu atveju būtų galima nustatyti priežastinio ryšio tarp veiksmų ir žalos egzistavimo faktą, Vokietijos civilistai išskyrė keletą pagrindinių teorijų, kuriomis vadovaujasi ir šios šalies teismai. Priežastinio ryšio sampratos nagrinėjimo ir jo nustatymo išeities pozicija aptariamoms valstybės civilinėje teisėje yra ekvivalentinio priežastinio ryšio teorija (vok. *Äquivalenztheorie*). Pagal šią teoriją kiekviena aplinkybė (sąlyga), be kurios žala nebūtų atsiradusi (*conditio sine qua non*) yra žalos priežastis. Tai yra mūsų 1 skyriuje minėtasis pirmasis priežastinio ryšio nustatymo testas. Kaip jau anksčiau kalbėta, taikant tik minėtą teoriją atsakomybės apimtį klausimo nagrinėjimas galėtų tęstis iki begalybės⁶⁴: pagal aukščiau pateiktą pavyzdį išeitų taip, kad jei X nebūtų atlikęs veiksmų, sukėlusių Y

⁵⁹ *Zivilprozessordnung*// <http://www.zivilprozessordnung.de/>; 2008-09-13.

⁶⁰ Žr. *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 63. Taip pat žr. *van Dam C.* European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 271.

⁶¹ *Zivilprozessordnung*// <http://www.zivilprozessordnung.de/>; 2008-09-14.

⁶² *van Dam C.* European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 271.

⁶³ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 64

⁶⁴ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 397.

kojos lūžį, nereikėtų pirkti ramentų, Y nebūtų buvęs priverstas vaikščioti su ramentais bei nebūtų nukritęs ir t.t.

Ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijos taikymo ribotumą atskleidžia ir aptariamos šalies teismų praktika: 1968 metais Vokietijos federalinis teismas (vok. *Bundesgerichtshof* – toliau „BGH“) nagrinėjo bylą⁶⁵, kurioje ieškovas prašė priteisti iš atsakovo negautą uždarbį, kadangi dėl atsakovo sukeltos avarijos vykusios medicininės apžiūros metu ieškovui netikėtai buvo nustatyta latentinė cerebrinė sklerozė (nesusijusi su eismo įvykiu). Dėl šios priežasties ieškovas buvo anksčiau laiko išleistas į pensiją. Akivaizdu, kad jei nebūtų įvykusį avarija, ieškovas į pensiją būtų buvęs išleistas vėliau ir nebūtų patyręs žalos – darbo užmokesčio praradimo, kitaip tariant, atsakovo veiksmai šiuo atveju yra *conditio sine qua non*. Tačiau ar teisinga būtų patraukti asmenį atsakomybėn už tai, kad po jo sukulto eismo įvykio išaiškėjo ieškovo liga, kuri gali užklupti bet kurį žmogų bet kuriuo metu? Vokietijos teismai atmetė šį ieškinį, vadovaudamiesi kitomis priežastinio ryšio teorijomis, kurias aptarsime toliau.

Dėl aukščiau nurodytų ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijos trūkumų aptariamos šalies teismų praktikoje pasitelkiamos kitos teorijos, skirtos ją pataisyti ar papildyti. Šiomis teorijomis siekiama siaurinti civilinės atsakomybės ribas: jos yra naudojamos antrajam priežastinio ryšio aspektui (vok. *haftungsausfüllende Kausalität*) nustatyti. Viena iš tokių yra adekvataus priežastinio ryšio teorija (vok. *Adäquanztheorie*)⁶⁶, kuri atsirado XIX-XX a. sandūroje ir Vokietijos civilistų buvo išplėtotą į daugybę variantų. Dalis jų koncentruojasi ties klausimu, ar priežastis buvo adekvati, t.y. būtent ta, kuri pasekmių atsiradimo tikimybę pavertė tikrove, kiti šios teorijos esminiu akcentu laiko tai, kad priežastinis ryšys tarp veiksmų ir žalingų pasekmių egzistuoja tada, kai veiksmai padidina žalos atsiradimo tikimybę, tretį nagrinėja su pagrįstu išankstiniu pasekmių numatymu susijusias problemas ir pan⁶⁷.

Vokietijos teismai adekvataus priežastinio ryšio teoriją taiko jau pakankamai seniai. Dar 1931 metais Reicho teismas (vok. *Reichsgericht*), išnagrinėjęs vieną iš bylų⁶⁸, padėjo pagrindus šios teorijos taikymui praktikoje, pasirinkdamas teisės mokslininko L. *Träger* išplėtotą adekvataus priežastinio ryšio koncepciją, kuria tebesivadovaujama iki šių dienų: „Adekvatus priežastinis ryšys egzistuoja tuo atveju, kai, atsižvelgiant į bendrą protingo žmogaus patirtį ir veiksmų atlikimo metu buvusias aplinkybes, nustatoma, kad buvo tikėtina, jog šie veiksmai sukels atitinkamas pasekmes“.

Kaip matyti, Vokietijoje naudojamoje adekvataus priežastinio ryšio teorijoje esminis yra tikėtimumo elementas: „priežastinis ryšys neegzistuoja tuo atveju, kai veiksmai sukelia netikėtus,

⁶⁵ BGH, Urteil vom 07.06.1968, VI ZR 1/67.

⁶⁶ Vienoje iš nagrinėtų bylų (BGH, Urteil vom 27.01.1981, VI ZR 79/259) BGH pažymėjo, kad adekvataus priežastinio ryšio teorija yra filtras, padedantis nustatyti pasekmes, priskirtinas teisės pažeidėjui.

⁶⁷ van Dam C. *European Tort Law*. – Oxford, 2006. P. 271.

⁶⁸ RGZ, Urteil vom 22.06.1931, VI ZR 46/31.

nenumatyta pasekmė, kurių negalėjo tikėtis ar numatyti protingas žmogus⁶⁹. Pastebėtina, kad aptariamose šalių teismų praktikoje taiko pakankamai griežtą protingo žmogaus etaloną, nes, pavyzdžiui, toks žmogus žino, jog dėl vakcinacijos gali kilti žala asmens sveikatai, nors pagal statistiką tokia tikimybė yra tik 0,01 procento⁷⁰. Tik tam tikrais labai retais atvejais protingas žmogus neturi galimybių numatyti žalos kilimo tikimybės: Vokietijos teismai 1952 metais paneigė priežastinio ryšio buvimo faktą byloje, kurioje asmuo, atsakingas už eismo įvykį, kurio metu nukentėjęs neteko kojos, buvo apkaltintas tuo, kad praėjus 8 metams po nelaimės karo metu jis buvo nužudytas, kadangi neturėdamas kojos negalėjo greitai pabėgti kartu su savo šeima⁷¹.

Mūsų nuomone, aukščiau nurodyta griežta Vokietijos teismų pozicija yra kritikuotina, kadangi tokiu atveju nepagrįstai išplečiamos civilinės atsakomybės ribos, t.y. minėtoji teorija, skirta pašalinti ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijos trūkumus, tokiu atveju neatlieka savo pagrindinės užduoties.

Dar vienas adekvataus priežastinio ryšio teorijos trūkumas yra tas, kad ji nepateikia tikslių, aiškių atskyrimo kriterijų nustatant, ar tam tikra pasekmė yra adekvati (neadekvati) veiksmams (priežasčiai)⁷². Protingo žmogaus etalonas šiuo atveju mažai kuo tepadedu, kadangi, kaip jau pastebėjome, toks žmogus praktiškai turėtų ir galėtų numatyti visas pasekmes. Kad egzistuoja tokia problema, liudija ir šių dienų Vokietijos teismų praktikos pavyzdžiai: vienoje iš 2002 metais nagrinėtų bylų⁷³ skirtingų instancijų teismai nevienodai sprendė priežastinio ryšio klausimą. Šioje byloje buvo nagrinėjama situacija, kurioje atsakovas, įniršęs dėl to, kad jo buvusi žmona pradėjo bendrauti su kitu vyru, agresyviai įsiveržė į pastarojo vyro brolio butą, dėl ko šis, išsigandęs, išsoko pro langą iš 10 metrų aukščio. Teismai nagrinėjo, ar atsakovo įsiveržimas buvo adekvati priežastis nukentėjusiajam iššokti pro langą. Nepaisant, manytume, pagrįstų apeliacinio teismo argumentų, kad toks pavojingas ieškovo pasirinktas būdas pabėgti negalėjo būti numatyta protingo žmogaus ir kad nukentėjęs šiuo atveju atsakovui, jo buvusiai žmonai ir nukentėjusiojo broliui besiaiškinant santykius buvo tik pašalinis asmuo, BGH patenkino ieškinį, nuroydamas, jog nukentėjusiojo sprendimas iššokti pro langą siekiant išvengti fizinės prievartos buvo protinga ir tikėtina reakcija į atsakovo agresyvų elgesį. Šiuo atveju pritariame tai nuomonei, kad teismas turėjo atsižvelgti į tai, jog tokia nukentėjusiojo reakcija iš esmės prisidėjo prie žalingų pasekmių atsiradimo, todėl BGH turėjo tam tikra dalimi sumažinti atlygintinos žalos dydį⁷⁴.

Siekdami pašalinti aukščiau nurodytų priežastinio ryšio teorijų spragas, Vokietijos mokslininkai išplėtojo teisės normos apimties teoriją (vok. *Schutzzweck der Norm*), T. Honore pavadintą „teisinės

⁶⁹ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 65.

⁷⁰ Žr. BGHZ, Urteil vom 17.10.1955, III ZR 84/54.

⁷¹ Žr. BGH, Urteil vom 24.03.1952, III ZR 100/51.

⁷² *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 65.

⁷³ BGH, Urteil vom 02.05.2002, VI ZR 227/01.

⁷⁴ *Koziol H., Steininger B.C.* (eds.). Tort and insurance law. Yearbook. European tort law 2002. Austria, 2003. P. 218.

politikos teorija“. Pagal ją, žala turi būti atlyginta tik tuo atveju, jei ji patenka į pažeistos normos garantuojamos apsaugos sferą, t.y. „<...> priežastinis ryšys egzistuoja tuo atveju, kai padaroma žala yra būtent tokia, nuo kurios apsisaugoti yra skirta pažeistoji nuostata ar taisyklė“⁷⁵. Kaip matyti, pagal minėtąją teoriją prioritetą yra teikiamas pažeistos normos analizei⁷⁶.

Mūsų anksčiau aptartą bylą⁷⁷, kurioje ieškovas bandė prisiteisti negautą darbo užmokestį dėl po atsakovo sukkelto eismo įvykio išaiškėjusios ligos ir ankstesnio išleidimo į pensiją, BGH sprendė vadovaudamasis būtent teisės normos apimties teorija, nurodydamas, kad BGB § 823 (1) nurodytas draudimas pažeisti asmens kūno vientisumą nėra skirtas apsaugoti asmenį nuo netikėto ligos diagnozavimo ir ankstesnio išleidimo į pensiją.

Bene dažniausiai minėtąją teoriją galima sutikti Vokietijos teismų nagrinėtose eismo įvykių bylose. Vienoje iš jų⁷⁸ spręstas atvejis, kai ieškovas (automobilio vairuotojas) reikalavo iš valstybės kelius prižiūrinčios institucijos atlyginti jo patirtą ekonominę žalą, kadangi dėl eismo įvykio greiktelyje (į kurį pats ieškovas nepakliuvo) šis asmuo sugaišo labai daug laiko. BGH pažymėjo, kad minėtoji institucija privalo rūpintis kelių saugumu, tačiau jei pastaroji nevykdo savo pareigos ir dėl to įvyksta eismo įvykis, ji nėra atsakinga už asmens ekonominę žalą, patirtą dėl sugaišto laiko: norma, nurodanti pareigą rūpintis kelių saugumu, neapima apsaugos nuo tokios ekonominės žalos. Panašią nuomonę minėtasis teismas išreiškė ir kitoje byloje⁷⁹, kur nekantrūs vairuotojai, norėdami aplenkti eismo įvykio vietą, važiavo pėsčiųjų taku, taip padarydami jam žalos. BGH nurodė, kad ši žala negali būti priskiriama už avariją atsakingam asmeniui, nes ji nepatenka į pažeistos eismo taisyklės apsaugos sferą.

Pažymėtina, kad nors aptariamą teoriją taikymas atrodo nesukeliantis didesnių problemų, tačiau ji turi tam tikrų trūkumų. Pagrindinė problema yra ta, kad šios teorijos taikymo sritis yra pakankamai siaura: ji naudojama tik tam tikrose bylų rūšyse, kur susiduriama su specifiniu teisiniu reguliavimu (pavyzdžiui, mūsų aptartos eismo saugumo pažeidimų bylos). Nepaisant to, mūsų nuomone, teisės normos apimties teorija yra patikimesnis būdas siekiant nustatyti asmens atsakomybės apimtį (nors ir ribotoje teisinių santykių srityje) nei aukščiau aptarta adekvataus priežastinio ryšio teorija, kadangi taikant ją nesivadovaujama dviprasmiškomis sąvokomis, dėl kurių prieštaringos interpretacijos kyla grėsmė pernelyg išplėsti civilinės atsakomybės taikymo ribas ir taip pažeisti asmenų teises.

Naujausiuose Vokietijos teisininkų darbuose plėtojama priežastinio ryšio argumentacijos kryptis, besiremianti *Risikobereich* (vok.) koncepcija, kuri gali būti išversta kaip „rizikos sferos koncepcija“.

⁷⁵ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 65-66.

⁷⁶ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 398.

⁷⁷ BGH, Urteil vom 07.06.1968, VI ZR 1/67.

⁷⁸ BGH, Urteil vom 18.12.1972, III ZR 121/70.

⁷⁹ BGH, Urteil vom 16.02.1972, VI ZR 128/70.

Pagal šią teoriją kiekvienas asmuo turi prisiimti tam tikrą rizikos dalį. Tam tikros rizikos įeina į asmens rizikos sferą. Žinomiausia iš jų yra *allgemeines Lebensrisiko* (vok.), t.y. visuotinė egzistencijos rizika, kurią turi prisiimti kiekvienas. Tai reiškia, kad tuo atveju, kai žalos atsiradimas yra susijęs vien su rizika, įeinančia į nukentėjusio asmens rizikos sferą, nurodomas teisės pažeidėjas negali būti įpareigotas ją atlyginti⁸⁰.

Vokietijos teismų praktika rodo, kad dažnai minėtoji teorija taikoma kartu su teisės normos apimties teorija. Bene žinomiausia šiuo atveju yra „kiaulių panikos“ byla⁸¹: ieškovas – kiaulių fermos savininkas prašė priteisti iš atsakovo, sukėlusio eismo įvyki, žalos atlyginimą. Patirta žala pasireiškė tuo, kad nuo avarijos metu atsiradusio triukšmo ieškovo fermoje, esančioje netoli greitkelio, tarp kiaulių kilo panika, dėl to dalis jų žuvo, o kitos buvo sužeistos. BGH šiuo atveju nurodė, kad transporto priemonės keliamas triukšmas priklauso ją vairuojančio asmens rizikos sferai, todėl toks žmogus iš esmės turėtų atsakyti už pasekmes pagal Kelių eismo įstatymo § 7. Kitais žodžiais tariant, šios normos tikslas apima ir apsaugą nuo triukšmo sukeltos žalos. Tačiau minėtasis teismas visgi išteisino atsakovą, pažymėdamas, kad asmuo negali būti atsakingas už žalą, atsiradusią dėl to, kad ją patyręs asmuo pats sukūrė situaciją, kurioje žalos kilimo rizika smarkiai padidėja. Ieškovo sprendimas įkurti savo fermą prie pat greitkelio, kur yra neišvengiamas automobilių keliamas triukšmas, pasak teismo, buvo lemiamą priežastis atsirasti žalai. Ši žala, BGH nuomone, yra savotiška kaina, kurią turi sumokėti žalą patyręs asmuo, nes jis pats pasirinko konkretų elgesio variantą ir taip padidino žalos atsiradimo riziką.

Kadangi rizikos sferos teorija atsirado visai neseniai, lyginant su kitomis aukščiau aptartomis priežastinio ryšio teorijomis, ji dar nėra pakankamai išplėtotą. Apskritai, „kai kurie autoriai tvirtina, kad ši teorija į priežastinio ryšio klausimų nagrinėjimą neįneša nieko nauja arba <...> kad ji tėra patobulintas teisės normos apimties teorijos variantas“⁸². Kaip ten bebūtų, akivaizdu, kad teisės normos apimties ir rizikos sferos teorijos Vokietijos civilinėje teisėje skirtos spręsti tas priežastinio ryšio problemas, kurių nepajėgia įveikti ekvivalentinio ir adekvataus priežastinio ryšio teorijos. Tačiau šiuo atveju susiklosto paradoksali situacija – analizuojant minėtosios civilinės atsakomybės sąlygos buvimo klausimą, tam tikra prasme nuo jo nutolstama, kadangi pagrindinis dėmesys čia skiriamas pažeistos normos analizei ir (ar) asmens rizikos sferos ribų nustatymui.

2.1.1.1. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu

Vokietijoje sprendžiant klausimą dėl neveikimu sukeltos žalos atlyginimo taip pat yra taikomas *conditio sine qua non* testas, tačiau čia jis yra šiek tiek specifinis: neveikimas yra žalos priežastis, jei tuo

⁸⁰ Žr. van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 398.

⁸¹ BGH, Urteil vom 02.07.1991, VI ZR 115/84.

⁸² van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 398, 407.

metu, kai žala kilo, egzistavo pareiga veikti, ir jei šios pareigos įvykdymas neabejotinai būtų užkiręs kelią minėtajai žalai atsirasti⁸³. Taigi pirmiausia tokiu atveju reikia įrodyti atsakomybės traukiamo asmens realiai egzistuojančią pareigą veikti. Visgi daugiausia problemų aptariamos šalies teismams sukelia ne pareigos tam tikru būdu veikti buvimo fakto nustatymas, tačiau atsakymas į klausimą, ar įvykdžius pareigą žala būtų vis tiek kilusi ar ne. Byloje⁸⁴, kurioje iš atsakovo – kapinių administracijos buvo reikalaujama atlyginti žalą ieškovei dėl patirtų sužalojimų, kai ant jos užkrito antkapis, BGH pasisakė, kad nors atsakovas ir neatliko pareigos periodiškai patikrinti antkapių stabilumą, visgi nėra neabejotinai aišku, ar jam šią pareigą atlikus, antkapis nebūtų spontaniškai atsiskyręs nuo pagrindo ir užkritis ant ieškovės. Tokiu atveju priežastinio ryšio tarp kapinių nepriežiūros ir ieškovės sužalojimų buvimo faktas būtų paneigtas. Teismas taip pat nurodė, kad norint konstatuoti neabejotiną kelio žalai atsirasti užkirtimą, neužtenka tik galimybės ar tam tikros tikimybės. Remdamasis tokia argumentacija, BGH sumažino ieškovei apeliacinio teismo priteistą kompensaciją.

Didelę dalį atvejų, kai nagrinėjamas klausimas dėl neveikimo sukeltos žalos atlyginimo, šioje šalyje sudaro taip vadinamos *Verkehrssicherungspflicht* (vok.) (įsipareigojimo užtikrinti judėjimo saugumą) pažeidimo bylos. *Verkehrssicherungspflicht* yra teismų praktikos išplėtota pareiga užtikrinti judėjimo saugumą esant didesniems pavojaus šaltiniams: „tas, kuriam patikėtas potencialus pavojaus kitų žmonių teisėms ar interesams šaltinis, yra įpareigotas imtis atitinkamų saugumo priemonių, kad užkirstų kelią žalos atsiradimui“⁸⁵. Pavyzdžiui, asmuo, kurio sklypas ribojasi su šaligatviu, yra įpareigotas esant atitinkamoms oro sąlygoms tam tikru konkrečiai nustatytu laiku pabarstyti jį smėliu. BGH yra nustatęs, kad tokiais atvejais ieškovas privalo įrodyti, jog jei atsakovas būtų tinkamai įvykdęs savo pareigą, žala ieškovui neabejotinai nebūtų kilusi, t.y. jei sakykime, atsakovas 8 valandą vakaro turėjo pabarstyti šaligatvį, bet to nepadarė, o ieškovas parkrito ant to šaligatvio 9 valandą vakaro, tokiu atveju teisme ieškovas turi įrodyti, kad jei šaligatvis 8 valandą vakaro būtų buvęs pabarstytas, jis 9 valandą vakaro nebūtų parkritęs⁸⁶.

Taigi, kaip matyti, nustatinėjant priežastinį ryšį su neveikimu susijusiose bylose, didžiausi sunkumai tenka nukentėjusiajam, kadangi jis turi įrodyti, jog, įvykdžius pareigą, žalos neabejotinai nebūtų atsiradę. Aptariamos šalies teismų praktika rodo, kad neretai tai yra labai sudėtinga, o kartais net neįmanoma padaryti. Tokiu atveju iškyla grėsmė pernelyg susiaurinti civilinės atsakomybės taikymo ribas.

⁸³ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 105.

⁸⁴ BGH, Urteil vom 30.01.1961, III ZR 225/59.

⁸⁵ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 105.

⁸⁶ BGH, Urteil vom 04.10.1983, VI ZR 98/82.

2.1.1.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugtui

Tuo atveju, kai keli asmenys veikia bendrai ir yra aiškiai nustatytos kiekvieno iš jų sąlygos deliktinei atsakomybei kilti, problemų aptariamoje valstybėje nekyla. Pavyzdžiui, abu asmenys, iš kurių vienas pagriebia nukentėjusį, o kitas atima jo piniginę, laikomi atsakingais⁸⁷. Tačiau esant bendrininkavimo atvejui nukentėjusiajam kartais gali būti sunku įrodyti, kuris iš kartu veikusių asmenų padarė jam žalą. Vokietijos civilinėje teisėje šiam klausimui spręsti randame dvi svarbias nuostatas. BGB § 830 (1) pirmajame sakinyje nurodoma, jog „jei du ar daugiau asmenų veikdami bendrai savo neteisėtais veiksmais sukėlė žalą, kiekvienas iš jų yra atsakingas už kilusias pasekmes“⁸⁸. Šios solidariąją atsakomybę įtvirtinančios normos dėka nukentėjusysis yra atleidžiamas nuo pareigos įrodyti, kuris iš asmenų jam sukėlė žalą. Tačiau pabrėžtina, kad „BGH griežtai apribojo minėtosios nuostatos taikymo galimybę, nurodydamas, kad tokiu atveju bendrininkai turi sąmoningai ir tyčia bendradarbiauti siekdami sukelti žalą, t.y. turi būti konstatuojamas *psychisch vermittelte Kausalität* (vok.) – psichologiškai bendras priežastinis ryšys“⁸⁹. Šis priežastinis ryšys buvo nustatytas byloje⁹⁰, kurioje spęstas atvejis, kai dviejų grupių vaikų muštynių metu vienam iš jų akmeniu buvo smarkiai sužalota akis. Kas metė akmenį, nebuvo išaiškinta, tačiau buvo žinoma, kad metęs akmenį tikrai buvo tarp atsakovų. BGH priėmė sprendimą ieškovo naudai, nepaisant to, kad nebuvo išaiškinta, kuris iš vaikų sužalojo nukentėjusį. Teismas pažymėjo, jog atsakovai veikė sąmoningai ir tyčia tam, kad sukeltų žalą, ir šiuo atveju nėra būtina, jog jie veiktų vienu metu. Taigi, atsižvelgdamas į BGB § 830 (1) 1, teismas konstatavo, kad atsakovai yra solidariai atsakingi už visas pasekmes, kurias sukėlė kažkuris iš bendrininkų.

Būtina pažymėti, kad BGH požiūris į bendrininkavimą anksčiau buvo labai platus. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų asmuo buvo patrauktas atsakomybėn už tai, kad nors nukentėjusiojo mušimo metu jo net nebuvo įvykio vietoje, tačiau iš faktinių bylos aplinkybių, teismo nuomone, buvo galima atsekti jo psichologinę paramą mušusiam nukentėjusį asmeniui⁹¹. Nepaisant kritikos tokiems teismo sprendimams, tik visiškai neseniai teismų praktika įvedė tam tikrus apribojimus bendrininkų atsakomybei kilti. Pavyzdžiui, didelio masto netaikių demonstracijų atveju BGB § 830 (1) 1 taikomas tik tiems protestuotojams, kurių veika pasireiškė aktyviais smurtinio pobūdžio veiksmais. Vien tik tas faktas, kad asmuo dalyvavo tokioje demonstracijoje, nepakankamas atsakomybei kilti, kadangi tai būtų nesuderinama su Pagrindiniame įstatyme įtvirtintu susirinkimų laisvės principu⁹².

⁸⁷ Larenz K. Lehrbuch des Schuldrechts, 1994. P. 564.

⁸⁸ Bürgerliches Gesetzbuch// <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>: 2008-09-10.

⁸⁹ van Dam C. European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 287.

⁹⁰ BGH, Urteil vom 11.05.1971, VI ZR 211/69.

⁹¹ BGH, Urteil vom 23.02.1960, VI ZR 87/59.

⁹² BGH, Urteil vom 24.01.1984, BGHZ 89, 383; BGH, Urteil vom 04.11.1997, BGHZ 137, 89.

BGB § 830 (1) 2 nuostata įtvirtina atsakomybės paskirstymo taisyklę esant konkuruojančioms priežastims: teisės pažeidėjai laikomi kartu atsakingais tuo atveju, kai jiems veikiant nepriklausomai vienas nuo kito, kažkuris iš šių asmenų sukėlė žalą, ir nėra įmanoma nustatyti, kuris arba kiek kiekvienas asmuo prisidėjo prie tos žalos kilimo⁹³. Skirtingai nei BGB § 830 (1) 1 taikymo atveju, sąmoningo tyčinio bendradarbiavimo sąlyga čia nereikalinga. Ši nuostata taikoma tais atvejais, kai, pavyzdžiui, du asmenys, veikdami nepriklausomai vienas nuo kito, sumušė nukentėjusįjį, ir nėra įmanoma nustatyti, kuris iš jų padarė atitinkamus sužalojimus⁹⁴. Tokiems asmenims atsakomybė pagal nurodytą BGB nuostatą nekyla tik tuo atveju, jei jie įrodo, kad nėra bet koku būdu susiję su kilusia žala⁹⁵.

2.1.1.3. Prarastos galimybės problema

Situacijos, kai potencialaus teisės pažeidėjo veiksmai yra viena iš daugelio galimų žalos priežasčių, o įvykių sekos neįmanoma atkurti, Vokietijos teisėje sprendžiamos unikalios, skirtingai nuo kitų valstybių taikomos praktikos. Čia tokiais atvejais pasikliaujama procedūrinėmis įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklėmis⁹⁶, t.y. jei dėl atsakovo veiksmų ieškovas atsidūrė tokioje situacijoje, kai nustatyti priežastinį ryšį tampa neįmanoma, ieškovas yra atleidžiamas nuo įrodinėjimo pareigos, šią pareigą perkeliama atsakovui⁹⁷. Pažymėtina, jog iki šiol tokia įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė visa apimtimi buvo taikoma tik gydytojų atsakomybės bylose.

Dar 1968 metais nagrinėtoje byloje⁹⁸ BGH nurodė tokiais atvejais būtiną kaltės kriterijų – didelį gydytojo nerūpestingumą (vok. *grosser Behandlungsfehler*). Minėtoje byloje iš gydytojo (atsakovo) buvo reikalaujama atlyginti žalą už tai, kad ieškovės vyras po apendikso operacijos mirė nuo vidinio kraujavimo, kurio minėtasis gydytojas, nepaisant aiškių simptomų, nediagnozavo. Teismas pasisakė, kad tokiu atveju įprastinė ieškovo įrodinėjimo pareiga, esant atsakovo dideliame nerūpestingumui, pereina pastarajam, t.y. gydytojas turi įrodyti, jog ta žala, kuri kilo, būtų atsiradusi ir be jo klaidos. Be to, BGH aptariamoje byloje išaiškino didelio nerūpestingumo sąvoką: „didelis nerūpestingumas konstatuojamas tada, kai gydytojas, sąmoningai, neatsakingai, grubiai pažeisdamas geros medicininės praktikos taisyklės, sukėlė paciento sveikatai pavojų, kurio pasekmių priežastis tiksliai išsiaiškinti yra neįmanoma“⁹⁹. Minėtoje byloje gydytojas buvo pripažintas atsakingu už kilusias pasekmes, kadangi jo kaltė, teismo manymu, pasireiškė kaip didelis neatsargumas, be to, atsakovas neišskleidė abejonių, kad vidinio kraujavimo nediagnozavimas galėjo būti paciento mirties priežastimi.

⁹³ Bürgerliches Gesetzbuch// <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>: 2008-09-10.

⁹⁴ BGH, Urteil vom 15.06.1982, NJW 1982, 2307.

⁹⁵ van Dam C. European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 287.

⁹⁶ Ten pat. P. 296.

⁹⁷ van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 460.

⁹⁸ BGH, Urteil vom 11.06.1968, VI ZR 116/67.

⁹⁹ Žr. ten pat.

Remdamiesi aukščiau aptartu teismų praktikos pavyzdžiu, galime daryti išvadą, jog Vokietijoje nėra pripažįstama Prancūzijos civilinėje teisėje išplėtotą prarastos galimybės doktrina: „<...> Teismas koncentruojasi ne ties galimybės praradimo klausimu, bet ties nukentėjusiojo gyvybe kaip teisinės apsaugos objektu, kuriam buvo pakenkta“¹⁰⁰. Toks požiūris yra kritikuojamas dėl dviejų aspektų: pirmiausia, kritikų nuomone, aptariamoms šalies teismų praktikos taikomas principas „viskas arba nieko“ ne visuomet leidžia priimti teisingą sprendimą byloje; antra, BGH pateiktas didelio nerūpestingumo apibūdinimas yra per daug liberalus tam, kad būtų galima tokiose bylose patenkinti ieškinį dėl žalos atlyginimo¹⁰¹. Kaip ten bebūtų, patys Vokietijos teisės doktrinos atstovai tik visai neseniai atkreipė dėmesį į minėtas problemas, nors kai kurie iš jų apskritai atmetė galimybę, kad ieškinys galėtų būti patenkintas tokiose bylose¹⁰².

Apibendrinant priežastinio ryšio sampratos ypatumus Vokietijoje, pažymėtina, kad kaip ir galima buvo tikėtis, vienos ir paprastos formulės, kuria vadovaujantis būtų galima išspręsti visas priežastinio ryšio problemas, šios šalies civilinėje teisėje nėra. Be to, esant ne vienai priežastinio ryšio teorijai, Vokietijos civilinės teisės atstovai nesutaria, kuriai iš jų turėtų būti teikiama pirmenybė: vieni prioritetinėmis laiko adekvataus priežastinio ryšio ar teisės normos apimties teorijas, atmesdami kitas koncepcijas, kiti taiko jas kaip papildančias viena kitą. Tuo tarpu aptariamoms šalies teismų praktika taip pat nesilaiko tik vienos teorijos ir yra linkusi taikyti jas visas, atsižvelgiant į bylos sudėtingumo laipsnį. Daugumoje bylų pradinis etapas yra ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijos (*conditio sine qua non* testo) taikymas, kurio metu užfiksuojamas galimai teisiškai reikšmingų sąlygų ratas. Toliau taikomos kitos teorijos, siekiant atsirinkti teisiškai reikšmingas priežastis, sąlygojusias žalos atsiradimą. Kaip rodo Vokietijos teismų praktika, taikant adekvataus priežastinio ryšio teoriją įtikinamų rezultatų galima pasiekti tik nesudėtingose bylose. Tuo tarpu, kai priežastinio ryšio nustatymo klausimas yra komplikuoatas, pasitelkiamos teisės normos apimties ir rizikos sferos teorijos. Visgi derėtų pripažinti, kad norint optimizuoti bylų nagrinėjimo procesą priežastinio ryšio nustatymo klausimu, Vokietijos teisininkams reikėtų „ne ginčytis kiekvienu atveju, kuri teorija yra pranašesnė, lengviau taikoma ir pan., o ieškoti bendresnio sprendimo. Pavyzdžiui, siekiant palengvinti tolesnį teismų darbą, galima būtų suskirstyti išnagrinėtas panašias bylas (su ta pačia argumentacija ir sprendimais) į tam tikras grupes bei pagal tai daryti teorinius apibendrinimus priežastinio ryšio nustatymo klausimais“¹⁰³.

---

¹⁰⁰ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 548.

¹⁰¹ Žr. ten pat.

¹⁰² Koziol H. Schadenersatz für den Verlust einer Chance?//Festschrift für H. Stoll, 2001. P. 233.

¹⁰³ Spier J. Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 68.

2.1.2. Prancūzijos civilinė teisė: bendra priežastinio ryšio charakteristika

Priešingai nei Vokietijos, Prancūzijos civilinėje teisėje priežastinio ryšio (pranc. *causalité*) samprata atskleidžiama ne teisės doktrinos ir teismų praktikos koreliacijos dėka, o praktiškai vien remiantis empiriniu traktavimu, t.y. teismų praktika. Dėl to ne vienas aptariamos šalies teisės teoretikas išreiškia tam tikras abejones. Pavyzdžiui, *B. Starck* nurodo, jog „Priežastinis ryšys yra bene sunkiausiai sprendžiama problema deliktinėje teisėje. Dauguma bylų nelemia nieko nauja dėl minėto klausimo, kadangi jose vyrauja savitos aplinkybės ir teisėjų intuicija“¹⁰⁴. Be to, pažymima, kad Prancūzijos deliktinėje teisėje apskritai labiau domimasi ne priežastinio ryšio, bet kaltės (pranc. *faute*) klausimais¹⁰⁵.

Priežastinio ryšio sampratos Prancūzijoje analizę pirmiausia reikėtų pradėti nuo to, kad ši civilinės atsakomybės sąlyga yra įtvirtinta net keliose aptariamos šalies civilinio kodekso (pranc. *Code civil*) nuostatose (1382, 1383, 1384, 1385 ir 1386). Pažymėtina, kad apie priežastinį ryšį tarp paties asmens veiksmų ir atsiradusios žalos užsimenama tik pirmuosiuose dviejuose straipsniuose. Kitose nuostatose reglamentuojami tie atvejai, kai asmens atsakomybė kyla už kitų asmenų veiksmus bei jo valdžioje esančius gyvūnus ir daiktus¹⁰⁶. Lyginant su Vokietija, darytina išvada, jog kaip ir BGB, taip ir Prancūzijos civiliniame kodekse aiškesnių nurodymų, kuriais vadovaujantis būtų galima nustatyti priežastinį ryšį konkrečioje byloje, nėra.

Pagrindinius reikalavimus priežastiniam ryšiui galime atsekti iš aptariamos šalies teismų praktikos: priežastinis ryšys turi būti tiesioginis ir konkretus¹⁰⁷. Pirmasis reikalavimas, manoma, kad greičiausiai kilo iš civilinio kodekso 1151 straipsnio: „Jei skolininkas tyčia pažeidžia savo sutartinius įsipareigojimus, jis privalo atlyginti kreditoriui tą žalą, kuri yra betarpiška ir tiesioginė sutartinio įsipareigojimo pažeidimo pasekmė“¹⁰⁸. Nors minėtoji norma reglamentuoja sutartinę civilinę atsakomybę, *G. Viney, P. Jourdain, B. Starck* ir kitų Prancūzijos civilinės teisės atstovų teigimu, „šis pagrindinis žalos atlyginimo principas turi būti taikomas ir deliktinės civilinės atsakomybės atveju“¹⁰⁹.

Pažymėtina, kad aptariamos šalies teismų požiūris dėl tiesioginio priežastinio ryšio yra pakankamai griežtas vertinant iš atsakovo pusės. Vienoje iš senesnių bylų¹¹⁰ buvo konstatuota, kad futbolo klubas yra atsakingas už žalą, kurią rungtynių metu žiūrovams padarė chuliganai, motyvuojant

¹⁰⁴ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 418.

¹⁰⁵ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 25.

¹⁰⁶ Code Civil des Français//

<http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/RechercheSimplePartieCode?commun=&code=CCIVILL0.rcv>: 2008-09-10.

¹⁰⁷ C. Cass. 2nd civ., 3 October 1990: *X v. GAN*; C. Cass. 2nd civ., 20 June 1985: *Ghigo v. Surdin*.

¹⁰⁸ Code Civil des Français//

<http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/RechercheSimplePartieCode?commun=&code=CCIVILL0.rcv>: 2008-09-12.

¹⁰⁹ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 418.

¹¹⁰ C. Cass. 2nd civ., 16 December 1988: *L'Olympique Lyonnais v. Fuster*.

tu, kad klubas nesiėmė tinkamų priemonių užtikrinti žiūrovų saugumą. Šiuo atveju tiesioginis priežastinis ryšys buvo nustatytas, kadangi, pasak teismo, futbolo klubo neveikimas suteikė chuliganams galimybę sužeisti žiūrovus.

Diskutuotini ir tam tikrų abejonių keliantys yra aptariamose šalies kasacinio teismo (pranc. Cour de cassation) sprendimai taip vadinamoje „kraujo perpylimo“ byloje¹¹¹, kur tiesioginis priežastinis ryšys konstatuojamas tarp atsakovo veiksmų, kuriais jis sukėlė eismo įvykį, ir žalos nukentėjusiajam – užkrėtimo žmogaus imunodeficitu virusu, kuriuo nukentėjusysis buvo užkrėstas gydymo įstaigoje, dėl avarijoje patirtų sužalojimų jam perpilant kraują. Akivaizdu, kad šiuo atveju Prancūzijos teismai vadovaujasi ekvivalentinio priežastinio ryšio teorija: jei nebūtų avarijos, nukentėjusiajam nebūtų reikėję perpilti kraujo, todėl jis nebūtų buvęs užkrėstas žmogaus imunodeficitu virusu. Teismai šiuo atveju nesvarsto, mūsų nuomone, svarbaus klausimo, ar gydymo įstaigos neteisėti veiksmai – higienos, saugumo reikalavimų nesilaikymas nėra pagrindinė priežastis žalai – kraujo užkrėtimui ir netgi nukentėjusiojo mirčiai – kilti, lyginant juos su vairuotojo neteisėtais veiksmais – avarijos sukėlimu. Komentuodami tokius teismų sprendimus, aptariamose šalies teisės doktrinos atstovai pripažįsta, kad neabejotinai tinkamesnis sprendimas tokiais atvejais būtų, atsižvelgiant į eismo įvykį sukėlusio asmens ir gydymo įstaigos veiksmų įtaką žalos atsiradimui, proporcingai paskirstyti atsakomybę¹¹².

Aukščiau aptarti bylų pavyzdžiai rodo, kad Prancūzijos teismų praktikoje vyrauja pakankamai liberali, plati tiesioginio priežastinio ryšio samprata. Vis tik pažymėtina, kad tam tikrais atvejais šios šalies kasacinės instancijos teismas pakankamai pagrįstai siaurina civilinės atsakomybės taikymo ribas. Pavyzdžiui, 1990 metais nagrinėta byla¹¹³, kurioje atsakovo sukulto eismo įvykiu metu žuvo mažo vaiko mama. Dėl to vaikas turėjo palikti Prancūziją ir persikelti į Saudo Arabiją, kur dirbo jo tėvas. Vaikui negalint pritapti šioje šalyje, tėvas turėjo išeiti iš gerai apmokamo darbo ir grįžti kartu su sūnumi į Prancūziją. Tėvas (ieškovas) prašė priteisti iš atsakovo žalos, susijusios su gerai apmokamo darbo netekimu, atlyginimą. Bylai pasiekus kasacinę instanciją, teismas nusprendė, kad tarp ieškovo patirtos žalos, kai jis savo sprendimu išėjo iš gerai apmokamo darbo, ir tarp atsakovo sukulto eismo įvykiu, kurio metu žuvo vaiko mama, tiesioginio priežastinio ryšio nėra. Minėtasis teismas sutiko su apeliacinio teismo argumentu, kad ieškovo patirta žala yra susijusi su jo paties sprendimu sugrįžti atgal į Prancūziją.

Kaip jau minėta aukščiau, aptariamose šalies teismų praktika numato dar vieną reikalavimą priežastiniam ryšiui: šis ryšys turi būti konkretus. Šiuo atveju nustatinėjant pastarąją priežastinio ryšio savybę taip pat susiduriama su sunkumais dėl jos neapibrėžtumo. Teismai skirtingai sprendė klausimą, ar

¹¹¹ C. Cass. 2nd civ., 7 July 1989: *Franky v. Courtellemont*; C. Cass. 1st civ., 17 February 1993; C. Cass. 1st civ., 2 July 2002; C. Cass. 2nd civ., 6 March 2003.

¹¹² *Koziol H., Steininger B.C.* (eds.). Tort and insurance law. Yearbook. European tort law 2003. Austria, 2004. P. 164.

¹¹³ C. Cass. 2nd civ., 3 October 1990: *X v. GAN*.

priežastinis ryšys yra konkretus byloje¹¹⁴, kurioje parduotuvės savininkas buvo patrauktas atsakovu ir iš jo buvo reikalaujama atlyginti žalą už tai, kad pagavęs vagiančią paauglę ir norėdamas ją nubausti, išsiuntė ją basą namo. Grįžusi į namus paauglė iššoko pro langą ir susižalojo. Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė, o apeliacinis teismas patenkino. Kasacinės instancijos teismas panaikino apeliacinio teismo sprendimą ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, nuroydamas, kad surinktų įrodymų nepakanka įtikinti, jog atsakovo veiksmai skiriant žeminančią bausmę paauglei už vagystę buvo jos iššokimo pro langą priežastis. Kitaip tariant, šis teismas nebuvo įsitikinęs, kad atsakovo paskirta bausmė iš tikrųjų buvo *conditio sine qua non* paauglės elgesiui. Kadangi teismas nepateikė daugiau argumentų, kodėl jis priėmė tokį sprendimą, taip ir lieka neaišku, ką jis turėjo omenyje, sakydamas, kad priežastinis ryšys šiuo atveju nėra konkretus. Akivaizdu tik tiek, kad nuroydamas, jog priežastinis ryšys tarp veiksmų ir atsiradusios žalos negali būti tik tikėtinas, šiuo sprendimu kasacinis teismas dar kartą patvirtino, kad Prancūzijoje yra pripažįstama ekvivalentinio priežastinio ryšio teorija.

Be aukščiau nurodytos teorijos šios valstybės doktrina, paveikta Vokietijos civilinės teisės įtakos, taip pat pripažįsta ir adekvatų priežastinį ryšį (pranc. *causalité adéquate*): tam tikra sąlyga yra laikoma žalos priežastimi, jei tikėtina, kad įprastomis aplinkybėmis ji sukelia būtent tokią žalą¹¹⁵. Pabrėžtina, kad skirtingai nei Vokietijoje, kur, kaip aptarėme ankstesniajame skirsnyje, abi teorijos taikomos kaip papildančios viena kitą (adekvataus priežastinio ryšio teorija taikoma po *conditio sine qua non* testo), Prancūzijoje jos laikomos alternatyviomis. Toks požiūris į minėtąsias teorijas kaip į alternatyvas yra smarkiai kritikuojamas. Pasak S. Galand-Carval, pagrindinė problema, kurią galima identifikuoti analizuojant priežastinį ryšį Prancūzijoje, yra nenuspėjamumas: teismai laisvai taiko dvi viena kitai prieštaraujančias *conditio sine qua non* ir adekvataus priežastinio ryšio teorijas, todėl dažnai galima pamatyti bylų su panašia faktine situacija, tačiau su priešingais sprendimais¹¹⁶. Pritardami tokiai šios teisės mokslininkės nuomonei, minėtąjį teiginį galime iliustruoti konkrečių bylų pavyzdžiais: vienoje iš jų¹¹⁷ buvo nuspręsta, kad bankas, išsiuntęs klientui čekių knygelę paprastu paštu, yra atsakingas už tai, kad ji buvo pavogta; kitoje byloje¹¹⁸ konstatuota, jog pavogtos mašinos savininkas, kuris paliko ją atrakintą, neturi atsakyti už tai, kad vagystės metu ja buvo sukeltas eismo įvykis.

¹¹⁴ C. Cass. 2nd civ., 20 June 1985: *Ghigo v. Surdin*.

¹¹⁵ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 418; *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 26; *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 55.

¹¹⁶ *Spier J.* Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. P. 55.

¹¹⁷ C. Cass. 2nd civ., 28 February 1989: BC IV n°70.

¹¹⁸ C. Cass. 2nd civ., 11 January 1995, BC II n°21.

Pažymėtina, kad aptariamoms šalies teisės mokslininkų rate aukščiau nurodytą dviejų teorijų konfrontacijos problemą bandoma spręsti atsižvelgiant į atsakomybės kilimo pagrindą: „kai kurių autorių nuomone, ekvivalentinio priežastinio ryšio teorija turėtų būti taikoma sprendžiant priežastinio ryšio egzistavimo klausimą, kai atsakomybė kyla dėl asmens kaltės, tuo tarpu griežtos atsakomybės atveju reikia rinktis adekvataus priežastinio ryšio teoriją; kiti teisės doktrinos atstovai – B. Starck, H. Roland ir L. Boyer mano, kad ekvivalentinio priežastinio ryšio teorija labiau tinka tyčios atveju, o esant neatsargumui ir atsakomybei be kaltės reikėtų pasirinkti adekvataus priežastinio ryšio teoriją“¹¹⁹. Kaip bebūtų gaila, minėtosios valstybės teismų praktika šiuo klausimu aiškios pozicijos neturi.

Ir vis dėlto, nesutikdami su teiginiu, kad Prancūzijos civilinėje teisėje pirmenybė teikiama adekvataus priežastinio ryšio teorijai¹²⁰, manome, kad šiuo atveju prioritetą, renkantis tarp dviejų aukščiau nurodytų koncepcijų, aptariamoje šalyje yra teikiamas ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijai, kadangi Prancūzijos mokslinėje literatūroje labai dažnai sutinkama nuomonė, jog „nors ir pasitaiko problemų taikant ekvivalentinio priežastinio ryšio teoriją, tačiau ji yra logiškesnė nei neapibrėžta adekvataus priežastinio ryšio teorija“¹²¹. Be to, akivaizdu, kad dauguma šios šalies teismų sprendimų yra ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijos taikymo rezultatas. Pavyzdžiui, vienoje byloje¹²² iš vairuotojo, atsakingo už eismo įvykį, ieškovo – valstybinės transporto įmonės naudai buvo priteistas žalos, susijusios su negautomis pajamomis, atlyginimas, kadangi dėl minėtosios avarijos ieškovo autobusai nukrypo nuo grafiko: jei eismo įvykio nebūtų buvę, autobusai nebūtų stovėję kamštyje ir nebūtų vėlavę paimti keleivių. Palyginimui galime prisiminti, kad panašioje Vokietijos teismų nagrinėtoje byloje¹²³, kurią aptarėme ankstesniame skirsnyje, atsakovas, pritaikius civilinės atsakomybės apimtį siaurinančią teisės normos apimties teoriją, nebuvo patrauktas atsakomybėn.

Analizuodami priežastinio ryšio sampratą Prancūzijoje, negalime nepaminėti specifinės tik šiai šaliai būdingos minėtosios civilinės atsakomybės sąlygos koncepcijos – aiškinamosios teorijos. Pagal ją, tam, kad kiltų civilinė atsakomybė, neužtenka *conditio sine qua non* testo, t.y. nepakanka konstatuoti, jog žala nebūtų kilusi be asmens veiksmų; šiuo atveju tokio asmens veiksmai turi pagrįsti atsiradusią žalą. Vienas pagrindinių šios teorijos atstovų – N. D. de la Bâtie nurodo, kad „<...> reikia atlikti asmens neteisėto elgesio, kuris galiausiai pasiekia nukentėjusį, judėjimo tyrimą. Tol, kol tokia veiksmų seka tęsiasi, nėra svarbu, ar ji buvo trumpa ar ilga, įprasta ar išskirtinė. <...> Jei asmens neteisėto elgesio

¹¹⁹ van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 420.

¹²⁰ Ten pat. P. 418; Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 26.

¹²¹ van Gerven W., Lever J., Larouche P. Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 419.

¹²² C. Cass. 2nd civ., 28 April 1965: Régie autonome des transports de la ville de Marseille v. Marcailloux.

¹²³ Žr. BGH, Urteil vom 18.12.1972, III ZR 121/70.

judėjimo link nukentėjusiojo procesas yra nepertraukiamas, tokiu atveju galima konstatuoti, kad egzistuoja priežastinis ryšys¹²⁴.

Kai kurie Prancūzijos teisės doktrinos atstovai (*G. Viney, P. Jourdain*) nepripažįsta aukščiau nurodytos priežastinio ryšio koncepcijos, teigdami, kad ji niekuo nesiskiria nuo adekvataus priežastinio ryšio teorijos. Tuo tarpu *N. D. de la Bâtie* nurodo, kad jo teorija yra faktinė, o adekvataus priežastinio ryšio koncepcija yra tikimybinė. 1972 metais aptariamoms šalies kasacinės instancijos teismas nagrinėjo bylą¹²⁵, kurioje iš atsakovų buvo reikalaujama atlyginti žalą už tai, kad ieškovas (vaikas) atsakovams priklausančiame neužrakintame ir neprižiūrimame sandėlyje rado sprogmenis, juos pavogė ir, bežaisdamas su jais, smarkiai susižalojo. Bylos nagrinėjimo metu nebuvo nustatyta, kas tuos sprogmenis ten paliko ir kam jie priklausė. Ieškovas nurodė, kad šie asmenys yra atsakingi už kilusias pasekmes, kadangi jie tinkamai neprižiūrėjo savo turto ir nesiėmė priemonių garantuoti, kad įėjimas į sandėlį būtų negalimas. Pirmosios instancijos teismas šį ieškinį atmetė, o apeliacinis teismas patenkino. Bylai pasiekus paskutinę instanciją, kasacinis teismas panaikino apeliacinio teismo sprendimą ir grąžino bylą nagrinėti iš naujo. Šis teismas nurodė, kad tarp atsakovų veiksmų (sandėlio nepriežiūros) ir atsiradusios žalos priežastinio ryšio nėra, kadangi paties ieškovo nusižengimas pavagiant sprogmenis ir neatsakingai su jais elgiantis buvo tiesioginė sužalojimų atsiradimo priežastis. Kasacinis teismas šiuo atveju neįvardino, kokia koncepcija vadovaudamasis jis priėmė tokį sprendimą, tačiau akivaizdu, jog tai buvo ne ekvivalentinio priežastinio ryšio teorija, pagal kurią išeitų taip, kad jei atsakovai būtų ėmęsi tinkamų turto priežiūros priemonių, tai sprogmenys sandėlyje nebūtų atsiradę ir žala ieškovui nebūtų kilusi. *N. D. de la Bâtie*, komentuodamas tokį teismo sprendimą, pažymi, kad „norint konstatuoti priežastinio ryšio buvimo faktą, turi būti įrodoma, jog žala kilo dėl nepertraukiamos įvykių grandinės, kuri pagrindžia pasekmių atsiradimą. Sandėlio nepriežiūra šiuo atveju nepagrindžia ieškovo patirtos žalos“¹²⁶.

Atkreiptinas dėmesys, kad dėl Vokietijos civilinės teisės doktrinos įtakos Prancūzijoje tam tikrose bylose taikoma *relativité aquilienne* (pranc.) koncepcija, mums jau žinoma kaip teisės normos apimties teorija. Vienoje iš tokių bylų¹²⁷ ieškovas reikalavo, kad atsakovas – šalia ieškovo namo esančio daugiaaukščio pastato, kuris buvo pastatytas nesilaikant miesto planavimo reikalavimų, savininkas atlygintų dėl apriboto vaizdo į miestą kilusią žalą. Bylos nagrinėjimo metu buvo nustatyta, kad atstumas tarp minėtųjų pastatų yra apie 50 metrų, o tarp jų yra dar vienas namas. Kasacinis teismas šiuo atveju pritarė apeliacinės instancijos teismo sprendimui ir ieškinį atmetė. Minėtųjų teismų nuomone, ieškovas, kurio nekilnojamas turtas nesiriboja su atsakovo turtu, negali apeliuoti į tai, kad atsakovas negerbia jo

¹²⁴ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 419.

¹²⁵ C. Cass. 2nd civ., 20 December 1972: *Pagani v. Zucchelli*.

¹²⁶ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 426.

¹²⁷ C. Cass. 2nd civ., 2 July 1974: *Biscarat v. André*.

teisės į vaizdą. Be to, teismai pažymėjo, jog miesto planavimu nesiekama garantuoti „vaizdo pro langą“ teisės. Remdamasis šia argumentacija, kasacinis aptariamos valstybės teismas konstatavo, kad ieškovas neįrodė tiesioginio priežastinio ryšio tarp miesto planavimo nuostatų pažeidimo ir žalos – teisės į vaizdą netekimo egzistavimo fakto. Vis dėlto, pažymėtina, kad, skirtingai nei Vokietijoje, kur teisės normos apimties teorijos taikymas apima palyginti nemažą dalį įvairių specifinių teisinių santykių sričių, Prancūzijoje ši teorija naudojama tik panašiose į aukščiau aptartą bylose, susijusiose su miesto infrastruktūros reikalavimų pažeidimais. Galbūt todėl kai kurie civilinės teisės doktrinos atstovai¹²⁸ mano, jog minėtoji teorija nelaikytina Prancūzijos civilinės atsakomybės doktrinos dalimi.

2.1.2.1. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu

Prancūzijoje, kaip ir visose kitose Europos šalyse, pripažįstama, kad asmuo gali būti traukiamas civilinės atsakomybės ne tik už savo aktyviais veiksmais, bet ir už neveikimu (kai jis turi pareigą veikti) padarytą žalą. Kasacinis šios šalies teismas yra pažymėjęs, jog pagal civilinio kodekso 1382 ir 1383 straipsnius asmuo gali būti pripažįstamas kaltu tiek dėl neteisėtų aktyvių veiksmų, tiek ir dėl neteisėto neveikimo.¹²⁹ Vis tik aptariamos šalies teismų praktika rodo, jog teismai vengia pasisakyti priežastinio ryšio nustatymo klausimu, kai sprendžiama dėl žalos, padarytos neveikimu, atlyginimo. Kai kuriose tokiose bylose¹³⁰ priežastinio ryšio klausimas apskritai nutylimas, darant prielaidą, kad esant akivaizdžiam faktui, jog žala kilo dėl neveikimo, toks neveikimas savaime yra vienintelė *conditio sine qua non* žalos atžvilgiu. Kitose bylose galima pastebėti kasacinio teismo bandymus laviruoti tarp dviejų vertybių – visuomenės saugumo ir asmens laisvės.¹³¹ Moteris buvo patraukta atsakomybės už tai, kad jai susikivirčijus su sūnumi ir žinant jo ūmų charakterį, ji jo nesulaikė ir išleido į mišką, kur pastarasis su kirviu užmušė ten sutiktą vaiką. Šiuo atveju akivaizdu, kad teismas vadovavosi visuomenės saugumo ir aukos artimųjų interesų prioritetais, nepaisydamas fakto, kad tokia motinos pareiga nebuvo niekur numatyta ir kad šiuo atveju jai atsakomybė tenka už kito asmens padarytą žalą¹³². Tam tikrais išimtiniais atvejais Prancūzijos kasacinis teismas visgi pasisako, kad norint patraukti asmenį atsakomybės dėl neveikimo, būtinas griežtas asmens pareigos veikti tam tikru būdu teisinis reglamentavimas¹³³.

2.1.2.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugumai

Prancūzijos baudžiamojoje teisėje, kai nusikaltimą padaro ne vienas asmuo, naudojamas bendrininkavimo (pranc. *complicité*) institutas. Jo pagalba siekiama atriboti visų nusikaltime dalyvavusių

¹²⁸ Pavyzdžiui, *W. van Gerven, J. Lever ir P. Larouche*.

¹²⁹ Cour de cassation, 27 February 1951 (D. 1951, I 329).

¹³⁰ Ten pat.

¹³¹ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 116.

¹³² C. Cass. 2nd civ., 18 October 1967, (Bull. Civ II, no. 288).

¹³³ C. Cass. 1st civ., 18 April 2000, (Bull. Civ I, no. 117).

asmenų veikas. Tuo tarpu civilinėje teisėje tokiais atvejais vyrauja bendros kaltės (pranc. *faute commune*) principas, kuriuo remiantis preziumuojama solidarioji teisės pažeidėjų atsakomybė¹³⁴. Pažymėtina, kad aptariamoms šalims teismai šio principo ribas suvokia nevienodai, o kasacinis teismas yra linkęs traktuoti jį plačiai. Vienoje iš bylų¹³⁵ nagrinėtas atvejis, kai dviejų jaunuolių lenktynės greitkelyje baigėsi vieno iš jų ir dar kelių žmonių mirtimi, žuvusiajam „lenktynininkui“ atsitrenkus į kito jaunuolio automobilį ir dar kelias pravažiuojančias mašinas. Baudžiamojoje byloje pateiktą nukentėjusiųjų civilinį ieškinį prieš likusį gyvą jaunuolį apeliacinis teismas atmetė, nurodydamas, jog tarp atsakovo veiksmų ir kilusios žalos nėra priežastinio ryšio. Teismas taip pat pažymėjo, kad šis jaunuolis vairavo „normaliau“ nei žuvusysis, kuris po sudėtingo manevro atsitrenkė į jo automobilį. Kasacinės instancijos teismas nesutiko su tokia apeliacinio teismo nuomone ir panaikino jo sprendimą. Minėtasis teismas nurodė, kad atsakovas pažeidė ne vieną Kelių kodekso (pranc. *Code de la route*) nuostatą, todėl jo veiksmai savaime susiję su kilusiomis pasekmėmis. Be to, dalyvavimas kartu su žuvusiuoju tokioje pavojingoje veikoje leidžia daryti išvadą, kad abiejų neatsakingų vairuotojų kaltė buvo bendra, todėl atsakovas turi atlyginti visas kilusias pasekmes. Manytina, kad tokį kasacinio teismo sprendimą galėjo lemti ir visuomenės saugumo prioritetas, įvertinant tai, kokia galėtų būti nemažo skaičiaus nukentėjusiųjų reakcija, jei atsakovas nebūtų buvęs patrauktas atsakomybėn.

Pažymėtina, kad bendros kaltės principą Prancūzijos teismai taiko tada, kai yra sudėtinga atriboti teisės pažeidėjų įtaką žalos atsiradimui. Kadangi tokiais atvejais dažnai neįmanoma izoliuotai įvertinti kiekvieno asmens veiksmų, priežastinis ryšys tampa antraeilium dalyku, o prioritetas suteikiamas kaltės klausimui¹³⁶. Pavyzdžiui, vienoje byloje¹³⁷, kur medžiotojams šūvių salve užbaigus medžioklę vieno iš jų paleista kulka sužeidė anksčiau medžioti baigusį kolegą, teismai nusprendė, kad bendra medžiotojų kaltė buvo tiesioginė priežastis atsirasti žalai.

Kaip jau minėta, bendros kaltės nustatymo atveju atsakovai atsako solidarčiai. Šios atsakomybės rūšies prezumpcija gali būti paneigta tik tuo atveju, kai atsakovai įrodo, kad trečiosios šalies (gali būti ir nukentėjusiojo) elgesys kaip dar viena galima priežastis įsiterpia į priežastinio ryšio grandinę¹³⁸.

2.1.2.3. Prarastos galimybės (pranc. *la perte d'une chance*) doktrina

Prancūzijos civilinė teisė pirmoji išplėtojo minėtąją doktriną. Ir nors „jos koncepcijos teisės moksle ir teismų praktikoje dažnai prieštarauja viena kitai, šiandien sutinkama, kad net jeigu

¹³⁴ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation.* Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 282.

¹³⁵ C. Cass. 2nd crim., 5 January 1988: (Bull. Crim., no. 7).

¹³⁶ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation.* Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 284-285.

¹³⁷ C. Cass. 2nd civ., 5 June 1957. 439.

¹³⁸ *van Dam C.* *European Tort Law.* – Oxford, 2006. P. 288.

nukentėjusysis patyrė žalą, kurios priežastis nėra aiški, kompensaciją galima gauti už prarastą galimybę išvengti tos žalos, jei yra aiškus priežastinis ryšys tarp atsakovo veiksmų ir prarastos galimybės¹³⁹. Dažniausiai minėtoji taisyklė yra taikoma nesėkmingo gydymo bylose, taip pat pažeidus pareigą informuoti pacientą apie galimą gydymo riziką¹⁴⁰. 1969 metais nagrinėtoje byloje¹⁴¹, kurioje iš chirurgo buvo siekiama prisiteisti žalą dėl staigios paciento mirties po nesudėtingos apendikso operacijos, Prancūzijos kasacinis teismas nurodė, jog chirurgo nerūpestingumas pasireiškė tuo, kad jis neatliko priešoperacinių tyrimų, reikalingų kad ir nesudėtingai operacijai atlikti. Nors tai ir nebuvo neabejotina mirties priežastis, teismas konstatavo, kad toks gydytojo elgesys atėmė galimybę pacientui išgyventi.

Tokios bylos rodo, kad pagrindinis prarastos galimybės doktrinos taikymo tikslas yra palengvinti įrodinėjimo procesą tam, kad būtų galima priteisti ieškovui tam tikrą kompensaciją už patirtą žalą. Akivaizdu, kad tikrąją pasekmę (pavyzdžiui, mirtį), kurios tikroji priežastis nėra aiški, pakeičiant pasekme – prarasta galimybė (pavyzdžiui, išgyventi), yra žymiai lengviau rasti įrodymų dėl priežastinio ryšio egzistavimo¹⁴². Šiuo atveju prarasta galimybė galėtų būti traktuojama kaip dalis nukentėjusiojo patirtos žalos.

Tam, kad būtų galima kompensuoti žalą, neužtenka fakto, jog yra aiškus priežastinis ryšys tarp tam tikrų veiksmų ir prarastos galimybės. Teismai, nagrinėdami tokias bylas, pažymi, kad prarasta galimybė turi būti reali. Antai vienoje iš bylų¹⁴³ kasacinis teismas atmetė devyniolikmetės merginos prašymą priteisti iš eismo įvykio metu ją sužalojusio asmens kompensaciją už prarastą karjeros galimybę tapti farmacininke. Teismas, nustatęs, kad ieškovė tuo metu, kai įvyko nelaimė, buvo net nebaigusi bakalauro studijų, nurodė, jog tuo metu jos galimybė tapti minėtosios profesijos atstove buvo tikrai hipotetinė. Tuo tarpu prarasta galimybė turi būti aktualė, t.y. tarp jos ir teisės pažeidimo turi būti labai artimas laiko ryšys.

Pažymėtinas įdomus faktas, kad nors aptariamose valstybės „prarastos galimybės“ bylose yra pripažįstama tam tikra procentinė atsakomybė, atsižvelgiant į prarastos galimybės dydį, kitose bylose ji niekuomet nenumatoma: nukentėjusiajam tokiais atvejais priteisiama kompensacija už visą patirtą žalą, arba pritrūkus įrodymų priežastiniam ryšiui nustatyti, jis negauna nieko¹⁴⁴.

Apibendrinant šį skirsnį, darytina išvada, kad Prancūzijos civilinės teisės doktrinoje ir teismų praktikoje vienos aiškios priežastinio ryšio koncepcijos nėra. Teismai dažniausiai vadovaujasi

¹³⁹ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 460.

¹⁴⁰ *van Dam C.* European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 293.

¹⁴¹ C. Cass. 2nd civ., 18 March 1969 (Bull. civ. II, no. 117).

¹⁴² *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 555.

¹⁴³ C. Cass. 2nd civ., 12 May 1966 (Bull. civ. II, no. 564).

¹⁴⁴ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 460.

ekvivalentinio priežastinio teorija, tačiau dėl Vokietijos civilinės teisės įtakos minėtosios šalies teismų praktikoje galime rasti ir adekvataus priežastinio ryšio teorijos (jos atmainų) bei teisės normos apimties koncepcijos taikymo pavyzdžių. Mūsų nuomone, sprendžiant asmens atsakomybės klausimą nederėtų apsiriboti tik *conditio sine qua non testu*, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, tokiu atveju yra smarkiai išplečiamos civilinės atsakomybės ribos ir kyla grėsmė pažeisti asmens teises. Be to, kritikuotinas ir nepakankamas Prancūzijos teismų dėmesys pagrindinio priežastinio ryšio reikalavimo – „priežastinis ryšys turi būti tiesioginis ir konkretus“ išaiškinimui. Teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad aptartos šalies civilinės atsakomybės doktrinoje didžiausias dėmesys yra skiriamas kaltei, tačiau, mūsų nuomone, visos būtinios civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos turėtų būti traktuojamos vienodai: vienos iš jų egzistavimo klausimo nagrinėjimas neturėtų užgožti kitų. Visgi, nepaisant išsakytos kritikos, derėtų pripažinti, kad dėl tam tikrų priežastinio ryšio aspektų Prancūzijos mokslinė literatūra ir teismų praktika yra pakankamai turtingos: pavyzdžiui, mūsų aptarta prarastos galimybės doktrina tapo pagrindu dalinės atsakomybės taikymui tose bylose, kai tikroji žalos atsiradimo priežastis nėra aiški.

2.2. Bendrosios teisės sistema

Atsižvelgdami į bendrosios teisės sistemos specifiką, priežastinio ryšio sampratos ypatumus šioje teisės šeimoje sieksime nustatyti pasirinkdami Anglijos – šalies, kuri, mūsų nuomone, bene labiausiai atspindi minėtosios teisės sistemos ypatumus – teisės doktrinos ir teismų praktikos analizę.

2.2.1. Anglijos civilinė teisė: bendra priežastinio ryšio charakteristika

Priežastinis ryšys Anglijoje yra būtina bet kokios deliktinės civilinės atsakomybės sąlyga. Kadangi ši valstybė priklauso bendrosios teisės sistemai, priežastinio ryšio klausimų įstatyminio reglamentavimo čia nerasime. Aptariamos civilinės atsakomybės sąlygos koncepcija minėtoje šalyje plėtojama teisės doktrinos ir teisminių precedentų pagalba. Anglijos teismų praktika dėl priežastinio ryšio daugiausia susiklostė nagrinėjant deliktų, kylančių iš neatsargių veiksmų, bylas¹⁴⁵.

Šioje šalyje, panašiai kaip ir daugelyje kontinentinės teisės tradicijos Europos valstybių, priežastinio ryšio nustatymo procesas skiriamas į dvi dalis: pirmoje stadijoje nustatomas faktinis priežastinis ryšys (angl. *factual causation, but-for cause*), antroje – teisinis priežastinis ryšys (angl. *legal cause, remoteness of damage*). Pirmojoje stadijoje siekiama eliminuoti nereikšmingas priežastis ir nustatyti, ar nurodomo teisės pažeidėjo veiksmai buvo nukentėjusiojo atsiradusios žalos *conditio sine qua non* (vadinamasis *but for testas*), t.y. ar būtų žala atsiradusi, jei nebūtų nurodomo teisės pažeidėjo veiksmų. Antrojoje stadijoje siekiama nustatyti, ar nurodomas teisės pažeidėjas (žinoma, esant kitoms

---

¹⁴⁵ Deakin S., Johnston A., Markesinis B. Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 2008. P. 244.

būtinoms civilinės atsakomybės sąlygoms) yra atsakingas už nukentėjusiojo patirtą žalą, t.y. šiuo atveju teismai turi įvertinti, ar ryšys tarp veiksmų ir atsiradusios žalos yra pakankamai artimas. Dėl minėtųjų dviejų priežastinio ryšio nustatymo etapų ir priežastinio ryšio skirstymo į faktinį bei teisinį ginčų aptariamoms šalies teisės doktrinoje ir teismų praktikoje nekyla¹⁴⁶.

Anglijoje faktinio priežastinio ryšio nustatymo taisyklė paremta tikimybių balansu (angl. *balance of probabilities test*): ieškovas turi įrodyti, kad priežastinio ryšio tarp atsakovo neatsargių veiksmų ir pasekmių buvimo tikimybė yra didesnė nei 50 procentų. Jei teismai nustato, kad labiau tikėtina yra, jog pasekmės būtų kilę ir be atsakovo neatsargių veiksmų (tikimybė yra mažesnė arba lygi 50 procentų), tokiu atveju ieškinys atmetamas (netgi jei ir buvo konstatuotas atsakovo neatsargumas)¹⁴⁷. Minėtąją taisyklę dar 1952 metais išplėtojo Lordas *L.J. Denning*: „<...> jeigu gali įrodyti, kad žala nebūtų atsiradusi nesant tos konkrečios kaltės¹⁴⁸, tada ši kaltė yra faktinė žalos atsiradimo priežastis; bet jeigu gali pasakyti, kad tokia pati žala būtų atsiradusi tiek esant kaltei, tiek be jos, tada kaltė nėra žalos atsiradimo priežastis“¹⁴⁹.

Kaip šios taisyklės taikymo pavyzdys galėtų būti pateikta byla¹⁵⁰, kurioje ieškovo teisių perėmėjai reikalavo iš ligoninės administracijos (atsakovo) žalos atlyginimo už tai, kad, gydytojams neteisingai nustatčius ligos diagnozę, nukentėjusysis mirė. Teismas, taikydamas aukščiau nurodytą taisyklę, ieškinį atmetė, pažymėdamas, jog nukentėjusiojo būklė atvežus jį į ligoninę buvo tokia sunki, kad netgi teisinga diagnozė nebūtų padėjusi išsaugoti jo gyvybės. Kitas pavyzdys galėtų būti 1982 metais nagrinėta byla¹⁵¹, kurioje ieškovas prašė priteisti iš atsakovo (darbdavio) žalos atlyginimą už tai, kad pastarajam nesilaikius darbo saugos ir higienos reikalavimų (neužtikrinus parduotuvės, kurioje dirbo ieškovas, grindų švaros), ieškovas 1973 metais paslydo, susižalojo nugarą ir tapo iš dalies neįgalus. Ieškinys buvo atmetas, kadangi bylos nagrinėjimo metu nustatyta, kad ieškovas 1976 metais tapo visiškai neįgalus dėl stuburo smegenų ligos, kuri nebuvo susijusi su nelaime, įvykusia 1973 metais. Teismai, remdamiesi tikimybių balanso testu, šiuo atveju pažymėjo, kad jei atsakovas ir būtų laikęsis darbo saugos bei higienos reikalavimų, ieškovas vėliau vis tiek būtų patyręs dar didesnę žalą, kuri nesusijusi su atsakovo kalte.

Sunkumų taikant tikimybių balanso testą iškyla tuomet, kai egzistuoja daugiau nei viena tikėtina žalos priežastis. Tokiu atveju, pasak *H.L.A. Hart* ir *T. Honore*, minėtoji taisyklė pateikia klaidinantį ir

¹⁴⁶ Plačiau žr. *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 2008. P. 244; *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 460.

¹⁴⁷ Žr. ten pat.

¹⁴⁸ Kaip minėta šio darbo 1 skyriuje, Anglijoje vyrauja nuomonė, jog priežastinis ryšys nustatinėjamas ne tarp veiksmų ir atsiradusios žalos, bet tarp kaltės ir kilusių pasekmių.

¹⁴⁹ *Cork v. Kirby Maclean Ltd.*, [1952] 2 All ER 402, 407.

¹⁵⁰ *Barnett v. Chelsea and Kensington Hospital Management Commite*, [1969] 1 QB 428.

¹⁵¹ *Jobling v. Associated Dairies Ltd.*, [1982] AC 794.

(arba) nepakankamą atsakymą¹⁵². Esant tokiai situacijai, Anglijos teismai remiasi „bendroju supratimu“ apie priežastinį ryšį (angl. *causation in common sense*). Šiuo atveju vietoj tikimybių balanso testo taikymo formuluojamas klausimas, ar atsakovas iš esmės padidino žalos ieškovui atsiradimo riziką. Pavyzdžiui, vienoje byloje¹⁵³ ieškovas kreipėsi į teismą dėl žalos, susijusios su jo susirgimu dermatitu, atlyginimo. Nustatyta, kad tiesioginė ligos priežastis buvo plytų, su kuriomis ieškovas dirbo, dulkės. Teismas nurodė, kad atsakovas (darbdavys) nėra kaltas dėl to, kad ieškovo sveikata buvo paveikta plytų dulkių, be to, tai yra neišvengiama darbo, kurį ieškovas dirbo, savybė. Tačiau proceso metu nustatyta, kad atsakovas pažeidė bendrą rūpestingumo pareigą, kadangi neužtikrino darbuotojams sąlygų darbo vietoje nusiprausti. Esminis teismui iškilęs klausimas aptariamoje byloje buvo, ar ieškovas įrodė, kad tokia jo sveikatos būklė buvo sąlygota dėl prausimosi darbo vietoje galimybės nesuteikimo. Medicininiai tyrimai nepateikė tikslaus atsakymo į šį klausimą. Šiuo atveju, kaip matyti, įprastas tikimybių balanso testas negali būti pritaikytas. Nepaisant to, Lordų Rūmai patenkino ieškinį, nurodydami, jog nesant įtikinamo ryšio tarp kaltės ir žalos, atsakovas, kurio nerūpestingumas sukėlė riziką konkrečiai žalai kilti, gali būti patrauktas atsakomybėn dėl tos rizikos materializavimosi. Lordas *W. Wilberforce* taip pat pažymėjo, kad jei asmuo, pažeisdamas rūpestingumo pareigą, sukėlė riziką, ir pasekmės *galimai kilo* iš tokios rizikos, jis turėtų atlyginti žalą, *nebent įrodytu, kad ji kilo dėl kitos priežasties*¹⁵⁴ (past. – išskirta autorės). Kaip matyti, tokiais atvejais įrodinėjimo pareiga perkeliama atsakovui.

Aukščiau aptartas Lordų Rūmų sprendimas susilaukė nemažai kritikos. *S. Deakin, A. Johnston* ir *B. Markesinis* nuomone, „<...> vien tik faktas, kad atsakovas buvo pripažintas kaltu dėl rūpestingumo pareigos pažeidimo, <...> nėra pakankama priežastis jo atsakomybei kilti. Deliktinės teisės tikslas nėra bausti už nerūpestingą elgesį“¹⁵⁵.

Dar daugiau diskusijų sukėlė Lordų Rūmų sprendimas vėlesnėje byloje – *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services Ltd.*¹⁵⁶, kurioje teismas dar labiau nukrypo nuo pagrindinės faktinio priežastinio ryšio nustatymo taisyklės. Čia daugybė ieškovų kreipėsi į teismą, reikalaudami iš darbdavių atlyginti žalą, kadangi dirbant su asbestinėmis medžiagomis jie (arba jų artimieji) susirgo mirtina liga – zotelioma. Bylos nagrinėjimo metu nustatyta, kad nukentėjusiųjų kvėpavimo takai pažeisti dirbant ne pas vieną, o pas keletą darbdavių, todėl nebuvo įmanoma atskirti, kuris darbdavys nerūpestingai elgdamasis neapsaugojo darbuotojų. Nepaisant to, Lordų Rūmai priėmė sprendimą ieškovų naudai, motyvuodami tuo, kad šiuo atveju teisingumas reikalauja taikyti kitoki, ne tokį griežtą kaip įprastas tikimybių balanso

¹⁵² *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 47.

¹⁵³ *McGhee v. National Coal Board*, [1973] 1 WLR 1.

¹⁵⁴ Žr. ten pat.

¹⁵⁵ *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* *Markesinis and Deakin's Tort Law*. Oxford: Clarendon Press, 2008. P. 250.

¹⁵⁶ *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services Ltd.*, [2003].

testą. Be to, Lordas *A. Rodger* pažymėjo, jog „svarbus argumentas šiuo atveju yra tas, kad mokslinės žinios nesuteikia galimybių nukentėjusiajam, remiantis tikimybių balansu, įrodyti, kad jo patirta žala buvo sąlygota atsakovo nerūpestingumo“¹⁵⁷. Lordų Rūmai, nurodydami, kad kiekvienas iš darbdavių prisidėjo prie žalos atsiradimo, nusprendė, kad atsakovai šiuo atveju turi atsakyti solidariai. Toks netradicinis požiūris į faktinį priežastinį ryšį aptariamose šalies teismų praktikoje ir teisės doktrinoje prigijo kaip „*Fairchild išimtis*“.

Pažymėtina, kad aukščiau apibūdintą, aršias diskusijas sukėlusią, lankstaus tikimybių balanso testo koncepciją Anglijos teismų praktika taiko gana priešaringai. Pavyzdžiui, vienoje byloje¹⁵⁸ ieškovas prašė priteisti iš atsakovo (ligoninės) žalos atlyginimą už tai, kad, pasak ieškovo, dėl gydytojų nerūpestingumo jis liko aklas. Remiantis medicininės ekspertizės išvadomis, nustatyta, jog ieškovo aklumą galėjo sukelti kelios priežastys, tarp kurių buvo ir minėtasis gydytojų nerūpestingumas. Lordų Rūmai šiuo atveju, priešingai nei apeliacinis teismas, nurodė, kad priežastinio ryšio tarp gydytojų neatsargumo ir atsiradusios žalos nėra.

Taigi, kaip matyti, Anglijoje taikoma lankstaus faktinio priežastinio ryšio koncepcija nėra iki galo aiški. Lordų Rūmų nurodymas, jog „<...> tam tikrais atvejais, kai to reikalauja teisingumas, faktinio priežastinio ryšio nustatymo klausimas turi būti sprendžiamas remiantis specialiomis taisyklėmis <...>“¹⁵⁹, mūsų nuomone, yra pernelyg abstraktus tam, kad suvokti tokios išimties taikymo paskirtį bei jos ribas. Iš aptariamose šalies teismų praktikos analizės galima padaryti išvadą, kad lankstaus tikimybių balanso testo taikymas pripažįstamas sprendžiant darbdavių atsakomybės klausimus, tačiau šiuo atveju neaišku, kodėl teisingumas reikalauja taikyti lankstesnę faktinio priežastinio ryšio nustatymo formulę būtent tik tokiose bylose.

Anglijos teismai (skirtingai nei, pavyzdžiui, Vokietijos), nustatinėdami teisinį priežastinį ryšį (t.y. už kurias savo veiksmų pasekmes asmuo turi atsakyti), retai aptaria teorijas, kuriomis jie tokiais atvejais vadovaujasi. Vis tik analizuojant aptariamose valstybės teismų praktiką, galima pastebėti, kad viena pagrindinių teisinio priežastinio ryšio teorijų šioje šalyje yra pasekmių numatymo koncepcija, kurios suvokimas per tam tikrą laiką keitėsi. Iš pradžių buvo vadovujamasi tokia pozicija: „jei protingas žmogus numatė tam tikrą žalą, kuri gali kilti kaip jo veiksmų rezultatas, jis yra atsakingas už tiesiogines nukentėjusiojo patirtas pasekmes“¹⁶⁰ (vadinamoji *Re Polemis* taisyklė). Vienoje iš senesnių bylų¹⁶¹ nagrinėtas atvejis, kai uosto krovikas netyčia numetė į laivą geležinį strypą, kuris įskėlė kibirkštį. Dėl to

¹⁵⁷ *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services Ltd*, [2003].

¹⁵⁸ *Wilsher v. Essex Area Health Authority*, [1988] AC 1074.

¹⁵⁹ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 48.

¹⁶⁰ *van Dam C.* *European Tort Law*. – Oxford, 2006. P. 275.

¹⁶¹ *Re Polemis and Furness, Withy and Co*, [1921] 3 KB 560.

laivas užsidegė ir buvo nepataisomai sugadintas. Teismai, šiuo atveju taikydami pakankamai griežtus pasekmių numatymo koncepcijos standartus, nustatė, kad protingas žmogus turėjo numatyti, jog numetus strypą į laivą, gali kilti gaisras, ir ieškinių patenkino.

Pažymėtina, kad Anglijos teismų praktikoje *Re Polemis* taisyklės atsisakyta nuo 1961 metų, kadangi pastebėta, jog ši koncepcija, pagal kurią protingas žmogus turėtų numatyti beveik visas tikėtinas savo veiksmų pasekmes, negali būti efektyviai taikoma tais atvejais, kai žalą sukėlusią priežastį grandinė yra sudėtingesnė. Minėtaisiais metais nagrinėta byla¹⁶², kurios faktinė situacija buvo tokia: uoste iš vieno laivo į vandenį netyčia išsiliejo nafta. Po kelių dienų, kai laivas išplaukė, ieškovo darbuotojai priplaukoje atliko suvirinimo darbus, kurių metu kibirkštims pakliuvus į nafta užterštą vandenį, kilo gaisras, sukėlęs žalą priplaukai ir joje buvusiems laivams. Ieškovas reikalavo iš minėtojo laivo savininko žalos atlyginimo. Šiuo atveju teismai konstatavo, jog žalingos pasekmės yra per daug nutolę, kad būtų numatomos protingo žmogaus: žalą dėl vandens užteršimo naftos produktais protingas žmogus būtų numatęs, tačiau ugnies sukeltą žalą – ne. Vadinas, „<...> taikant pasekmių numatymo teoriją, būtina detaliai išanalizuoti ir charakterizuoti kiekvieną atsiradusią pasekmę, įvertinant jos ir veiksmų santykį laike protingo žmogaus akimis“¹⁶³.

Kitoje nagrinėtoje byloje¹⁶⁴ pasekmių numatymo koncepcija buvo dar labiau išplėtotą. Bylos esmė buvo ta, kad darbininkai, tvarkydami požeminę telefono liniją, atidarė kanalizacijos šulinį ir paliko jį po darbo neuždarytą. Šulinys darbininkams išeinant buvo uždengtas palapine, o ta vieta buvo pažymėta raudonomis išpėjamosiomis parafino lempomis. Vaikas sugalvojo pažaisti su lempomis ir įėjo į palapinę su viena iš jų, kuriai netyčia iškritus iš rankų įvyko sprogimas. Berniukas buvo smarkiai sužalotas. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai ieškinių atmetė, tuo tarpu Lordų Rūmai jį patenkino: „<...> teismai pagrindinį dėmesį skyrė sprogimui, kuris, pasak jų, negalėjo būti numatytas, kadangi įvyko neįprastomis sąlygomis, tačiau šiuo atveju svarbiausia yra iširti, ar tos rūšies žala, kurią patyrė ieškovas, turėjo būti protingo žmogaus numatyta, ar ne. Tuo tarpu konkreti žalos išraiška neturi esminės reikšmės“¹⁶⁵. Minėtasis teismas nurodė, kad buvo galima numatyti, jog parafininių lempų palikimas nesaugomoje darbų atlikimo vietoje gali privilioti vaikus ir sąlygoti jų sužalojimus apsideginant. Argumentas, kad nudegimas atsirado nenumatytu būdu – įvykus sprogimui, pasak Lordų Rūmų, neturi įtakos asmens civilinės atsakomybės apimčiai¹⁶⁶. Kaip matome, ši teorija turi panašumų su Vokietijos teismų praktikos taikoma adekvataus priežastinio ryšio koncepcija, kadangi abiem atvejais,

¹⁶² *Overseas Tankship (UK) Ltd. v. Morts Dock & Engineering Co. Ltd.* (The Wagon Mound No. 1), [1961] AC 388.

¹⁶³ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 414.

¹⁶⁴ *Hughes v. Lord Advocate*, [1963] AC 837.

¹⁶⁵ Ten pat.

¹⁶⁶ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 414.

siekiant išspręsti tam tikros žalos priskyrimo atsakomybėn traukiamam asmeniui klausimą, naudojamas protingo žmogaus etalonas. Kita vertus, tarp jų yra ir nemažai skirtumų: minėtųjų valstybių teismai taiko nevienodus protingo žmogaus standartus, be to, koncentruojasi ties skirtingais esminiais klausimais. Vokietijos teismams, kaip jau minėta, svarbiausias šiuo atveju yra tikėtinumo elementas, tuo tarpu Anglijoje teismai, naudodami pasekmių numatymo teoriją, pagrindinį dėmesį skiria išsamiai patirtos žalos elementų analizei.

Nors pasekmių numatymo teorija, naudojama teisiniam priežastiniam ryšiui nustatyti, Anglijoje yra dominuojanti, tačiau pastebėtina, kad šios šalies teismų praktikoje sutinkamos ir kitos koncepcijos, naudojamos civilinės atsakomybės apimčiai nustatyti. Viena iš jų yra mūsų jau aptarta teisės normos apimties teorija, kuri, kaip rodo analizuojamos šalies teismų praktika, dažniausiai taikoma specialaus delikto – įstatyme numatytos pareigos pažeidimo (angl. *breach of statutory duty*) – byloje. Lordų Rūmai yra pažymėję, kad „nustatant asmens atsakomybės už jo neteisėtus veiksmus apimtį, būtina atsižvelgti į žalą, nuo kurios apsaugoti yra skirta tam tikra teisės norma, prigimtį“¹⁶⁷. Teisminis precedentas šiuo atveju yra *Gorris v. Scott*¹⁶⁸ byla, kurioje spręstas atvejis dėl žalos netekus avių atlyginimo. Šie gyvūnai buvo gabenami laivu, tačiau nepasirūpinta, kad jie būtų uždaryti į aptvarus, kaip to reikalauja teisės aktai. Kelionės metu nemaža dalis avių nuskendo. Teismai, išanalizavę tokio teisinio reguliavimo esmę, konstatavo, kad šiuo atveju normos tikslas yra apsaugoti nuo ligų paplitimo, tuo tarpu su gyvūnų saugumo užtikrinimu tai visai nesusiję. Ieškinys dėl žalos atlyginimo buvo atmestas. Kaip matyti, šiuo atveju teismai pakankamai siaurai aiškino teisės normos tikslą, preciziškai vadovaudamiesi interpretuojamo teisės akto tekstu. Vėlesnėje aptariamose šalies teismų praktikoje¹⁶⁹ Lordų Rūmų pozicija šiek tiek sušvelnėjo: „jei žala yra tos rūšies, nuo kurios apsaugoti yra skirta tam tikra teisinio reguliavimo taisyklė, ją būtina atlyginti net ir tuo atveju, jei ji kilo ne tiksliai taip, kaip buvo numatyta tokioje teisės normoje“¹⁷⁰. Pastebėtina, kad toks teisės normos apimties teorijos aiškinimas yra panašus į pasekmių numatymo koncepciją, kadangi abiem atvejais pagrindinis teismų uždavinys yra patirtos žalos analizė.

Pažymėtina, kad sprendžiant atsakomybės apimties klausimus, tam tikrais atvejais Anglijos teismų praktikoje lemiamas sprendimas priimamas vadovaujantis bendraisiais teisės principais. Pavyzdžiui, vienoje byloje¹⁷¹ teismai paneigė priežastinio ryšio buvimo faktą, konstatuodami, jog nė vienas asmuo neturi teisės pasipelnyti iš savo paties padarytų neteisėtų veiksmų.

¹⁶⁷ *Nykredit Mortgage Bank Plc v. Edward Erdman Group Ltd.* (No. 2), [1997] 1 WLR 1627.

¹⁶⁸ *Gorris v. Scott*, [1874] LR 9.

¹⁶⁹ Žr., pavyzdžiui, *Donaghey v. Boulton & Paul Ltd.*, [1968] AC 1.

¹⁷⁰ *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. P. 416.

¹⁷¹ *Meah v. McCremer*, [1986] 1 All ER 943.

2.2.1.1. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu

Anglijos teisėje bendrai pripažįstama, kad tuo atveju, kai žala padaroma neveikimu, taip pat kaip ir aktyvaus veiksmo atveju, būtina nustatyti priežastinį ryšį. *H.L.A. Hart* ir *T. Honore* nurodo, kad „dabar yra manoma, jog dėl neveikimo padarytos žalos atlyginimo nėra specifinių sunkumų“¹⁷². Pažymėtina, kad nors ir nemažai sprendimų aptariamoje valstybėje priimama nustatant atsakomybę už neveikimą, tik labai retais atvejais juose aptariamas priežastinio ryšio klausimas. Vienoje iš tokių bylų¹⁷³ teismas turėjo nuspręsti, ar darbdavio pareigos parūpinti statybvietėje saugos diržų nevykdymas buvo plieno montuotojo, nukritusio iš 20 metrų aukščio, mirties priežastis. Proceso metu surinkti įrodymai liudijo, kad plieno montuotojai darbo metu paprastai nesegi saugos diržų ir kad nukentėjusysis to nedarė netgi tuo metu, kai statybvietėje šių diržų buvo. Lordų Rūmai, atmesdami ieškinį, nurodė, kad ieškovei nepavyko įrodyti priežastinio ryšio tarp atsakovo pareigos nevykdymo ir jos vyro mirties buvimo fakto, kadangi pagal tikimybių balanso testą nepavyko konstatuoti, jog mirusysis būtų užsidėjęs saugos diržą, jei darbdavys būtų jį parūpinęs. Tuo tarpu atsakovas neturėjo pareigos raginti ar mokyti ieškovės vyrą, kad šis tą diržą užsidėtų.

Tokių bylų baigtis, kaip matyti, iš esmės priklauso nuo atsakovo pareigos apimties. Aukščiau aptartoje byloje Lordų Rūmai konstatavo, kad darbdavys neturėjo pareigos instruktuoti plieno montuotojus užsisėgti saugos diržus. Kai tokia pareiga iškyla¹⁷⁴, darbdavys turi įrodyti, kad jis tinkamai atliko darbų saugos instruktavimo pareigą, tačiau darbuotojas, net ir jį instruktavus, vis tiek nenaudojo apsaugos įrangos¹⁷⁵.

Kai atsakovo veiksmai pasireiškia neveikimu, faktinio priežastinio ryšio nustatymas, kaip matėme ir aukščiau aptartoje byloje, dažniausiai nesukelia problemų. Tokiu atveju tereikia atsakyti į klausimą, ar būtų buvę išvengta žalos, jei atsakovas būtų daręs taip, kaip reikalauja teisė¹⁷⁶. Tačiau tam tikrais atvejais, kai, pavyzdžiui, yra tikimybė, kad žala priskirtina paties nukentėjusiojo ar trečiojo asmens veiksams, iškyla teisinio priežastinio ryšio nustatymo problemos. Pavyzdžiui, vienoje byloje¹⁷⁷, kurioje nustatyta, kad kalėjime laikomas pažeistos psichikos asmuo, paliktas be tinkamos priežiūros, nusižudė, buvo sprendžiamas klausimas, ar atsakovo (policijos) priežiūros pareigos nevykdymas buvo nusižudėjusiojo mirties priežastis, ar mirusiojo savižudybė turėtų būti traktuojama kaip *novus actus interveniens*. Lordų Rūmai sutiko su apeliacinio teismo sprendimu patenkinti ieškinį,

¹⁷² *Hart H.L.A., Honore T. Causation in the Law.* - 2nd ed., Oxford: Clarendon, 1985. P. 138.

¹⁷³ *McWilliams v. Sir William Arrol & Co Ltd.*, [1962].

¹⁷⁴ Žr., pavyzdžiui, *Bux v. Slough Metals Ltd.*, [1973].

¹⁷⁵ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation.* Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 130.

¹⁷⁶ *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation.* Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 130.

¹⁷⁷ *Reeves v. Commissioner of the Police for Metropolis*, [2000].

tačiau per pusę sumažino mokėtinos kompensacijos dydį dėl mirusiojo prisidėjimo prie žalos atsiradimo. Pasak Lordų Rūmų, mirusiojo elgesys nenutraukė priežastinio ryšio grandinės, kadangi atsakovas turėjo specifinę pareigą apsaugoti jį nuo to, kas įvyko.

2.2.1.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugumai

Apie faktinio priežastinio ryšio nustatymo ypatumus esant teisės pažeidėjų ir apskritai priežasčių daugumai iš dalies jau kalbėjome, aptardami lankstaus tikimybių balanso testo taikymo problemas¹⁷⁸. Šiuo atveju, mūsų nuomone, labai svarbu yra aptarti atsakomybės apimties teisės pažeidėjams paskirstymo problemas. Pažymėtina, kad aptariamoje šalyje „bendrininkavimo atvejais teisės pažeidėjai yra laikomi atsakingais solidariai, t.y. kiekvienas iš jų yra potencialiai atsakingas už visą kilusią žalą“¹⁷⁹. Kai yra keli atsakomybės trauktini asmenys, kurių veiksmai neturi bendrininkavimo požymių, Anglijos teismai linkę taikyti dalinę atsakomybę. Šiuo atveju paminėtina byla¹⁸⁰, kurios faktinė situacija panaši į mūsų jau aptartą *Fairchild*¹⁸¹ bylą. Ieškovas kreipėsi į teismą dėl žalos atlyginimo, kadangi keletą metų dirbdamas pas skirtingus darbdavius su asbesto medžiagomis, jis susirgo asbestoze. Teismai vieningai nusprendė, kad atsakovų (darbdavių) atsakomybė yra dalinė: kiekvienas iš jų turi atlyginti tą ieškovo žalos dalį, kuri yra proporcinga pas kiekvieną iš darbdavių dirbtam laikui. Pažymėtina, kad ši byla buvo nagrinėta anksčiau nei mūsų jau aptartas *Fairchild* atvejis, kur Lordų Rūmai nusprendė, kad darbdavių atsakomybė yra ne dalinė, o solidarioji. Toks teismų pozicijos dėl atsakomybės rūšies pasikeitimas galėtų būti paaiškintas nebent tuo, kad apeliuodami į bendrąjį teisingumo principą ir laikydami darbuotoją silpnesne šalimi, Lordų Rūmai siekė palengvinti nukentėjusiesiems įrodinėjimo našta. Kaip ten bebūtų, mūsų nuomone, labiau pagrįstas tokiu atveju yra dalinės atsakomybės taikymas, atsižvelgiant į pas kiekvieną iš darbdavių dirbtą laiką. Taip pat pastebėtina, kad Anglijoje, skirtingai nei Vokietijoje ir Prancūzijoje, teisės pažeidėjų daugumo atveju nenaudojama įrodinėjimo pareigos perkėlimo atsakovui taisyklė¹⁸².

2.2.1.3. Prarastos galimybės problema

Skirtingai nei Vokietijos ir Prancūzijos teisėje, kur prarastos galimybės problemai spręsti pasitelkiamos tam tikros specifinės priemonės (Vokietijoje – įrodinėjimo pareigos perkėlimas atsakovui, Prancūzijoje – proporcingos atsakomybės taikymas, remiantis prarastos galimybės doktrina), Anglijoje šis klausimas sprendžiamas taikant įprastinę priežastinio ryšio nustatymo taisyklę – tikimybių balanso testą.

¹⁷⁸ *McGhee v. National Coal Board* ir *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services Ltd.* bylos.

¹⁷⁹ *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 2008. P. 253.

¹⁸⁰ *Holtby v. Brigham & Cowan (Hull) Ltd.*, [2000] 3 All ER 421.

¹⁸¹ *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services Ltd.*, [2003].

¹⁸² Išimtis šiuo atveju yra *Fairchild* byla, kurioje Lordų Rūmai nusprendė, kad kai žala pasireiškia lėtinės ligos forma, įrodinėjimo pareiga gali būti perkelta atsakovams.

Kaip pažymi *C. van Dam*, „apskritai prarastos galimybės kompensavimo klausimai Anglijoje daugiau sprendžiami ne iš deliktinių, o iš sutartinių civilinių teisinių santykių kylančiuose ginčiuose, nustatatinėjant galimybės gauti pelną praradimo faktą“¹⁸³. Pavyzdžiui, byloje *Chaplin v. Hicks*¹⁸⁴ teismas sprendė, ar dėl sutarties nesilaikymo buvo prarasta galimybė laimėti vaidinimo konkursą, kitoje byloje¹⁸⁵ ieškovams buvo priteista kompensacija iš atsakovų (advokatų) už prarastą galimybę sudaryti nuomos sutartį.

Pažymėtina, kad Anglijoje prarastos galimybės doktrina, skirtingai nei, pavyzdžiui, Prancūzijoje, nepopuliari „nerūpestingo gydymo“ byloje, kur pacientai praranda galimybę pasveikti ar išgyventi. Vienoje byloje¹⁸⁶ nustatyta, kad berniukui, iškritusiam iš medžio, ligoninėje tik po 5 dienų buvo konstatuota teisinga diagnozė – lūžęs klubo sąnarys. Vaikas po to tapo invalidu. Lordų Rūmai, sprenddami klausimą, ar ne dėl gydytojų nerūpestingumo nukentėjusysis prarado galimybę pasveikti, taikė įprastą tikimybių balanso testą: medicininės ekspertizės metu nustatyta, jog tikimybė, kad vaikas būtų likęs invalidu, jei diagnozė ir būtų buvusi nustatyta laiku, yra 75 procentai. Taigi teismas šiuo atveju be didesnių abejonių ieškinį atmetė.

Kaip matyti, aptariamoje šalyje prarastos galimybės doktrina neatlieka savo tikrosios funkcijos – kompensuoti nors dalį žalos, išreikštos prarastos galimybės forma, prie kurios savo nerūpestingais veiksmais galimai prisidėjo atsakovas. Taip yra todėl, kad taikant tikimybių balanso testą, gaunami du kraštutinumai: jei prarasta galimybė yra mažesnė arba lygi 50 procentų, nukentėjęs asmuo negauna nieko, tuo tarpu, kai ji yra didesnė nei 50 procentų, nukentėjusiajam priteisiamas visas žalos atlyginimas (t.y. taikomas „viskas arba nieko“ principas (angl. *all or nothing approach*)). Tarp pačios Anglijos civilinės teisės atstovų vyksta aršios diskusijos dėl tokio žalos esant prarastai galimybei atlyginimo principo taikymo. Seras *J. Donaldson* nurodo, kad „<...> tai yra neteisinga, jog atsakomybė esant nerūpestingam gydymui nekyla paprasčiausiai todėl, kad galimybė išgyti esant tinkamam gydymui yra mažesnė nei 50 procentų. Be to, <...> ar gali būti teisinga tai, jog jei galimybė sėkmingai išgyti tik nežymiai viršija 50 procentų, gydytojas ar jo darbdavys tampa atsakingu ta pačia apimtimi kaip ir tuo atveju, jei gydymas turėtų garantuoti paciento išgyjimą“¹⁸⁷.

Nepaisant kritikos, Lordų Rūmai priėmė iš esmės tokį patį sprendimą ir vėlesnėje byloje *Gregg v. Scott*¹⁸⁸, kurioje nustatyta, kad dėl klaidingos diagnozės buvo uždelstas ieškovo gydymas nuo vėžio. Remdamasis statistiniais medicininiais įrodymais, teismas nustatė, kad minėtasis uždelsimas sumažino

¹⁸³ *van Dam C. European Tort Law*. – Oxford, 2006. P. 294.

¹⁸⁴ *Chaplin v. Hicks*, [1911].

¹⁸⁵ *Allied Maples Group Ltd. v. Simmons & Simmons*, [1995].

¹⁸⁶ *Hotson v. East Berkshire Area Health Authority*, [1987] 2 All ER 909.

¹⁸⁷ *van Dam C. European Tort Law*. – Oxford, 2006. P. 295.

¹⁸⁸ *Gregg v. Scott*, [2005].

ieškovo galimybę visiškai pasveikti nuo 40 iki 25 procentų. Vadovaudamiesi tikimybių balanso testu, Lordų Rūmai ieškinį atmetė. Kaip nurodo *B. Markesinis*, „<...> dauguma teisėjų *Gregg* byloje išreiškė įprastą teismo skepticizmą vertinant tokio pobūdžio ieškinius. Teisėjų nuomone, prarastos galimybės pasveikti taikymas sugriautų deliktinės teisės struktūrą, įneštų abejonių į teisės taikymo sferą ir primestų pernelyg didelę atsakomybės našta gydytojams“¹⁸⁹.

Kaip ten bebūtų, Anglijos teismų praktikoje yra pasitaikę atvejų, kai Lordų Rūmų požiūris į tikimybių balanso testo taikymą prarastos galimybės bylose atrodo žymiai lankstus. Byloje *Chester v. Afshar*¹⁹⁰, nagrinėtoje dar prieš *Gregg v. Scott* bylą, analizuotas atvejis, kai atsakovas (gydytojas) dėl nerūpestingumo neįspėjo ieškovės apie labai mažą (1-2 procentų) nugaros operacijos riziką – neurologinių kontraindikacijų kilimo galimybę. Operacija buvo atlikta laikantis visų jai keliamų reikalavimų, tačiau, nepaisant to, atsirado minėtosios kontraindikacijos. Ieškovė teisme negalėjo įrodyti, kad ji nebūtų sutikusi operuotis, jei būtų buvusi įspėta apie galimą riziką, tačiau teismas sutiko su jos nuomone, kad tokiu atveju ieškovė būtų galėjusi apsvarstyti kitus variantus, pasitarti su artimaisiais. Remdamiesi tuo ir nurodydami, kad jei ieškovė tokioje byloje negautų žalos atlyginimo, tuomet gydytojo pareiga informuoti apie gydymo riziką būtų bevertė, Lordų Rūmai patenkino ieškinį. Šiuo atveju akivaizdu, kad ieškovės reikalavimas nesisiejo su Anglijoje bendrai priimtomis priežastinio ryšio taisyklėmis, nes rizika, apie kurią neįspėjo atsakovas, nebuvo didesnė nei ta, kurią ieškovė vis tiek būtų neišvengiamai patyrusi vėliau. Toks Lordų Rūmų sprendimas, kai tikimybių balanso testas yra modifikuojamas teisingumo sumetimais greičiausiai priimtas vadovaujantis mūsų jau aptartu sprendimu, priimtu *Fairchild* byloje¹⁹¹.

Apibendrinant šį skirsnį, pažymėtina, kad Anglijoje kaip ir daugumoje kitų Europos valstybių pripažįstami faktinio ir teisinio priežastinio ryšio nustatymo etapai, tačiau čia jie yra unikalūs. Tikimybių balanso testo naudojimas vietoje įprasto *conditio sine qua non* testo sukelia nemažas diskusijas netgi tarp pačių šios šalies teisininkų, kadangi ne visais atvejais jį yra įmanoma panaudoti, o be to, griežtas šio testo procentinės išraiškos taikymas („viskas arba nieko“) neretai leidžia priimti kvestionuotinas išvadas dėl asmens civilinės atsakomybės atsiradimo. Kritikuotina ir Anglijos teismų išvystyta lankstus tikimybių balanso testo samprata, nes nėra aišku, kada ji gali būti naudojama ir kokia jos apimtis. Teisinio priežastinio ryšio koncepcija šioje valstybėje išplėtotą remiantis pasekmių numatymo teorija, pagrindinį dėmesį skiriant atskirų patirtos žalos elementų analizei. Apžvelgus aptartos šalies teismų praktiką, darytina išvada, kad Anglijoje, skirtingai nei Vokietijoje ir Prancūzijoje, sprendžiant tam tikrų

---

¹⁸⁹ *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 2008. P. 265.

¹⁹⁰ *Chester v. Afshar*, [2004].

¹⁹¹ *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services Ltd.*, [2003].

priežastinio ryšio aspektų problemas (prarastos galimybės kompensavimas, žalos esant teisės pažeidėjų daugumai atlyginimas) nesivadovaujama specialiomis taisyklėmis. Šiais atvejais taikomas aptartai šaliai įprastas tikimybių balanso testas.

2.3. Priežastinio ryšio unifikavimas Europoje

Aiškos bendros priežastinio ryšio koncepcijos Europoje kol kas dar nėra, nors priežastinio ryšio klausimus čia siekiama unifikuoti pasitelkiant įvairias teisinės priemones. Šiame skirsnyje aptarsime, mūsų nuomone, svarbiausias iš jų: rekomendacinio pobūdžio PETL, šiandien dar derinamo Europos civilinio kodekso projektą ir Europos Teisingumo Teismo praktiką Bendrijos deliktinės civilinės atsakomybės bylose.

2.3.1. PETL

Nemažas žingsnis siekiant unifikuoti Europos deliktų teisę (taip pat ir priežastinio ryšio klausimus) žengtas 2005 metais, Europos deliktų teisės tyrimų grupės nariams išleidus mūsų jau minėtuosius PETL. Šiuose Principuose galime rasti ne tik Europos šalių bendrai pripažįstamą *conditio sine qua non* testą, kurį taikant išsprendžiamas klausimas, ar asmuo apskritai gali būti traukiamas civilinėn atsakomybėn (3:101 str.), tačiau ir pagrindines atsakomybės apimties nustatymo taisykles (3:201 str.) bei priežastinio ryšio konstatavimo ypatumus esant priežasčių daugumai (3:102 – 3:105 str.). 3:106 PETL straipsnis reglamentuoja atvejus, kai nukentėjusysis pats turi prisiimti pasekmių riziką. Būtina paminėti ir 9:101 PETL straipsnį, kuris nors ir neįeina į priežastinį ryšį reglamentuojantį skyrių, tačiau šiuo atveju yra pakankamai svarbus, nes jame aptariami atsakomybės esant teisės pažeidėjų daugumai paskirstymo klausimai¹⁹².

Kaip jau minėjome, kiekviena Europos valstybė pripažįsta, kad jei pagal *conditio sine qua non* tarp veiksmų ir atsiradusios žalos egzistuoja priežastinis ryšys, tai nereiškia, jog atsakingas asmuo turi kompensuoti visas paskesnes pasekmes. Tačiau įvairiose teisinėse sistemose procedūriškai šis klausimas sprendžiamas skirtingai: „<...> vienos iš jų pripažįsta, kad atsakomybės apimties nustatymas priskirtinas prie priežastinio ryšio, kitos mano, kad tai yra atskirai taikoma teisinė priemonė“¹⁹³. PETL sudarytojai, siekdami suvienodinti valstybių nuomonę, atsakomybės apimties nustatymo klausimus įtraukė į priežastinį ryšį reglamentuojantį skyrių.

3:201 PETL straipsnyje pateikiamas nebaigtinis sąrašas faktorių, kuriais remiantis nustatoma, kokios pasekmės ir kokia jų apimtis turi būti priskiriama atsakingam asmeniui: a) pasekmių kilimo

¹⁹² Žr. European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer-Verlag, 2005. P. 43-63, 142-148.

¹⁹³ Ten pat. P. 60.

numatomumas; b) saugomų interesų pobūdis ir vertė; c) atsakomybės pagrindas; d) įprastos gyvenimo rizikos apimtis ir e) pažeistos teisės normos apimtis¹⁹⁴. Minėtieji kriterijai „<...>“ yra pasiskolinti iš valstybių nacionalinių teismų nagrinėtų bylų, <...> daugumoje bylų naudojami įvairūs kriterijai, tačiau dominuojantys yra a), b) ir e)¹⁹⁵.

Pasak Europos deliktų teisės tyrimų grupės narių, būtent pasekmių numatomumas yra bene svarbiausias ir dažniausiai taikomas faktorius: „daugumoje teisinių sistemų pripažįstama, kad nenumatomos pasekmės negali būti savaimė priskiriamos atsakomybėn traukiamam asmeniui“¹⁹⁶. Aptariamo kriterijaus objektyvumas pabrėžiamas formuluote „nenumatomos pasekmės“ (nevartojama sąvoka „nenumatytos pasekmės“). Šiuo atveju tam, kad asmuo būtų pripažintas atsakingu už tam tikras pasekmes, neužtenka įrodyti patirtos žalos faktą ir jos dydį, kadangi, „<...>“ kiekvienoje konkrečioje situacijoje turi būti atkreipiamas dėmesys į laiko ir erdvės artumą tarp neteisėtų veiksmų ir jų sukeltų pasekmių bei į normalias tokių veiksmų sukeltas pasekmes“¹⁹⁷.

Taikant antrąjį kriterijų, reikėtų atsižvelgti į PETL 2:102 straipsnyje pateiktą deliktinės teisės ginamų interesų skalę, pagal kurią, kaip ir daugumoje Europos valstybių, prioritetas pirmiausia teikiamas žmogaus gyvybei, kūno vientisumui, laisvei, orumui ir pan. Pagrindinė taisyklė šiuo atveju yra ta, kad „<...>“ kuo didesnė vertė suteikiama tam tikram interesui, tuo didesnė atsakomybės apimtis yra priskiriama teisės pažeidėjui“¹⁹⁸.

Atsakomybės pagrindas (1:101 str.) kaip atsakomybės apimtį nustatymo kriterijus taip pat gali būti labai svarbus, kadangi „didesnė pasekmių apimtis teisės pažeidėjui priskiriama, kai atsakomybė kyla dėl kaltės, skirtingai nei griežtos atsakomybės (atsakomybės be kaltės) atveju“¹⁹⁹.

Ketvirtajam kriterijui apibūdinti vartojama „įprastos gyvenimo rizikos apimtį“ sąvoka, kuri, pasak pačių PETL sudarytojų, „yra šiek tiek amorfinė“²⁰⁰. Šiuo atveju pagrindinis klausimas iškyla siekiant atriboti, kas yra „įprasta“, o kas ne. Europos deliktų teisės tyrimų grupė nepateikia minėtųjų sąvokų atribojimo kriterijų, tiesiog iliustruodama aptariamą faktorių eismo įvykio pavyzdžiu: P pakliuvo į avariją, kurią sukėlė D. P dėl to patyrė nesunkius sužalojimus. Po kelių dienų P, nusprendęs pasikonsultuoti su gydytoju, pakliuvo į kitą avariją. Taigi antrasis eismo įvykis turėtų būti traktuojamas kaip įprastos gyvenimo rizikos pasekmė, kadangi kiekvienas iš mūsų rizikuoja pakliūti į avariją. Tačiau tuo atveju, jei pirmasis eismo įvykis padidintų galimybę pakliūti į antrąjį (pavyzdžiui, sunkiai sužeistą P

¹⁹⁴ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer-Verlag, 2005. P. 59.

¹⁹⁵ Ten pat. P. 60.

¹⁹⁶ Ten pat. P. 61.

¹⁹⁷ Ten pat. P. 59.

¹⁹⁸ Ten pat. P. 62.

¹⁹⁹ Ten pat.

²⁰⁰ Ten pat.

gabenant į ligoninę, greitosios pagalbos automobilis dėl didelio greičio atsitrenkia į kitą mašiną), tokiu atveju pastarasis eismo įvykis neturėtų būti traktuojamas kaip normalios gyvenimo rizikos pasekmė²⁰¹. Pažymėtina dar viena svarbi detalė, kad įprastos gyvenimo rizikos taisyklė iš dalies sutampa su PETL 3:106 straipsniu, kuriame numatomas pasekmių priskyrimas pačiam nukentėjusiajam, kai žalos priežastis priskirtina jo paties sferai.

Į atsakomybės apimties nustatymo kriterijus PETL sudarytojai įtraukė ir pažeistos teisės normos apimties teoriją: „Jei nustatant tam tikrą taisyklę, aiškiai siekiama apsaugos nuo tam tikros žalos, tokia žala tik išimtiniais atvejais gali nebūti atlyginama; iš kitos pusės, jei taisykle aiškiai siekiama apsaugoti tik specifinius interesus, nesusijusios su tokių interesų pažeidimu pasekmės neturi būti atlyginamos“²⁰².

Didelis dėmesys PETL skiriamas priežastinio ryšio nustatymo ir atsakomybės paskirstymo klausimams, kai egzistuoja daugiau nei viena galima žalos priežastis, tiksliau, kai yra: konkuruojančios priežastys (3:102 str.), alternatyvios priežastys (3:103 str.), potencialios priežastys (3:104 str.), dalinis priežastinis ryšys (3:105 str.) ir nukentėjusiajam priskiriamos priežastys (3:106 str.). Visų minėtųjų straipsnių (išskyrus 3:102 str.) pagrindinė mintis yra ta, kad atsakomybėn traukiamas asmuo turi kompensuoti tik tą žalą, kurią jis sukėlė, t.y. „jis neturėtų būti atsakingas už tą žalos dalį, kurią sukėlė kiti veiksmai – trečiųjų asmenų ar paties nukentėjusiojo elgesys“²⁰³. Akivaizdu, kad tokiais atvejais PETL prioritetą teikia dalinei atsakomybei. Visgi pažymėtina, kad solidariosios atsakomybės principas šiame rekomendacinio pobūdžio dokumente taip pat naudojamas gana plačiai. Jis įtvirtintas 3:102 straipsnyje, kadangi, pasak PETL sudarytojų, visos konkuruojančios priežastys yra *conditiones sine quibus non* žalos atžvilgiu. Solidarioji atsakomybė preziumuojama ir tais atvejais, kai konstatuojamas teisės pažeidėjų bendrininkavimas (9:101 str. a) ir c) dalys) bei tuomet, kai vieno asmens nepriklausomi veiksmai sukelia nukentėjusiajam žalą, ir ta pati žala taip pat yra priskiriama kitam asmeniui (9:101 str. b) dalis). Pasak PETL sudarytojų, 9:101 straipsnio b) dalis skiriasi nuo 3:103 (1) straipsnio, kuriame reglamentuojamos alternatyvios priežastys, tuo, kad ji taikoma tais atvejais, kai žala yra nedali, t.y. kai jos neįmanoma paskirstyti teisės pažeidėjams, atsižvelgiant į kiekvieno iš jų pasekmių sukėlimo tikimybę²⁰⁴.

Pažymėtina, kad PETL sudarytojai, aptardami priežastinio ryšio klausimus, daugiausia vadovavosi kontinentinės teisės sistemos valstybių praktika. Nemažos jų kritikos susilaukė bendrosios teisės sistemos valstybių taikomas tikimybių balanso testas, nes „<...> yra pakankamai neteisinga tiek palikti nukentėjusįjį tuščiomis rankomis, tiek priteisti atsakovui visą kompensacijos sumą, kai yra

---

²⁰¹ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer-Verlag, 2005. P. 62-63.

²⁰² Ten pat. P. 63.

²⁰³ Ten pat. P. 46.

²⁰⁴ Ten pat. P. 144.

abejojama, ar jis iš tikrųjų sukėlė visą žalą. Galiausiai, šios doktrinos akceptavimas sukeltų didelių sunkumų ne bendrosios teisės sistemos Europos valstybėms, kurioms minėtoji doktrina yra neįprasta²⁰⁵.

2.3.2. Europos civilinio kodekso projektas

Mūsų nuomone, svarbu aptarti priežastinio ryšio unifikuojimo pasiekimus ir Europos Sąjungos (toliau – „ES“) mastu²⁰⁶. Šiuo atveju negalime nepaminti Europos civilinio kodekso projekto (toliau – „Projektas“)²⁰⁷. Dar 1989 metais Europos parlamentas davė nurodymą konstruktyviai plėtoti šio teisės akto idėją²⁰⁸, tačiau „Europos komisija kol kas dar neparodė didelio entuziazmo šiuo klausimu, o ir dauguma teisės akademikų tai laiko didžiuliu iššūkiu“²⁰⁹. Nepaisant sunkumų, su kuriais susiduriama siekiant harmonizuoti ES civilinę teisę, Projekte matome siekį be visų kitų aktualių civilinės teisės klausimų unifikuoti ir deliktinės atsakomybės taikymo pagrindus, kur tam tikras dėmesys yra skiriamas ir priežastiniam ryšiui.

Nors pasak kai kurių teisininkų²¹⁰, Europos civiliniame kodekse turėtų būti įtvirtintas tiek faktinis, tiek teisinis priežastinis ryšys ir aiškūs jų atribojimo kriterijai, Projekto 4:101 straipsnyje randame tik teisinio priežastinio ryšio sąvokos apibrėžimą: „Asmuo sukelia teisiškai reikšmingą tiesioginę žalą kitam asmeniui tuo atveju, jei tokia žala laikytina jo elgesio ar pavojaus šaltinio, už kurį šis asmuo yra atsakingas, pasekme“²¹¹. Kadangi įvairių ES šalių teisės doktrina ir teismų praktika dėl teisinio priežastinio ryšio nustatymo yra labai nevienoda, bendro jo apibrėžimo įtvirtinimas Projekte buvo bene sunkiausias uždavinys Europos civilinio kodekso rengėjams. Aukščiau pateiktas apibrėžimas rodo, kad šiuo atveju buvo atsisakyta kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Anglijoje) plačiai taikomos pasekmių numatymo doktrinos²¹². Taip atsitiko greičiausiai todėl, kad „vien tik šios doktrinos taikymas negali išspręsti teisinio priežastinio ryšio nustatymo problemų; <...> be to, joje vartojami tokie terminai kaip „protingas“, „akivaizdus“ ir pan. įneštų tik dar daugiau painiavos“²¹³. Pasak *A. Hartkamp, M. Hesselink* ir *E. Hondius*, šiuo atveju reikėtų vadovautis Prancūzijos teismų praktikos išplėtotą tiesioginio priežastinio ryšio teorija, pasirenkant vieną iš trijų galimų variantų: vienas iš jų – apibrėžti tikslias sąlygas, kurioms esant pasekmės yra laikomos netiesioginėmis; kitas kelias – nurodyti, kad priežastinis

²⁰⁵ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer-Verlag, 2005. P. 57-58.

²⁰⁶ Pažymėtina, kad Lietuva nuo 2004-05-01 yra ES narė.

²⁰⁷ Study Group on a European Civil Code// http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index_draft_articles.htm: 2008-09-12.

²⁰⁸ Žr. Official Journal of the European Communities. 1989, No. C 158/400.

²⁰⁹ *Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E.* and other (eds.). Towards a European Civil Code. Kluwer Law International, 2004. P. v.

²¹⁰ Ten pat. P. 640.

²¹¹ Study Group on a European Civil Code// http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index_draft_articles.htm: 2008-09-12.

²¹² Atkreiptinas dėmesys, kad PETL ši doktrina yra laikoma viena iš svarbiausių sprendžiant asmens atsakomybės apimtį nustatymo klausimą.

²¹³ *Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E.* and other (eds.). Towards a European Civil Code. Kluwer Law International, 2004. P. 640-641.

ryšys turi būti tiesioginis ir palikti teismų praktikai išsiaiškinti jo sąvoką; trečioji išeitis – vadovautis proporcingumo principu, t.y. vietoj deklaravimo, kad asmuo yra atsakingas ar neatsakingas už kilusią žalą, taikyti procentinę jo atsakomybės išraišką, kuri parodytų asmens atsakomybės už kilusias pasekmes dalį²¹⁴. Akivaizdu, kad Projekto rengėjai, formuluodami 4:101 straipsnį, pasirinko antrąjį variantą.

Didelis galvosūkis ruošiant Europos civilinį kodeksą turėjo kilti ir dėl atsakomybės paskirstymo būdo esant priežasčių daugetui. Diskusijos kilo todėl, kad iš vienos pusės, proporcingos dalinės atsakomybės įtvirtinimas gali sumažinti paskatas elgtis rūpestingai, iš kitos pusės, griežtas solidariosios atsakomybės režimas smulkesnių teisės pažeidimų atveju gali paskatinti teismus pripažinti tokius pažeidimus padariusius asmenis neatsakingais už kilusią žalą²¹⁵. Kaip matyti, Projekte vyrauja solidariosios atsakomybės principas, nustatant prezumpciją, kad tiek bendrininkavimo atveju (4:102 str.), tiek esant alternatyvioms priežastims (4:103 str.)²¹⁶ kiekvienas potencialus pažeidėjas laikomas sukėlusiu visą žalą²¹⁷.

Ar šiuo metu Projekte įtvirtintas su priežastiniu ryšiu susijusių klausimų reglamentavimas yra pakankamas ir tinkamas, turbūt niekas negali tiksliai pasakyti. Neatmestina galimybė, kad tam tikros jo nuostatos gali kisti, tačiau visgi reikėtų sutikti su ta nuomone, kad tokiu atveju, ieškant optimalaus rezultato, geriau tam tikrą laiką eksperimentuoti, nei toliau „vaikščioti tamsoje“²¹⁸.

2.3.3. Europos Teisingumo Teismo praktika

Kaip ir kiekvienoje Europos valstybėje, taip ir pačioje ES nemažą vaidmenį formuojant požiūrį į priežastinį ryšį atlieka teismų praktika. Dėl Europos Teisingumo Teismo (toliau – „ETT“) įnašo siekiant priežastinio ryšio unifikavimo tikslo vyrauja skirtingos nuomonės. Vieni teigia, kad minėtasis teismas „išplėtojo atsakomybės už Bendrijos teisės pažeidimus koncepciją, kurioje priežastinis ryšys yra vienas iš aiškių reikalavimų“²¹⁹, kitų nuomone, „ETT nenoras atskleisti esminio požiūrio į priežastinį ryšį prisidėjo prie to, kad nacionaliniai teismai, ieškodami teisinio priežastinio ryšio ir neturėdami bendros koncepcijos, taiko įvairių doktrinų metodus“²²⁰.

Kol kas nekvestionuodami aukščiau pateiktų nuomonių, bandysime panagrinėti priežastinio ryšio nustatymo problemas Bendrijos deliktinės atsakomybės atveju. Konsoliduotos Europos Bendrijos

²¹⁴ Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E. and other (eds.). Towards a European Civil Code. Kluwer Law International, 2004. P. 641.

²¹⁵ Ten pat. P. 641-642.

²¹⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad alternatyvių priežasčių buvimo atveju PETL įtvirtina ne solidariosios, o proporcingos atsakomybės principą.

²¹⁷ Study Group on a European Civil Code// http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index_draft_articles.htm: 2008-09-12.

²¹⁸ Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E. and other (eds.). Towards a European Civil Code. Kluwer Law International, 2004. P. 642.

²¹⁹ van Dam C. European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 279.

²²⁰ Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 93.

steigimo sutarties 288(2) straipsnyje skelbiama, kad „Deliktinės atsakomybės atveju Bendrija pagal bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus atlygina bet kokią žalą, kurią, eidami savo pareigas, padaro jos institucijos ar jų tarnautojai“²²¹. Kaip matyti, šiuo atveju ETT suteikiama pakankamai didelė interpretacijos laisvė, tačiau dėl tos pačios priežasties susiduriama ir su tam tikrais sunkumais.

Pirmiausia, be didesnių diskusijų galima konstatuoti, kad ETT kaip ir visos nacionalinės ES jurisdikcijos pripažįsta *conditio sine qua non* testą, nors minėtojo Teismo sprendimuose ši visuotinai pripažinta teisinė sąvoka nėra vartojama: „Priežastinio ryšio nėra, jei ta pati pasekmė būtų kilusi net ir nesant Bendrijos veiksmų“²²². Neveikimo bylose faktinis priežastinis ryšys laikomas nustatytu, kai konstatuojama, kad žala nebūtų kilusi, jei Bendrija būtų atlikusi savo pareigą veikti²²³. ETT praktika rodo, kad, kaip ir daugumoje ES valstybių, faktinio priežastinio ryšio nustatymo nepakanka norint pripažinti asmenį (šiuo atveju Bendriją) atsakingu: „Bendrijos veiksmai, būdami tik viena iš daugelio sąlygų, nėra pakankami nustatyti priežastinį ryšį, sukeltą nesutartinę atsakomybę“²²⁴.

Bendrijos atsakomybės ribojimo tikslui ETT pasitelkia įvairias teisines priemones. Ankstesnėje šio teismo praktikoje kai kurie generaliniai advokatai yra išreiškę nuomonę, kad Bendrijos teisėje turėtų būti taikoma adekvataus priežastinio ryšio teorija²²⁵, tačiau toliau ji nebuvo plėtojama. Ir nors kai kuriuose savo sprendimuose teismas, pasisakydamas apie priežastinį ryšį, reikalauja pakankamo numatomumo ar pakankamos tikimybės, tačiau daugumoje bylų ETT nurodo, kad tarp veiksmų ir pasekmių turi būti tiesioginis priežastinis ryšys: „Teismas nuolat pabrėžia, kad Bendrijos nesutartinė atsakomybė ir teisė į kompensaciją priklauso nuo to, ar yra konstatuotos visos sąlygos: neteisėti veiksmai, pasekmės ir tiesioginis priežastinis ryšys tarp tokių veiksmų ir pasekmių“²²⁶. Tokia ETT pozicija dėl teisinio priežastinio ryšio yra labai panaši į mūsų jau aptartos Prancūzijos teismų nuomonę apie šią atsakomybės sąlygą, tačiau, kaip pabrėžia *C. van Dam*, „ETT požiūris šiuo atveju yra labiau prieštaringas nei Prancūzijos kolegų“²²⁷. Minėtojo teismo nenuoseklumas pasireiškia naudojant tokias sąvokas kaip „pakankamai tiesioginis ryšys“²²⁸ arba „išimtinis tiesioginis priežastinis ryšys“²²⁹. Manytina, kad toks ETT prieštaravimas paaiškintinas tuo, kad jo nagrinėjamos bylos daugiausiai susiję

²²¹ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.

²²² ECJ, C-358/90, Judgment of 7/03/1992, *Compagnia Italiana Alcool v. Commission*, [1992] ECR I-2457.

²²³ Žr. CFI, T-167/94, Judgment of 18/09/1995, *Nölle v. Council and Commission*, [1995] ECR II-2589.

²²⁴ *Craig P., de Búrca G.* EU Law. Text, Cases and Materials (4th edition). Oxford University press, 2008. P. 593.

²²⁵ Žr. ECJ, 13-24/66, Judgment of 14/07/1967, *Kampffmeyer v. Commission*, [1967] ECR 711.

²²⁶ ECJ, C-308/87, Judgment of 03/02/1994, *Grifoni v. Euratom*, [1994] ECR I-341. Taip pat žr. CFI, T-178/98, Judgment of 24/02/2000, *Fresh Marine Company v. Commission*, [2000] ECR II-3331; ECJ, C-352/98, Judgment of 04/07/2000, *Laboratoires Pharmaceutique Bergardem SA and Gouplin v. Commission*, [2000] ECR I-5291.

²²⁷ *van Dam C.* European Tort Law. – Oxford, 2006. P. 280.

²²⁸ ECJ, 113/76, Judgment of 04/10/1979, *Dumortier Frères SA v. Council*, [1979] ECR 3091.

²²⁹ ECJ, C-164/01, Judgment of 28/10/2004, *P van den Bergh v. Council and Commission*, [2004] ECR I-10225.

su grynai ekonominio pobūdžio žalos (angl. *pure economic loss*) atlyginimu ir viešųjų institucijų atsakomybe, o būtent „šioje ekonominių ir komercinių santykių sferoje, kur tam tikro įvykio priežastis sąlygoja daugybė faktorių, kyla tiek objektyvios, tiek subjektyvios, tiek tiesioginės, tiek ir netiesioginės pasekmės“²³⁰.

Pažymėtina, kad ETT praktikoje priežastinio ryšio klausimu jaučiama ir Vokietijos doktrinos įtaka. Vienoje iš bylų teismas nurodė, jog „tam, kad kiltų Bendrijos nesutartinė atsakomybė, nurodomos pasekmės turi būti už normalios ekonominės rizikos, būdingos tam tikram verslo sektoriui, ribų“²³¹. Kitais žodžiais tariant, ieškovas turi prisiimti pasekmes sau, jei žala susijusi su jo rizikos sfera ir jei šios pasekmės ieškovui būtų kilusios bet kuriuo atveju dėl jo veiklos pobūdžio. Toks ETT požiūris labai panašus į Vokietijos teismų praktikos naudojamą rizikos sferos teoriją.

Apibendrinant darytina išvada, jog nors Europoje (ir ES) imamasi įvairių priemonių tam, kad unifikuoti priežastinio ryšio koncepciją, aiškaus požiūrio į šią atsakomybės sąlygą vis dar nėra. Tai, mūsų nuomone, lemia ne tik skirtingų unifikavimo priemonių tarpusavio prieštaravimai, tačiau ir nenuoseklumas pačių jų viduje (pavyzdžiui, prieštaringa ETT praktika). Kad būtų pasiektas efektyvesnis rezultatas aptariamam klausimui, minėtosios priemonės turėtų ne atsietai viena nuo kitos spręsti priežastinio ryšio unifikavimo problemą, bet tarpusavio bendradarbiavimo dėka ieškoti Europos valstybėms ir pačiai ES priimtinių sprendimų. Kadangi siekiant unifikuoti priežastinio ryšio klausimus, susiduriama ne tik su daugelio valstybių, bet ir apskritai skirtingų teisinių sistemų požiūrių į šią civilinės atsakomybės sąlygą įvairove, manytume, kad užsibrėžto tikslo – aiškios visiems priimtinos priežastinio ryšio sampratos – pasiekimas yra dar pakankamai toli.

3. PRIEŽASTINIS RYŠYS KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGA LIETUVOJE

Kadangi mūsų šalies teisės doktrinoje priežastiniam ryšiui kaip civilinės atsakomybės sąlygai skiriamas gana mažas dėmesys, lyginant su aukščiau aptartomis valstybėmis, šiame skyriuje daugiau koncentruosimės ties Lietuvos teismų praktikos, kuriai tenka pagrindinis krūvis plėtojant priežastinio ryšio doktriną, analize.

3.1. Bendra priežastinio ryšio charakteristika

Lietuvoje kaip ir daugumoje kitų valstybių pripažįstama, kad civilinė atsakomybė gali kilti tik tuo atveju, kai yra visos būtinosios jos sąlygos, įskaitant ir priežastinį ryšį. Panašiai kaip ir daugelyje kitų Europos šalių, mūsų valstybėje įstatyminis minėtosios civilinės atsakomybės sąlygos reglamentavimas yra gana lakoniškas. Iki įsigaliojant CK, priežastinio ryšio aiškinimas buvo išimtinai teisės mokslo ir

²³⁰ *Craig P., de Búrca G. EU Law. Text, Cases and Materials (4th edition). Oxford University press, 2008. P. 593.*

²³¹ ECJ, C-104/89, Judgment of 19/05/1992, *Mulder v. Council*, [1992] ECR I-3061.

teismų praktikos objektas. Įvade jau minėjome, kad apie šią civilinės atsakomybės sąlygą buvo užsimenama tik netiesiogiai, kalbant apie skolininko pareigą atlyginti kreditoriui dėl prievolės neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo atsiradusius nuostolius (1964 m. CK 227 str. 1 dalis). Tuo tarpu šiandien vienintelė norma, apibrėžianti priežastinį ryšį kaip civilinės atsakomybės sąlygą, yra mūsų jau minėtasis CK 6.247 straipsnis, kurio esmę taip pat paliekama atskleisti Lietuvos teisės mokslininkams ir teismų praktikai.

Kaip jau minėjome įvade, mokslinės analizės apie priežastinį ryšį mūsų šalyje yra labai nedaug. V. Mikelėno atliktame pakankamai plačiame tyrime²³² neatskleidžiama, kokia priežastinio ryšio teorija ar teorijos vyrauja Lietuvoje. Tam tikros informacijos apie teisinę priežastinio ryšio sampratą galime rasti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentare, kur nurodoma, jog „<...> įstatymų leidėjo pateiktas priežastinio ryšio apibūdinimas leidžia daryti išvadą, kad CK įtvirtina lankstaus priežastinio ryšio doktriną, kuri leidžia teismui konkrečioje byloje atsižvelgti į teisėtus ieškovo ir atsakovo interesus ir daugelį kitų reikšmingų aplinkybių – nukentėjusiojo elgesį, žalos padariusio asmens kaltės laipsnį, šalių turtinę padėtį ir panašiai“²³³. Tačiau minėtoji lankstaus priežastinio ryšio doktrina yra visai neaiški, kadangi ji nesutinkama kitų šalių teisės moksle ir (ar) teismų praktikoje, be to, ji nėra išplėta ir pačioje Lietuvoje. Pasak kai kurių teisės mokslo atstovų, „<...> vienintelis logiškas tokios formuluotės paaiškinimas galėtų būti tai, kad konkrečiose bylose teismas turėtų nuspręsti, kurią priežastinio ryšio teoriją taikyti“²³⁴. Visgi, turint omenyje tai, kad teisingumą Lietuvoje vykdo skirtingi teismai ir sprendimus bylose priima skirtingi teisėjai, tokiu atveju tampa kvestionuotinu Civilinio kodekso komentare pateiktas teiginys, kad „lankstaus priežastinio ryšio doktrina leidžia teismui konkrečioje situacijoje priimti teisingą sprendimą“²³⁵.

Lietuvos teisinėje literatūroje galime rasti ir tiesioginio bei netiesioginio priežastinio ryšio sąvokas: „Tiesioginė priežastis yra tada, kai žala (nuostoliai) atsiranda iš neteisėtų veiksmų kaip tiesioginė neteisėtų veiksmų pasekmė. Kai dėl neteisėtų veiksmų susidaro palankios sąlygos žalai (nuostoliams) atsirasti, tai laikoma netiesioginiu priežastiniu ryšiu“²³⁶. Šie du priežastinio ryšio aspektai dažnai sutinkami ir mūsų šalies įvairių instancijų teismų praktikoje²³⁷. Pažymėtina, kad iki 2000 metų

²³² Žr. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 196-207.

²³³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 6: Prievolių teisė, T. 1. / Mikelėnas V. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 338.

²³⁴ Kiršienė J., Selelionytė S. List of Scientific Articles. Consequences of rights infringements in public law and private law. – Daugavpils universitates, 2006. P. 227.

²³⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 6: Prievolių teisė, T. 1. / Mikelėnas V. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 338.

²³⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. P. 185.

²³⁷ Žr., pavyzdžiui, VAT CBS 2003-10-13 sprendimas c.b. A.M., V.K. v. Sveikatos apsaugos ministerija, Nr. 2-587-302/2003; LAT CBS 2003-09-03 nutartis c.b. R. L. v. R. S., Nr. 3K-3-764/2003.

Lietuvos teismai teisiškai reikšmingu pripažino tik tiesioginį priežastinį ryšį: „<...> LAT 1998 m. gegužės 15 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7 straipsnio, 7¹ straipsnio ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas, apžvalgoje buvo teigiama, kad asmuo atsakingas tik už tą savo veiksmais padarytą žalą, kuri yra tiesioginė jo veiksmų pasekmė ir nebūtų kilusi, jei asmuo nebūtų padaręs tokių veiksmų“²³⁸. Vėliau LAT išreiškė poziciją, kad „Priežastinis ryšys gali būti tiesioginis, kai dėl teisinę pareigą pažeidusio asmens veiksmų žala atsirado tiesiogiai. Jis gali būti ir netiesioginis, kai atsakovo veiksmais tiesiogiai nepadarytas neigiamas turtingas poveikis, bet sudarytos sąlygos žalai atsirasti ar jai padidėti“²³⁹. Šiuo atveju pažymėtina, kad tiesioginio ir netiesioginio priežastinio ryšio sąvokos mūsų šalies civilinėje teisėje nėra aiškios, kadangi nei teisinė literatūra nei teismų praktika nepateikia tikslesnių jų nustatymo bei atribojimo kriterijų. Teismų sprendimų motyvuojamosiose dalyse dažnai apsiribojama teiginiu, kad tuo konkrečiu atveju „nustatytas (nenustatytas) tiesioginis (netiesioginis) priežastinis ryšys“, neišaiškinant bendresnių tokio ryšio nustatymo gairių²⁴⁰. Tokia situacija sąlygoja teismų praktikos nevienodumą ir netgi prieštarumą, dėl to iškyla teismo sprendimų teisingumo kvestionavimo klausimas.

Lietuvos, skirtingai nei kitų Europos valstybių, teisinėje literatūroje nėra jokios analizės dėl priežastinio ryšio nustatymo etapų: faktinio ir teisinio priežastinio ryšio. Mūsų šalies teismų sprendimuose iki 2005 metų šios priežastinio ryšio nustatymo stadijos taip pat aiškiai nebuvo skiriamos. Visgi, sutinkant su kai kurių autorių nuomone²⁴¹, pabrėžtina, kad negalima teigti, jog *conditio sine qua non* testo Lietuvos teismų praktika apskritai nepripažino: „minėtasis testas buvo naudojamas siekiant nustatyti priežastinio ryšio buvimo ar nebuvimo tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos faktą, tik jis niekuomet nebūdavo aiškiai išreiškiamas“²⁴². Pavyzdžiui, vienoje iš bylų²⁴³ LAT sprendė notarės civilinės atsakomybės klausimą, kadangi ji viena diena anksčiau nei reikalavo 1964 m. CK, išdavė įpėdiniui paveldėjimo pagal įstatymą teisės liudijimą, kurio pagrindu jis įgijo nuosavybės teisę į mirusiojo butą. 1994 m. rugsėjo 24 d. minėtasis asmuo paveldėtą turtą pardavė, o 1994 m. spalio 24 d.

²³⁸ Mizaras V. Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos//Šiuolaikinės civilinės teisės raidos te išsėndencijos ir perspektyvos. Vilnius: Justitia, 2007. P. 68.

²³⁹ LAT 2000-06-16 teismų praktikos taikant įstatymus dėl atlyginimo turtingos žalos, padarytos eismo įvykio metu, apibendrinimo apžvalga, Nr. A2-13.

²⁴⁰ Pavyzdžiui, LAT CBS 2005-03-09 nutartis c.b. V.L., R.L. v. Z.S., Kauno miesto 7-ojo notarų biuro notarė Judita Valevičienė, Kauno miesto 20-ojo notarų biuro notarė Ramutė Valantiejienė, Nr. 3K-3-156/2005.

²⁴¹ Kiršienė J., Selelionytė S. List of Scientific Articles. Consequences of rights infringements in public law and private law. – Daugavpils universitates, 2006. P. 228; Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 70.

²⁴² Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 93.

²⁴³ LAT CBS 2004-01-21 nutartis c.b. J.S. ir kt. v. Klaipėdos m. 7-ojo notarų biuro notarė V.J. Martinauskienė, Nr. 3K-3-11/2004.

ieškovės – testamentinės įpėdinės – pareiškė savo pretenzijas į mirusiojo turtą. Teismas nurodė, kad vien ta aplinkybė, jog paveldėjimo teisės liudijimas išduotas viena diena anksčiau, nėra pakankama kilti notarės civilinei atsakomybei, kadangi ji neturėjo jokios įtakos vėlesniems teisiniams suinteresuotų asmenų veiksams – įstatyminis įpėdinis būtų pardavė anksčiau nei testamentinės įpėdinės pateiktą pretenzijas. Kitaip tariant, LAT nustatė, kad šiuo atveju žala visvien būtų kilusi, net jei notarė ir būtų išdavusi paveldėjimo teisės liudijimą laiku, todėl jos veiksmai nelaikytini *conditio sine qua non* žalos atžvilgiu.

Kaip jau minėta, vėlesnėje praktikoje LAT pradėjo aiškiai teigti, kad „pagal CK 6.247 straipsnį priežastinio ryšio nustatymo civilinėje byloje procesą sąlygiškai galima išskirti į du etapus. Pirmą, nustatomas faktinis priežastinis ryšys, kai sprendžiama, ar žalingi padariniai kyla iš neteisėtų veiksmų, t.y. sprendžiama, ar žalingi padariniai būtų atsiradę, jeigu nebūtų buvę neteisėto veiksmo. Antra, nustatomas teisinis priežastinis ryšys, kai sprendžiama, ar padariniai teisine prasme nėra pernelyg nutolę nuo neteisėto veiksmo“²⁴⁴. Kaip matyti, teismas, nors ir tiksliai neįvardindamas, šioje byloje neabejotinai išskyrė *conditio sine qua non* testą, tačiau teisinio priežastinio ryšio sampratą taip ir liko neaiški.

Didesnį apibrėžtumą minėtuoju klausimu galime rasti LAT 2007 metais išplėstinės teisėjų kolegijos nagrinėtoje byloje, kur ne tik aiškiai įvardinamas visuotinai pripažintas *conditio sine qua non* testas, bet ir pateikiamos teisinio priežastinio ryšio, pavadinto „deliktinės atsakomybės ribas siaurinančia priežastinio ryšio teorija“, konstatavimo gairės: „Nustatant teisinį priežastinį ryšį reikia įvertinti atsakovo, jeigu jis elgtųsi kaip protingas ir apdairus asmuo, galimybę neteisėtų veiksmų atlikimo metu numatyti žalos atsiradimą, neteisėtais veiksmais pažeistos teisės ar teisėto intereso prigimtį ir vertę bei pažeisto teisinio reglamentavimo apsauginį tikslą. Taip pat svarbi yra atsakomybės prigimtis ir įprasta gyvenimiška rizika“²⁴⁵. Akivaizdu, kad teismas šiuo atveju vadovavosi mūsų jau aptartų PETL 3:201 straipsniu (nors šaltinio konkrečiai ir neįvardijo). Ir nors minėtoje nutartyje išvardinti kriterijai nėra plačiau aptariami, reikia pripažinti, jog ši teismo nutartis yra nemažas žingsnis į priekį sprendžiant priežastinio ryšio klausimus Lietuvoje, kadangi dar prieš keletą metų mūsų teismų praktika dažnai priežastinio ryšio buvimo faktą konstatuodavo automatiškai, kai būdavo nustatoma, kad egzistuoja neteisėti veiksmai ir žala²⁴⁶.

Pastarojo meto LAT praktikoje nurodoma, kad „nustatant priežastinį ryšį, turi būti įvertinta deliktinės atsakomybės apimtis, kurią sudaro pirmiau nurodytos ir kitos konkrečioje situacijoje

²⁴⁴ LAT CBS 2003-03-30 nutartis c.b. *J.R., Z.R. v. Vilniaus Universiteto Santariškių klinikos*, Nr. 3K-3-206/2005.

²⁴⁵ LAT CBS 2007-11-26 nutartis c.b. *L.B., I.V., I.Z.A. v. UAB Telšių šilumos tinklai*, Nr. 3K-7-345/2007.

²⁴⁶ *Kiršienė J., Selelionytė S.* List of Scientific Articles. Consequences of rights infringemens in public law and private law. – Daugavpils universitates, 2006. P. 226; *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 70.

reikšmingos aplinkybės²⁴⁷. Iš to darytina išvada, jog sprendžiant dėl civilinės atsakomybės apimties būtina atsižvelgti į visų nurodytų kriterijų visumą, neišskiriant nė vieno iš jų kaip prioritetinio. Deja, šiandienai LAT dar nėra pateikęs išsamesnio kiekvieno iš minėtųjų kriterijų apibūdinimo. Mūsų nuomone, šiuo atveju sprendžiant konkrečias bylas yra vertinga remtis PETL sudarytojų pateiktu civilinės atsakomybės apimtį siaurinančių faktorių išaiškinimu, kurį galime rasti PETL komentare.

3.2. Priežastinio ryšio nustatymo problema, kai žala padaroma neveikimu

Šis klausimas Lietuvos teisinėje literatūroje taip pat nėra analizuotas. Tuo tarpu teismų praktika pripažįsta, kad jei asmuo turi tam tikrą pareigą veikti ir jei jam neveikiant taip, kaip reikalauja įvairios instrukcijos, teisinės taisyklės ir pan., kyla žala, tokią žalą minėtasis asmuo turi atlyginti. 2001 metais LAT nagrinėjo bylą²⁴⁸, kurioje nustatyta, kad ieškovės sūnus, dalyvaudamas mokyklos sąskrydyje, naktį dingo, o vėliau buvo rastas nuskendęs ežere. Ieškovė nurodė, kad jos sūnus nuskendo dėl mokyklos kaltės, kadangi ten buvę jos trys mokytojai, turėję užtikrinti mokinių saugumą, vaikų tinkamai neprižiūrėjo, stovykloje buvo girtaujama, o tai sudarė sąlygas žūti ieškovės sūniui. LAT priėmė sprendimą ieškovės naudai, pasisakydamas, kad atsakovo darbuotojai (mokytojai) stovykloje neužtikrino moksleivių komandos narių tinkamos kontrolės, buvo aplaidūs, o tai, pasak teismo, galėjo įtakoti nelaimingą atsitikimą ir tai yra sąlyga atsakovo civilinei atsakomybei atsirasti (past. – kalba netaisyta).

„Neveikimo bylose“ paprastai LAT nepasisako priežastinio ryšio klausimu: čia pagrindinis dėmesys skiriamas „pareigos turinio, atsižvelgiant į asmens darbo specifiką, nustatymui“²⁴⁹ bei tokio asmens kaltės klausimui. Tokių reikšmingų profesijų atstovų kaip notarų, gydytojų atsakomybės bylose minėtasis teismas yra ne kartą išreiškęs nuomonę, jog šių asmenų atsakomybė kyla esant net pačiam lengviausiai kaltės formai, t.y. bet kokiam neatidumui, nerūpestingumui, nedėmesingumui, nepakankamam profesinės pareigos atlikimui ir pan.²⁵⁰. Mūsų aukščiau nurodytoje byloje LAT, vadovaudamasis tokia savo praktika ir konstatavęs, kad mokytojai pažeidė savo specifinę pareigą pasirūpinti mokiniiais, pripažino mokyklą atsakinga už žalą, net nebekeldamas klausimo, ar ieškovės sūnus būtų nuskendęs, jei mokytojai savo pareigas būtų atlikę tinkamai.

Taigi, kaip matyti, egzistuojant tam tikrai teisiškai reglamentuotai pareigai veikti ir kilus žalai dėl jos nevykdymo, Lietuvos teismų praktikoje didžiausias dėmesys yra skiriamas atsakomybės traukiamo asmens kaltei, o priežastinio ryšio nustatymo klausimas dažniausiai tokiais atvejais lieka neaptartas.

²⁴⁷ LAT CBS 2008-03-26 nutartis c.b. *J.M.Š. v. VĮ Registrų centras ir kt.*, Nr. 3K-7-59/2008.

²⁴⁸ LAT CBS 2001-06-11 nutartis c.b. *K.S. v. S. Konarskio vidurinė mokykla*, Nr. 3K-3-682/2001.

²⁴⁹ *Kiršienė J., Selelionytė S.* List of Scientific Articles. Consequences of rights infringemens in public law and private law. – Daugavpils universitates, 2006. P. 231.

²⁵⁰ Žr. LAT CBS 1999-09-27 nutartis c.b. *L.K. v. D.J.*, Nr. 3K-3-398/1999.

3.3. Priežastinio ryšio nustatymo problema esant teisės pažeidėjų daugumai

Pagrindinis atsakomybės paskirstymo principas, kai žala atsiranda dėl kelių asmenų bendrų veiksmų, yra įtvirtintas CK 6.6. straipsnio 3 dalyje: „Solidarioji skolininkų pareiga preziumuojama, jeigu prievolė susijusi su <...> kelių asmenų veiksmais padarytos žalos atlyginimu“²⁵¹. Panaši nuostata randama ir minėtojo teisės akto 6.279 straipsnio 1 dalyje, kur nurodoma, kad „Bendrai padarę žalos asmenys nukentėjusiam asmeniui atsako solidariai“²⁵². Šių normų esmė yra ta, kad jei kelių asmenų bendrai padaryti veiksmai sukelia nukentėjusiajam žalą, preziumuojama, jog tokie asmenys atsako kartu.

LAT vienoje iš 2008 metais nagrinėtų bylų²⁵³ nurodė, kad „Solidarioji atsakomybė gali būti grindžiama ne tik bendrai padaryta žala, bet tam tikru bendrumu, jis egzistuoja ir kitų civilinės atsakomybės sąlygų atžvilgiu“. Šis teismas toje pačioje byloje detalizavo solidariosios atsakomybės taikymo deliktiniuose santykiuose atvejus, nurodydamas, kad „solidarioji atsakomybė taikoma tada, kai yra bent viena iš šių sąlygų: 1) asmenis sieja bendri veiksmai pasekmių atžvilgiu; 2) asmenis sieja bendri veiksmai neteisėtų veiksmų atžvilgiu, t. y. šiuo atveju solidarioji atsakomybė galima, net jei neteisėtai veikęs asmuo tiesiogiai nepadarė žalos, bet žino apie tiesiogiai žalą padariusio asmens veiksmų neteisėtumą; 3) asmenys, nors tiesiogiai ir nepadarė žalos, bet prisideda prie jos kurstymo, inicijavimo ar provokacijos, t. y. kai iš esmės juos sieja bendra kaltė, nesvarbu, tai padaryta tyčia ar dėl neatsargumo; 4) asmenų nesieja bendri neteisėti veiksmai ir jie vienas apie kitą nežino, bet padaro žalos, ir neįmanoma nustatyti, kiek vienas ar kitas prisidėjo prie tos žalos atsiradimo, arba žala atsirado tik dėl jų abiejų veiksmų; 5) pareiga atlyginti žalą atsiranda skirtingu pagrindu (pvz., sutartinės ir deliktinės atsakomybės pagrindais); 6) žalą padaro asmuo, o kitas asmuo yra atsakingas už šio asmens veiksmus“²⁵⁴. Kaip matyti, dauguma LAT išvardintų solidariosios civilinės atsakomybės faktorių sutampa su mūsų jau aptarto PETL 9:101 straipsnio 1 dalyje nurodytais šios atsakomybės rūšies taikymo kriterijais.

Mūsų šalies teismų praktikos analizė rodo, kad daugiausia problemų kyla dėl aukščiau nurodyto ketvirtojo kriterijaus, t.y. kai keli teisės pažeidėjai neturi bendro tikslo sukelti žalą, o pastaroji kyla iš atsitiktinio tokių asmenų neteisėtų veiksmų susijungimo. Nagrinėjant tokius atvejus Lietuvos teismų praktikai trūksta nuoseklumo. Vienoje iš bylų²⁵⁵ buvo sprendžiamas dviejų notarių, kurios neįsitikinusias asmens tapatybės bei parašo tikrumu, patvirtino paskolos ir turto įkeitimo sandoriams sudaryti reikalingus dokumentus ir pačius sandorius, bei VĮ Registrų centro, išdavusio pažymą įkeitimo sandoriui sudaryti ne pačiam įkeičiamo turto savininkui, atsakomybės klausimas. Ginčo nagrinėjimo

²⁵¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

²⁵² Ten pat.

²⁵³ LAT CBS 2008-03-26 nutartis c.b. J.M.Š. v. VĮ Registrų centras ir kt., Nr. 3K-7-59/2008.

²⁵⁴ Žr. ten pat.

²⁵⁵ LAT CBS 2005-03-09 nutartis c.b. V.L., R.L. v. Z.S., Kauno miesto 7-ojo notarų biuro notarė Judita Valevičienė, Kauno miesto 20-ojo notarų biuro notarė Ramutė Valantiejiėnė, Nr. 3K-3-156/2005.

metu nustatyta, kad dėl neteisėtų sandorių sudarymo ieškovė patyrė 30.000 litų žalą. Pirmosios instancijos teismas iš dalies patenkino ieškovės reikalavimą, priteisdamas iš abiejų notarių po 10.000 litų žalos atlyginimo. Minėtojo teismo nuomone, reikalaujamos atlyginti žalos dydis turi būti mažinamas 1/3 dalimi todėl, kad ieškovė savo nerūpestingu elgesiu (skubotai sudarydama sandorius net neapžiūrėjusi įkeičiamo turto) prisidėjo prie žalos atsiradimo. Tuo tarpu ieškinio reikalavimus trečiojo atsakovo – VĮ Registrų centro atžvilgiu teismas atmetė, motyvuodamas tuo, kad šios įstaigos darbuotojai neturi galimybės patikrinti paso bei parašo autentiškumą. Apeliacinis teismas pakeitė šį sprendimą ir priteisė iš notarės, patvirtinusios paskolos sutartį ir įkeitimo lakštą, 12.000 litų, iš notarės, patvirtinusios pareiškimą, kuriuo išreikštas sutikimas įkeisti turta, 10.000 litų ir iš VĮ Registrų centro – 8000 litų turtinės žalos atlyginimą. Teismas nurodė, kad ieškovės reikalaujamos atlyginti žalos sumažinimas yra nepagrįstas, kadangi įkeičiamo turto neapžiūrėjimas neturi priežastinio ryšio su pasekmėmis, atsiradusiomis dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais. Tokį žalą tarp atsakovų paskirstymo būdą minėtasis teismas pagrindė tuo, kad notarės, patvirtinusios paskolos ir įkeitimo sandorius, veiksmai buvo tiesioginė žalos atsiradimo priežastis, tuo tarpu kitos notarės ir VĮ Registrų centro veiksmai tik netiesiogiai turėjo įtakos žalos atsiradimui. LAT pritarė tokiai apeliacinio teismo nuomonei. Akivaizdu, kad nors ir nė vieno iš atsakovų individualūs veiksmai be kitų teisės pažeidėjų elgesio nebūtų sukėle neigiamų pasekmių, tačiau visi jie neturėjo bendro tikslo sukelti ieškovei žalą. Teismai šiuo atveju „bandė nustatyti kiekvieno iš atsakovų kaltės laipsnį ir pripažino, kad jų atsakomybė yra dalinė, o ne solidarioji, tačiau nė vienas iš minėtųjų teismų nepateikė aiškių kriterijų, kodėl būtent tokia atsakomybės rūšis šiuo atveju buvo taikoma“²⁵⁶. Argumentas, kad vienos iš notarių veiksmai, skirtingai nei kitų atsakovų, buvo tiesioginė žalos priežastis, todėl jai priteistina atlyginti žalos dalis turi būti didžiausia, mažai kuo tepadedą, kadangi, kaip jau minėjome aukščiau, nei mūsų teisinė literatūra, nei teismų praktika nepateikia aiškios tiesioginio ir netiesioginio priežastinio ryšio sampratos. Nepaisant to, LAT mūsų jau minėtoje 2008 metais nagrinėtoje byloje²⁵⁷ dar kartą patvirtino, kad tuo atveju, kai „atsakovų veiksmus ir žalą siejančio priežastinio ryšio pobūdis yra skirtingas, t. y. kai vieno atsakovo veiksmai buvo tiesioginė žalos atsiradimo priežastis, o kito veiksmai tik netiesiogiai turėjo įtakos žalai atsirasti, atsakovų atsakomybė yra dalinė“.

Šiuo atveju iškyla klausimas, ar vadovaujantis PETL 9:101 straipsnio 1 dalies b) punktu aukščiau nurodytoje byloje sprendžiant dviejų notarių ir VĮ Registrų centro atsakomybės klausimą neturėjo būti vadovujamasi solidariosios atsakomybės principu, kadangi, kaip matyti iš faktinių bylos

---

²⁵⁶ Kiršienė J., Selelionytė S. List of Scientific Articles. Consequences of rights infringemens in public law and private law. – Daugavpils universitates, 2006. – P. 234.

²⁵⁷ LAT CBS 2008-03-26 nutartis c.b. J.M.Š. v. VĮ Registrų centras ir kt., Nr. 3K-7-59/2008

aplinkybių, žala ieškovei atsirado tik dėl visų atsakovų veiksmų, t.y. nesant bent vieno kurio nors atsakovo veiksams, žala ieškovei nebūtų kilusi.

Aptariant solidariosios ir dalinės atsakomybės taikymo problemas Lietuvoje, vertėtų prisiminti mūsų jau aptartą bylą, kur mokykla buvo patraukta atsakomybėn už tai, kad jos mokytojai sąskrydžio metu nepasirūpino vaikų saugumu, ir vienas iš mokinių nuskendo²⁵⁸. Faktinių aplinkybių tyrimo metu nustatyta, kad mokinių sąskrydį organizavo ne mokykla, o trečiasis asmuo – tuo užsiimanti organizacija. Būtent todėl atsakovas (mokykla) teigė, kad kilusi žala yra minėto trečiojo asmens veiksmų pasekmė, ir ši organizacija turėtų atsakyti už visą ieškovės patirtą žalą. LAT konstatavo, jog sąskrydžio organizatorius iš tikrųjų savo pareigas atliko nerūpestingai (nebuvo kontroliuojama maudymosi zona ir pan.), todėl tarp jo narių neveikimo ir pasekmių yra priežastinis ryšys. Pasak teismo, „Dėl bendro pareigų pasiskirstymo sąskrydžio metu, o vėliau ir dėl šių pareigų aplaidaus atlikimo, atsakovo ir trečiojo asmens turtinės atsakomybės dydžio individualizuoti negalima, todėl jie privalo atsakyti solidariai“. Kadangi ieškovė padavė ieškinį tik prieš mokyklą, vadinasi ji, vadovaujantis solidariosios atsakomybės principu, turi kompensuoti visą žalą.

Kaip matyti, šioje byloje, kaip ir aukščiau nurodytoje, žala kilo dėl kelių asmenų veiksmų koegzistencijos, nors neteisėtai veikę asmenys ir neturėjo bendro tikslo sukelti žalą. Abiejų bylų faktinės aplinkybės yra labai panašios, tačiau sprendimai šiuo atveju yra skirtingi: vienu atveju nustatoma dalinė, kitu – solidarioji atsakovų atsakomybė. Taigi, sutinkant su *J. Kiršienės* ir *S. Selelionytės* nuomone, konstatuotina, kad nesant aiškesnės teisinės doktrinos neretai susiklosto ydingos situacijos, kai priimami skirtingi teismo sprendimai panašiose bylose, o tai iš esmės sąlygoja asmenų civilinių teisių pažeidimus²⁵⁹.

3.4. Prarastos galimybės problema

Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad mūsų šalis nepripažįsta prarastos galimybės doktrinos. Jau pastebėjome anksčiau, kad prarastos galimybės doktriną valstybės dažniausiai taiko gydytojų atsakomybės bylose. Lietuvoje, kaip jau minėjome, tam tikrų profesijų atstovų (tarp jų ir gydytojų) atsakomybės taikymo standartai yra specifiniai. Mūsų teismų praktikoje pripažįstama, kad „priežastinis ryšys tarp gydytojo neteisėtų veiksmų ir paciento sveikatos pablogėjimo ar jo mirties gali būti konstatuotas net ir tais atvejais, kai byloje nėra pakankamų duomenų, jog nesant gydytojo neteisėtų veiksmų pasekmės nebūtų kilę“²⁶⁰.

²⁵⁸ LAT CBS 2001-06-11 nutartis c.b. *K.S. v. S. Konarskio vidurinė mokykla*, Nr. 3K-3-682/2001.

²⁵⁹ Žr. *Kiršienė J., Selelionytė S.* List of Scientific Articles. Consequences of rights infringemens in public law and private law. – Daugavpils universitates, 2006. – P. 234.

²⁶⁰ Ten pat. P. 235.

Vienoje iš bylų²⁶¹ LAT, remdamasis savo ankstesne praktika, atkreipė dėmesį, kad nors gydytojas ir negali garantuoti, jog bus pasiektas konkretus rezultatas, pavyzdžiui, kad ligonis bus išgydytas, tačiau jis turi pareigą užtikrinti, kad jo profesinė prievolė būtų vykdoma dedant maksimalias pastangas, t.y. užtikrinant maksimalų atidumo, rūpestingumo, atsargumo ir kvalifikuotumo laipsnį. Šiuo konkrečiu atveju teismas konstatavo, kad gydytojų veiksmai – pavėluotas pacientės ligos diagnozės nustatymas, neatsižvelgiant į jos sveikatos būklę, neatitiko gydytojų civilinei profesinei atsakomybei taikomų griežtesnių reikalavimų, todėl atsiranda atsakovo – Santariškių klinikų civilinė atsakomybė. Tokiose bylose mūsų šalies teismai, skirtingai nei, pavyzdžiui, Prancūzijoje, pripažinę asmenį atsakingu, „priteisia ieškovui visą jo įrodytą žalą, o ne kompensuoja tam tikrą jos dalį, kuri apskaičiuojama atsižvelgiant į prarastos galimybės specifiką“²⁶². Mūsų nuomone, teismai tokiais atvejais net ir taikydami tam tikroms profesijoms griežtesnius atsakomybės standartus, turėtų bylos nagrinėjimo metu išsiaiškinti, ar nukentėjusysis nebūtų praradęs galimybės išvengti žalos tuo atveju, jeigu atsakovo veiksmai būtų atitikę visus jo profesijai keliamus reikalavimus. Juk pagrindinė civilinės atsakomybės funkcija yra kompensuoti nukentėjusiajam jo realiai patirtą žalą, o ne bausti atsakovą už jo neteisėtus veiksmus.

Apibendrinant priežastinio ryšio analizę Lietuvoje, pažymėtina, kad išsamių mokslinių darbų šia tema mūsų šalyje praktiškai nėra, todėl pagrindinis krūvis aiškinant minėtosios civilinės atsakomybės sąlygos sampratą tenka teismų praktikai. Lietuvoje, kaip ir daugumoje kitų Europos valstybių, pripažįstama, kad priežastinio ryšio nustatymo procese turi būti du etapai: faktinio ir teisinio priežastinio ryšio konstatavimas, tačiau ilgą laiką mūsų valstybės teismai, sprenddami civilinės atsakomybės taikymo klausimą, priežastinio ryšio apskritai neaptardavo. Nustačius neteisėtų veiksmų ir žalos buvimo faktą, būdavo nusprendžiama, kad tokiu atveju egzistuoja ir priežastinis ryšys. Iki 2007 metų mūsų šalies teismai neturėjo aiškesnės pozicijos, kokia koncepcija vadovaujantis turėtų būti nustatinėjamas teisinis priežastinis ryšys. Šiandienai LAT yra nustatęs, kad sprendžiant minėtąjį klausimą turi būti vadovujamasi PETL įtvirtintų civilinės atsakomybės apimtį siaurinančių kriterijų visuma, tačiau išsamesnė jų analizė nepateikiama. Mūsų šalies teismų praktikoje sutinkamas priežastinio ryšio skirstymas į tiesioginį ir netiesioginį. Tiek vienas, tiek kitas ryšys pripažįstamas teisiškai reikšmingu, tačiau aiškesnių jų atribojimo kriterijų nėra. Pabaigai pažymėtina, kad sprendžiant civilinės atsakomybės taikymo klausimus Lietuvoje, kaip ir Prancūzijoje, didžiausias dėmesys yra skiriamas kaltei, tačiau, kaip jau minėjome, visos būtinosios civilinės atsakomybės sąlygos turėtų būti traktuojamos vienodai.

---

²⁶¹ LAT CBS 2004-02-18 nutartis c.b. *O.R. ir kt. v. VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos*, Nr. 3K-3-16/2004.

²⁶² *Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.* (eds.). *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation.* Wien: Springer-Verlag, 2007. P. 582.

IŠVADOS

Tyrimo eigoje pasitvirtino hipotezė, jog prižastinio ryšio samprata Lietuvos civilinės atsakomybės doktrinoje nėra iki galo suformuluota, dėl to teismų praktikoje neretai pasitaiko situacijų, kai priimami skirtingi sprendimai panašiose bylose. Darbo tikslai ir uždaviniai, kelti įvade, buvo pasiekti, tai rodo padarytos tyrimo išvados:

1. Prižastinio ryšio sampratos užuomazgos pirmiausia randamos filosofijos moksle. Visų jo koncepcijų bendra savybė čia yra ta, kad šis ryšys suvokiamas objektyviaja prasme, t.y. jo tyrimas apsiriboja siekimu nustatyti nuo žmogaus valios nepriklausančių reiškinių tarpusavio sąsajas.
2. Prižastinio ryšio teisėje suvokimas ženkliai skiriasi nuo jo aiškinimo kitose mokslo šakose (filosofijoje, gamtos moksluose). Šiuo atveju pagrindinis sampratų atribojimo kriterijus turėtų būti ne subjektyvus ir (ar) objektyvus prižastinio ryšio pobūdis, o tai, kad prižastinis ryšys teisėje negali būti paaiškintas mechaniškai taikant determinizmo principus kaip kad gamtos moksluose ar ontologizuojamas kaip kad daroma filosofijos moksle. Prižastinio ryšio teisinis pobūdis pasireiškia tuo, kad, yra ar ne šis ryšys, sprendžia tik teismas, visapusiškai įvertinęs visas bylos aplinkybes.
3. Nepaisant to, kad skirtingose valstybėse susiformavo nevienoda šios civilinės atsakomybės sąlygos samprata, didžioji dauguma Europos valstybių pripažįsta, kad egzistuoja du pagrindiniai prižastinio ryšio nustatymo etapai: pirmiausia nustatomas faktinis prižastinis ryšys (*conditio sine qua non* testas), o vėliau, pasitelkiant įvairias prižastinio ryšio teorijas, – teisinis prižastinis ryšys.
4. Atlikus autorės pasirinktų gilią teisinę tradicijas turinčių Europos valstybių teisės analizę, darytina išvada, kad didžiausias dėmesys prižastiniam ryšiui yra skiriamas Vokietijos civilinės atsakomybės doktrinoje. Šioje šalyje plėtojamos ir taikomos įvairios prižastinio ryšio teorijos, kurias teismai pasirenka atsižvelgdami į bylos sudėtingumo laipsnį. Siekiant palengvinti įrodinėjimo procesą, šios šalies civilinės teisės doktrina išplėtojo du prižastinio ryšio aspektus: prižastinį ryšį kaip atsakomybės pagrindą ir prižastinį ryšį kaip veiksnį, lemiantį atsakomybės apimtį. Nustatinėjant prižastinį ryšį su neveikimu susijusiose bylose, didžiausi sunkumai tenka nukentėjusiajam, kadangi jis turi įrodyti, jog, įvykdžius pareigą, žalos neabejotinai nebūtų atsiradę. Sprendžiant bylas, kuriose yra atsakovų daugetas, šioje valstybėje dominuoja solidariosios atsakomybės principas. Vokietijoje nėra pripažįstama Prancūzijos civilinėje teisėje išplėtotą prarastos galimybės doktrina.
5. Prancūzijoje pagrindinis prižastinio ryšio sampratos aiškinimo šaltinis yra teismų praktika. Šios šalies teismų nustatytas reikalavimas, kad prižastinis ryšys turi būti tiesioginis ir konkretus dėl jo pakankamai liberalaus traktavimo nėra aiškiai apibrėžtas. Šios šalies teismai dažniausiai vadovaujasi ekvivalentinio prižastinio teorija, tačiau dėl Vokietijos civilinės teisės įtakos aptinkami ir adekvataus prižastinio ryšio

teorijos bei teisės normos apimties koncepcijos taikymo pavyzdžiai. Pažymėtina, kad, skirtingai nei Vokietijoje, kur ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijos taikymas papildomas kitomis teorijomis, Prancūzijoje visos teorijos (taip pat ir *conditio sine qua non*) laikomos alternatyviomis. Atsakovų daugeto atveju teismai labiau koncentruojasi ties bendros kaltės principu, kuriuo remiantis preziumuojama solidarioji teisės pažeidėjų atsakomybė. Su neveikimu susijusiose bylose Prancūzijos teismai yra linkę pakankamai plačiai traktuoti asmens pareigą tam tikru būdu veikti. Nepaisant kritikos, didelis šios valstybės civilinės atsakomybės doktrinos nuopelnas yra tas, kad ji pirmoji išplėtojo ir sėkmingai taiko prarastos galimybės doktriną.

6. Anglijoje pripažįstama, kad priežastinis ryšys yra būtina civilinės atsakomybės sąlyga. Šioje šalyje, kaip ir daugumoje kitų Europos valstybių, pripažįstami faktinio ir teisinio priežastinio ryšio nustatymo etapai, tačiau čia jie yra unikalūs. Vietoje įprasto *conditio sine qua non* testo čia taikomas tikimybių balanso testas, tačiau ne visais atvejais jį yra įmanoma panaudoti, be to, griežtas šio testo procentinės išraiškos taikymas neretai leidžia priimti kvestionuotinas išvadas dėl asmens civilinės atsakomybės atsiradimo. Anglijos teismai yra išvystę lankstaus tikimybių balanso testo sampratą, tačiau nėra iki galo aišku, kada ji gali būti naudojama ir kokia jos apimtis. Teisinio priežastinio ryšio koncepcija šioje valstybėje išplėta remiantis pasekmių numatymo teorijos pagrindu, pagrindinį dėmesį skiriant atskirų patirtos žalos elementų analizei. Anglijoje, skirtingai nei Vokietijoje ir Prancūzijoje, sprendžiant tam tikrų priežastinio ryšio aspektų problemas (prarastos galimybės kompensavimas, žalos esant teisės pažeidėjų daugetui atlyginimas) nesivadovaujama specialiomis taisyklėmis. Šiais atvejais taikomas aptartai šaliai įprastas tikimybių balanso testas.

7. Siekiant priežastinio ryšio koncepcijos unifikavimo, Europoje (ir ES) imamasi įvairių priemonių: pasitelkiamas teisinis reglamentavimas – Europos civilinio kodekso projektas, priimami rekomendacinio pobūdžio dokumentai ir pateikiami jų išaiškinimai – PETL ir jų komentaras, taip pat šiuo klausimu savo praktikoje pasisako ETT. Vis dėlto, aiškaus požiūrio į šią civilinės atsakomybės sąlygą Europoje kol kas nėra. Tai lemia ne tik skirtingų unifikavimo priemonių tarpusavio prieštaravimai, tačiau ir nenuoseklumas pačių jų viduje (pavyzdžiui, prieštaringa ETT praktika). Nepaisant to, didžiulis palengvinimas Europos šalims sprendžiant priežastinio ryšio klausimus atsirado 2005 metais, priėmus PETL, kurių nuostatas nemaža dalis valstybių inkorporavo į savo teisinės sistemas. Visos Europos mastu naudojamos unifikavimo priemonės turėtų ne atsietai viena nuo kitos spręsti priežastinio ryšio problemas, bet tarpusavio bendradarbiavimo dėka ieškoti Europos valstybėms ir pačiai ES priimtinių sprendimų.

8. Lietuvoje, kaip ir Prancūzijoje, pagrindinis krūvis aiškinant priežastinio ryšio sampratą tenka teismų praktikai. Čia, kaip ir daugumoje kitų Europos valstybių, pripažįstama, kad priežastinio ryšio nustatymo

procesu turi būti du etapai: pirmiausia turi būti nustatomas faktinis, o paskui – teisinis priežastinis ryšys. Ilgą laiką mūsų šalies teismai šiai civilinės atsakomybės sąlygai neskyrė beveik jokio dėmesio. Iki 2007 metų mūsų šalyje nebuvo aiškesnės pozicijos, kokia koncepcija vadovaujantis turėtų būti nustatinėjamas teisinis priežastinis ryšys. Šiandienai LAT yra nurodęs, kad nustatinėjant teisinį priežastinį ryšį turi būti vadovaujama PETL įtvirtintų civilinės atsakomybės apimtį siaurinančių kriterijų visuma, tačiau išsamesnė jų analizė nepateikiama. Mūsų šalies teismų praktikoje sutinkamas priežastinio ryšio skirstymas į tiesioginį ir netiesioginį. Tiek vienas, tiek kitas ryšys pripažįstamas teisiškai reikšmingu, tačiau aiškesnių jų atribojimo kriterijų nėra. Nevienoda Lietuvos teismų praktika yra ir sprendžiant priežastinio ryšio klausimą esant teisės pažeidėjų daugumai, be to, mūsų šalyje nėra pripažįstama prarastos galimybės doktrina. Priežastinio ryšio samprata Lietuvos civilinės atsakomybės doktrinoje yra prieštaringa dėl to, kad mūsų teisinėje literatūroje šiai civilinės atsakomybės sąlygai yra skiriama labai mažai dėmesio, be to, teismų praktikoje sprendžiant civilinės atsakomybės taikymo klausimą, daugiau koncentruojama ties kitomis civilinės atsakomybės sąlygomis, ypačingai ties kalte.

PASIŪLYMAI

1. Kalbant apie priežastinio ryšio sampratą teisėje ir kituose moksluose, siūlome pagrindinį dėmesį skirti ne išvadoms dėl šio ryšio subjektyvumo ar objektyvumo, o bendrajam suvokimui, kad mechaninė ir/ar ontologinė priežastinio ryšio samprata teisėje neturėtų būti naudojama.
2. Kadangi vienos paprastos formulės, kuria vadovaujantis būtų galima išspręsti visas priežastinio ryšio problemas, nėra ir akivaizdu, kad negali būti, siekiant palengvinti tolesnį teismų darbą, siūlytina suskirstyti išnagrinėtas panašias bylas (su ta pačia argumentacija ir sprendimais) į tam tikras grupes bei pagal tai daryti teorinius apibendrinimus priežastinio ryšio nustatymo klausimais.
3. Taikant priežastinio ryšio teorijas praktikoje, siūlome vengti neaiškių dviprasmiškų terminų, dėl kurių prieštaringos interpretacijos gali kilti grėsmė pernelyg išplėsti civilinės atsakomybės taikymo ribas ir taip pažeisti asmenų teises.
4. Teismai, nustatinėdami priežastinį ryšį, turėtų atsižvelgti į Europos deliktų teisės tyrimų grupės narių išleistus PETL ir į jų pateiktus išaiškinimus.
5. Siekiant išspręsti atsakomybės apimties paskirstymo esant teisės pažeidėjų daugetui problemas, siūlome aiškiai įstatymiškai reglamentuoti dalinės ir solidariosios civilinės atsakomybės taikymo atvejus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law: Text and Commentary. – Wien: Springer – Verlag, 2005. – 282 p.
5. Bürgerliches Gesetzbuch// <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>.
6. Zivilprozessordnung// <http://www.zivilprozessordnung.de/>.
7. Code Civil des Français (1804)//
<http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/RechercheSimplePartieCodecommun=&code=CCIVILL0.rc>
8. Study Group on a European Civil Code//
http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index.draft_articles.htm.

Specialioji literatūra

9. **Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt.** Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. – 608 p.
10. Filosofijos pagrindai III. Sąmonės problema. Problemos istorija. Klasicizmas ir Švietimas//
<http://www.straipsniai.lt/filosofija/puslapis/10252>.
11. **Kant I.** Grynojo proto kritika. – Vilnius: Mintis, 1996. – 620 p.
12. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 6: Prievolių teisė, T. 1. / Mikelėnas V. – Vilnius: Justitia, 2003. – 531 p.
13. **Mikelėnas V.** Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius: Justitia, 1995. – 460 p.
14. **Mizaras V.** Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos//Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Vilnius: Justitia, 2007.
15. **Nekrašas I.** Filosofijos įvadas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2004. – 294 p.
16. **Piesliakas V.** Priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių ir jo nustatymas teismų praktikoje// Jurisprudencija, 2006, Nr. 7(85).
17. Šventasis Raštas. – 2 papild. leid. – Kaunas: Katalikų pasaulis, 1999. – 2027 p.
18. **Tamošaitis A., Kairys J.** Hammurabio įstatymas. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto teisių fakulteto leidinys, 1938. – 265 p.
19. **Craig P., de Búrca G.** EU Law. Text, Cases and Materials (4th edition). Oxford University press, 2008. – 682 pp.

20. **van Dam C.** European Tort Law. – Oxford, 2006. – 538 pp.
21. **Deakin S., Johnston A., Markesinis B.** Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 2008. – 1056 pp.
22. **Deutsch E.** Unerlaubte Handlungen, Schadenersatz und Schmerzensgeld (3 Aufl.). – 1995. – 233 s.
23. Dictionary.com// <http://dictionary.reference.com/search?q=Causality&x=35&y=25>.
24. **Gano D.L.A.** Brief History and Critique of Causation//
<http://www.realitycharting.com/data/pdf/PaperHistory%20and%20Critique%20of%20Causation.pdf>
25. **van Gerven W., Lever J., Larouche P.** Tort Law. – Oxford and Portland, Oregon, 2000. – 969 pp.
26. **Hart H.L.A., Honore T.** Causation in the Law. - 2nd ed., Oxford: Clarendon, 1985. – 298 pp.
27. **Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E. and other** (eds.). Towards a European Civil Code. Kluwer Law International, 2004. – 847 pp.
28. **Kiršienė J., Selelionytė S.** List of Scientific Articles. Consequences of rights infringemens in public law and private law. – Daugavpils universitates, 2006.
29. **Koziol H.** Schadenersatz für den Verlust einer Chance?//Festschrift für H. Stoll, 2001. – 318 s.
30. **Koziol H., B.C. Steininger** (eds.). Tort and insurance law. Yearbook. European tort law 2002. Austria, 2003. – 580 pp.
31. **Koziol H., B.C. Steininger** (eds.). Tort and insurance law. Yearbook. European tort law 2003. Austria, 2004. – 478 pp.
32. **Laplace P.S.** Philosophischer Versuch über die Wahrscheinlichkeit. Leipzig, 1932. – 218 s.
33. **Larenz K.** Lehrbuch des Schuldenrechts, 1994. – 316 s.
34. Official Journal of the European Communities. 1989, No. C 158/400.
35. **Spier J.** Unification of tort law: causation. – Kluwer Law International, Netherlands, 2000. – 176 pp.
36. Stanford encyclopedia of philosophy. Causation in the law//
<http://plato.stanford.edu/entries/causation-law/>.
37. **Winiger B., Koziol H., Koch B.A., Zimmermann R.** (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. – Wien: Springer-Verlag, 2007. – 632 pp.
38. **Zimmermann R.** The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition. – Oxford, 1996. – 1241 pp.
39. **Брагинский М.И., Витрянский В.В.** Договорное право. Общие положения. Москва: 1997. – 283 с.
40. Гражданское право. Том 1. Учебник. Москва: 2000. – 272 с.
41. Гражданское право. Том 1. Учебник. Москва: 2003. – 457 с.

Teismų praktika

Lietuvos teismų praktika

42. LAT CBS 1999-09-27 nutartis c.b. L.K. v. D.J., Nr. 3K-3-398/1999.
43. LAT 2000-06-16 teismų praktikos taikant įstatymus dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu, apibendrinimo apžvalga, Nr. A2-13.
44. LAT CBS 2001-06-11 nutartis c.b. A.K. v. E.M., E.V., Nr. 3K-3-608/2001.
45. LAT CBS 2001-06-11 nutartis c.b. K.S. v. S. Konarskio vidurinė mokykla, Nr. 3K-3-682/2001.
46. LAT CBS 2003-03-30 nutartis c.b. J.R., Z.R. v. Vilniaus Universiteto Santariškių klinikos, Nr. 3K-3-206/2005.
47. LAT CBS 2003-09-03 nutartis c.b. R. L. v. R. S., Nr. 3K-3-764/2003.
48. LAT CBS 2004-01-21 nutartis c.b. J.S. ir kt. v. Klaipėdos m. 7-ojo notarų biuro notarė V.J. Martinauskienė, Nr. 3K-3-11/2004.
49. LAT CBS 2004-02-18 nutartis c.b. O.R. ir kt. v. VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos, Nr. 3K-3-16/2004.
50. LAT CBS 2005-03-09 nutartis c.b. V.L., R.L. v. Z.S., Kauno miesto 7-ojo notarų biuro notarė Judita Valevičienė, Kauno miesto 20-ojo notarų biuro notarė Ramutė Valantiejienė, Nr. 3K-3-156/2005.
51. LAT CBS 2005-11-09 nutartis c. b. R. B. v. Vilniaus universiteto Santariškių klinikos, Nr. 3K-3-556/2005.
52. LAT CBS 2007-11-26 nutartis c.b. L.B., I.V., I.Z.A. v. UAB Telšių šilumos tinklai, Nr. 3K-7-345/2007.
53. LAT CBS 2008-03-26 nutartis c.b. J.M.Š. v. VĮ Registrų centras ir kt., Nr. 3K-7-59/2008.

Europos Teisingumo Teismo praktika

54. ECJ, 13-24/66, Judgment of 14/07/1967, Kampffmeyer v. Commission, [1967] ECR 711.
55. ECJ, 113/76, Judgment of 04/10/1979, Dumortier Frères SA v. Council, [1979] ECR 3091.
56. ECJ, C-358/90, Judgment of 07/03/1992, Compagnia Italiana Alcool v. Commission, [1992] ECR I-2457.
57. ECJ, C-104/89, Judgment of 19/05/1992, Mulder v. Council, [1992] ECR I-3061.
58. ECJ, C-308/87, Judgment of 03/02/1994, Grifoni v. Euratom, [1994] ECR I-341.
59. CFI, T-167/94, Judgment of 18/09/1995, Nölle v. Council and Commission, [1995] ECR II-2589.
60. CFI, T-178/98, Judgment of 24/02/2000, Fresh Marine Company v. Commission [2000] ECR II-3331.
61. ECJ, C-352/98, Judgment of 04/07/2000, Laboratoires Pharmaceutique Bergardem SA and Gouplin v. Commission, [2000] ECR I-5291.

62. ECJ, C-164/01, Judgment of 28/10/2004, P van den Bergh v. Council and Commission, [2004] ECR I-10225.

Anglijos teismų praktika

63. *Gorris v. Scott*, [1874] LR 9.
64. *Chaplin v. Hicks*, [1911].
65. *Re Polemis and Furness, Withy and Co*, [1921] 3 KB 560.
66. *Cork v. Kirby Maclean Ltd.*, [1952] 2 All ER 402, 407.
67. *Overseas Tankship (UK) Ltd. v. Morts Dock & Engineering Co. Ltd. (The Wagon Mound No. 1)*, [1961] AC 388.
68. *McWilliams v. Sir William Arrol & Co Ltd.*, [1962].
69. *Hughes v. Lord Advocate*, [1963] AC 837.
70. *Donaghey v. Boulton & Paul Ltd.*, [1968] AC 1.
71. *Barnett v. Chelsea and Kensington Hospital Management Commite*, [1969] 1 QB 428.
72. *Bux v. Slough Metals Ltd.*, [1973]
73. *McGhee v. National Coal Board*, [1973] 1 WLR 1.
74. *Jobling v. Associated Dairies Ltd.*, [1982] AC 794.
75. *Meah v. McCreamer*, [1986] 1 All ER 943.
76. *Hotson v. East Berkshire Area Health Authority*, [1987] 2 All ER 909.
77. *Wilsher v. Essex Area Health Authority*, [1988] AC 1074.
78. *Allied Maples Group Ltd. v. Simmons & Simmons*, [1995].
79. *Nykredit Mortgage Bank Plc. v. Edward Erdman Group Ltd. (No. 2)*, [1997] 1 WLR 1627.
80. *Holtby v. Brigham & Cowan (Hull) Ltd.*, [2000] 3 All ER 421.
81. *Reeves v. Commissioner of the Police for Metropolis*, [2000].
82. *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services Ltd.*, [2003].
83. *Chester v. Afshar*, [2004].
84. *Gregg v. Scott*, [2005].

Prancūzijos teismų praktika

85. Cour de cassation, 27 February 1951 (D. 1951, I 329).
86. C. Cass. 2nd civ., 28 April 1965: Régie autonome des transports de la ville de Marseille v. Marcailloux.
87. C. Cass. 2nd civ., 12 May 1966 (Bull. civ. II, no. 564).
88. C. Cass. 2nd civ., 18 October 1967 (Bull. Civ II, no. 288).
89. C. Cass. 2nd civ., 18 March 1969 (Bull. civ. II, no. 117).

90. C. Cass. 2nd civ., 20 December 1972: Pagani v. Zucchelli.
91. C. Cass. 2nd civ., 2 July 1974: Biscarat v. André.
92. C. Cass. 2nd civ., 20 June 1985: Ghigo v. Surdin.
93. C. Cass. 2nd crim., 5 January 1988 (Bull. Crim., no. 7).
94. C. Cass. 2nd civ., 16 December 1988: L'Olympique Lyonnais v. Fuster.
95. C. Cass. 2nd civ., 28 February 1989 (BC IV n°70).
96. C. Cass. 2nd civ., 7 July 1989: Franky v. Courtellemont.
97. C. Cass. 2nd civ., 3 October 1990: X v. GAN.
98. C. Cass. 2nd civ., 11 January 1995 (BC II n°21).
99. C. Cass. 2nd civ., 27 January 2000 (JCP II, 10363 cmt. Ph. Conte).
100. C. Cass. 1nd civ., 18 April 2000 (Bull. Civ I, no. 117).
101. C. Cass. 1st civ., 4 December 2001 (Bull. civ. I, no. 310).
102. C. Cass. 2nd civ., 20 June 2002: Resp. civ. Et. Ass.
103. C. Cass. 1st civ., 2 July 2002 (Bull. civ. I, no. 182).
104. C. Cass. 1st civ., 23 September 2003 (D., 898, Note, Y.-M. Serinet and R. Mislawski).

Vokietijos teismų praktika

105. RGZ, Urteil vom 22.06.1931, VI ZR 46/31.
106. BGH, Urteil vom 24.03.1952, III ZR 100/51.
107. BGHZ, Urteil vom 17.10.1955, III ZR 84/54.
108. BGH, Urteil vom 23.02.1960, VI ZR 87/59.
109. BGH, Urteil vom 30.01.1961, III ZR 225/59.
110. BGH, Urteil vom 07.06.1968, VI ZR 1/67.
111. BGH, Urteil vom 11.06.1968, VI ZR 116/67.
112. BGH, Urteil vom 11.05.1971, VI ZR 211/69.
113. BGH, Urteil vom 16.02.1972, VI ZR 128/70.
114. BGH, Urteil vom 18.12.1972, III ZR 121/70.
115. BGH, Urteil vom 27.01.1981, VI ZR 79/259
116. BGH, Urteil vom 15.06.1982, NJW 1982, 2307.
117. BGH, Urteil vom 04.10.1983, VI ZR 98/82.
118. BGH, Urteil vom 24.01.1984, BGHZ 89, 383.
119. BGH, Urteil vom 02.07.1991, VI ZR 115/84.
120. BGH, Urteil vom 04.11.1997, BGHZ 137, 89.
121. BGH, Urteil vom 02.05.2002, VI ZR 227/01.

SANTRAUKA

Darbo tema – Priežastinio ryšio samprata civilinės atsakomybės doktrinoje.

Visuotinai pripažįstama, kad priežastinis ryšys yra viena iš būtinų civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygų, tačiau jo sampratos praktinis taikymas įvairiose šalyse sukelia nemažai problemų. Iš aptartų valstybių pavyzdžių matyti, kad tokią situaciją sąlygoja šios priežastys: nesusistemintų priežastinio ryšio teorijų gausa, mokslinės analizės priežastinio ryšio klausimu trūkumas, teisės doktrinos ir teismų praktikos tarpusavio prieštaravimai, teisės aktų nekonkretumas, nevienodas teismų dėmesys atskiroms civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygoms.

Darbe autorė analizuoja priežastinio ryšio sampratą, jo istorinę genezę, nagrinėja atskiras priežastinio ryšio nustatymo problemas pasirinktose kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų šalyse, taip pat ir Lietuvoje. Darbe apžvelgiamos pagrindinės priežastinio ryšio klausimų unifikavimo Europos mastu gairės.

Pirmajame darbo skyriuje atskleidžiami priežastinio ryšio suvokimo filosofijoje ypatumai, aptariamas istorinis priežastinio ryšio sampratos vystymasis, pagrindinį dėmesį skiriant Senovės Romos teisei, nagrinėjamos esminės priežastinio ryšio kaip teisinės kategorijos savybės, analizuojami priežastinio ryšio suvokimo teisėje ir kituose moksluose skirtumai. Antrajame skyriuje nagrinėjama pasirinktų kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų valstybių doktrina bei teismų praktika priežastinio ryšio sampratos ir jo nustatymo klausimais, aptariami priežastinio ryšio unifikavimo Europoje ypatumai. Trečiajame darbo skyriuje priežastinis ryšys kaip būtina civilinės atsakomybės sąlyga analizuojamas mūsų šalies doktrinos ir teismų praktikos kontekste.

Pagrindinės sąvokos: civilinė atsakomybė, deliktinė atsakomybė, doktrina, pasekmė, priežastis, priežastinis ryšys, žala.

SUMMARY

The topic of Master Thesis – Causation in Civil Liability Doctrine.

It is universally accepted that causation is one of the necessary conditions for civil liability to emerge, however the practical usage of causation conception still causes problems in different countries. As it is seen from the examples of the countries, which were discussed in this paper, this situation is mainly caused by the following reasons: the big number of causation theories, which are not structurized, lack of scientific analysis in the causation field, contradictions between law doctrine and court practice, unconcrete law acts, not equal attention from the courts to the conditions of civil liability.

The author of this paper analyses the concept of causation, its historical genesis, studies particular problems of the defining of causation in the chosen continental and common law system countries, as well in Lithuania. The main guidelines of the unification of causation in Europe are also reviewed.

In the first chapter peculiarities of the perception of causation in philosophy are discussed, the historical development of the concept of causation is disputed, mainly considering law of ancient Rome. Also the essential features of causation, as a category of law, are analysed, the difference of perception of causation in law and other sciences is discussed. In the second chapter the doctrine and court's practice of the chosen continental and common law system countries on the questions of causation and defining of causation is disputed, as well as unification peculiarities of causation in Europe are reviewed. In the third chapter causation as the obligatory condition of civil liability in Lithuania's doctrine and court's practice is analysed.

Keywords: civil liability, tortious liability, doctrine, consequence, cause, causation, damage.